

Život Egipćanki prema spomenicima Egipatske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu

---

Gulan, Karolina

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:017077>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest

Katedra za staru povijest

Karolina Gulan

Život Egipćanki prema spomenicima Egipatske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu

Diplomski rad

Mentorica: dr.sc. Inga Vilogorac Brčić

Zagreb, travanj 2024.

Sadržaj

1. Predgovor	3
2. Uvod.....	4
3. Spomenici s prikazima žena u Egipatskog zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu	5
3.1. Povijest Egipatske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu	6
3.2. Stanje istraživanja.....	8
4. Analiza izvora	11
4.1. Skulptura.....	11
4.2. Slikarstvo.....	22
4.3. Mumije	26
4.4. Predmeti koji su služili ženama	28
5. Žene u drevnom Egiptu.....	29
5.1. Društveni položaj i služba.....	29
5.2. Brak i obitelj	32
5.3. Izgled	36
5.3.1. Odijevanje	36
5.3.2. Frizura.....	39
5.3.3. Kozmetika	40
5.3.4. Nakit	41
6. Žene na spomenicima Egipatske zbirke AMZ-a.....	42
6.1. Društveni položaj i služba.....	42
6.2. Brak i obitelj	44
6.3. Izgled Egipćanki	51
6.3.1. Odijevanje	51
6.3.2. Frizura.....	53
6.3.3. Kozmetika	55
6.3.4. Nakit	56
7. Zaključak	57
8. Summary	59
9. Bibliografija	60
9. 1. Popis kratica	60
9. 2. Izvori.....	60
9. 2. 1. Skulptura.....	60
9. 2. 2. Slikarstvo.....	60

9. 2. 3. Mumije	61
9. 2. 4. Predmeti koji su služili ženama	61
9. 3. Literarni izvori	61
9. 5. Elektroničke adrese	65
10. Popis priloga	66
10. 1. Slike	66
10. 2. Tabele	66
11. Prilozi	67
11. 1. Slike	67
11. 2. Katalog	71
11. 2. 1. Skulptura	71
11. 2. 2. Slikarstvo	88
11. 2. 3. Mumije	93
11. 2. 4. Predmeti koji su služili ženama	94
11. 3. Tabela	97

1. Predgovor

Moj interes za staru povijest, ali i povijest generalno započeo je otprilike u srednjoj školi. Kada sam upisala preddiplomski studij povijesti, moj prvi seminarski rad bio je na temu egipatske vladarice Hatšepsut. Tada se javila želja za proučavanjem uloge žena u drevnom Egiptu, koja se intenzivirala tijekom diplomskog studija.

Drevna egipatska civilizacija je naširoko privlačna pričama o faraonima, piramidama i mumijama. Unutar te bogate povijesti leži manje istražena, no jednako zanimljiva priča, a to je život žena u drevnom Egiptu. Budući da ženska povijest nije do kraja istražena, ovim radom sam htjela dati svoj doprinos, a spomenici Egipatske zbirke Arheološkog muzeja poslužili su mi kao svojevrsni portal za shvaćanje uloge, položaja i izgleda Egipćanki.

Rad započinje popisivanjem izvora koji će biti temelj analize i zaključaka ovog rada. Potom slijedi poglavlje u kojem se opisuje proces nastanka Egipatske zbirke, a zatim stanje istraživanja kroz muzejske kataloge, te znanstvene knjige i članke. Nakon toga se detaljno i pojedinačno analiziraju izvori relevantni za ovaj rad. Glavni dio rada podijeljen je u dvije cjeline: povijesni pregled života žena u drevnom Egiptu i život žena prema spomenicima Egipatske zbirke. Obje cjeline su podijeljene na tri podnaslova: društveni položaj i služba, obitelj i brak, te izgled Egipćanki u okviru odijevanja, frizura, kozmetike i nakita. Na kraju su sažeti zaključci dobiveni na temelju analize spomenika i kritičkog iščitavanja popratne literature. Rad sadrži i katalog podijeljen na skulpturu, slikarstvo, mumije i predmete koji su služili ženama.

Prilikom izrade diplomskog rada neizmjernu pomoć pružila mi je mentorica dr.sc. Inga Vilogorac Brčić koja me strpljivo i savjesno vodila kroz upite i probleme s kojima bi se prilikom pisanja susrela. Bez njezinih korisnih savjeta, razumijevanja i truda izrada ovoga rada ne bi bila moguća, te joj se na tome neizmjerno zahvaljujem. Hvala mojim profesoricama i profesorima s Katedre za staru povijest: dr.sc. Bruni Kuntić-Makvić, dr.sc. Borisu Olujiću, dr.sc. Jasmini Osterman, dr.sc. Jeleni Marohnić, te dr.sc. Filipu Budiću koji su kroz diplomatske radionice svojim stručnim savjetima uvelike utjecali na krajnji rezultat moga rada. Također bih se zahvalila roditeljima i sestri koji su uvijek bili uz mene i podupirali me. Posebno bih se zahvalila baki Dadi koja je uvijek vjerovala u mene. Posljednje, zahvaljujem se dragom Antoniju koji je bio moj oslonac kroz cijelo studentsko putovanje.

2. Uvod

Ovaj rad je nastao u nadi da će se javiti veći interes za proučavanje uloge i, u konačnici, doprinosa žena u povijesti drevnog Egipta. Cilj je prikazati život Egipćanki kroz njihov društveni položaj, službu, obitelj, brak i izgled. Također, ustanovit će se jesu li prikazi žena na spomenicima iz Egipatske zbirke reprezentativni i tipični za razdoblja u kojem su nastali. Kako bi to bilo moguće, rad će se temeljiti na analizi i interpretaciji izvora koji se nalaze u Egipatskoj zbirci AMZ-a. Kako bi se mogao sustavno pratiti veći obujam izvora, pristupa se metodi klasifikacije, stoga se sukladno tome izvori dijele na skulpturu, slikarstvo, mumije i predmete koji su služili ženama. Unutar svake kategorije, na pojedinom izvoru primijenjena je metoda deskripcije i analize, kao i sinteze dobivenog sadržaja. Spomenici poput stela i sarkofaga svjedočanstvo su simbioze umjetnosti i funkcije. Budući da je umjetnost protkana svakodnevnim životom starih Egipćana, spomenici Egipatske zbirke predstavljaju reprezentativni primjer promjena u umjetnosti kroz duži period, a počevši od razdoblja Srednjeg kraljevstva pa sve do ptolemejskog doba.

3. Spomenici s prikazima žena u Egipatskog zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu

Egipatska zbirka Arheološkog muzeja u Zagrebu danas ima gotovo 2300 spomenika, od kojih je izloženo i po kategorijama podijeljeno 600. Većina ih potječe iz trećeg međurazdoblja (1069.- 747. g. pr. Kr.), kasnog (747.- 332. g. pr. Kr.) i ptolemejskog razdoblja (332.- 30. g. pr. Kr.). Manji broj egipatske ostavštine je iz doba Novog kraljevstva (1552- 1069. g. pr. Kr.) i Srednjeg kraljevstva (2055.- 1650. g. pr. Kr.).¹ Izvori na temelju kojih će se iščitavati život Egipćanki mogu se podijeliti na pisane i materijalne.

Jedini literarni izvor je papirus, točnije fragment iz *Knjige mrtvih Pesger- Khonsua* (katalog br. 11. 2. 2. 4.), dok se mnogobrojne stele svrstavaju u epigrafske izvore. Stele predstavljaju jedan od najboljih pokazatelja običaja Egipćana, ali i promjena u načinu oblikovanja prikazanih likova kroz duži period stvaralaštva, uvjetovanih stilskim izričajima pojedinih faraona. Stele se mogu kategorizirati po materijalu, obliku i razdoblju. Ukupno je dvanaest stela na kojima su prikazane Egipćanke, te su sve pogrebne. Iz razdoblja Srednjeg kraljevstva je šest stela: obiteljske pogrebne stele (katalog br. 11. 2. 1. 2., br. 11. 2. 1. 3. i br. 11. 2. 1. 4.), *Ankhuova i Nektimpetina pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 5.) , te *Kaijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 6.). Ostalih sedam potječu iz doba Novog kraljevstva: *Jahmijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 7.), *Ipujjeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 8.), *Pa-her-peđetova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 9.), *Memijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 10), *Inehemova i Baket-nebetina pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 11.), *Rahotepova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 12.) i *Akuova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 13.). Što se tiče oblika, prevladavaju stele sa zaobljenim vrhom, dok je *Pa-her-peđetova pogrebna stela* kvadratna, a *Obiteljska pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 3.) oponaša „lažna vrata“ koja omeđuju prizor. Sve stele kojima se ovaj rad bavi su napravljene od kamena vapnenca ili pješčenjaka. Ukoliko se pomnije prouči kompozicija prikaza, ono se razlikuje obzirom na razdoblje iz kojeg potječu, te će se potonje detaljnije analizirati u narednom poglavlju. Također valja napomenuti da su gotovo sve bile obojane, no danas se boja na pojedinim primjerima sačuvala samo u tragovima. Osim boje, neke stele nisu dio izložbe Muzeja zbog većih oštećenja na rubnim dijelovima, a poglavito u dijelu lunete. Takve su: *Ipujjeva pogrebna stela* i *Rahotepova pogrebna stela*. Danas se još uvijek ne zna točno nalazište velikog broja spomenika, što je posljedica otkupa i izostanka ili nebrige za valjano dokumentiranje nalaza.

---

¹ Uranić, 2007, 13.

Poznato je, međutim, da je *Iupijeva pogrebna stela* nađena u grobnici TT 217 u Deir el Medini², te da je *Pa-her-peđetova pogrebna stela* iz grobnice plemića Nebsumenua TT 83.³

Osim stela, pod pogrebne spomenike valja navesti sarkofage i mumije nad kojima su provedena i radiološka istraživanja. Izvori za ovaj rad su dva sarkofaga i dvije mumije: *sarkofag i mumija Kaipamau* (katalog br. 11. 2. 2. 1., br. 11. 2. 3. 1.) iz doba 22. dinastije (945.- 715. g. pr. Kr.), pronađeni u grobnici TT 192 u El-Asasifu, na zapadnoj obali Luxora⁴, te *sarkofag i mumija Šepenun* (katalog br. 11. 2. 2. 2., br. 11. 2. 3. 2.) iz ptolemejskog razdoblja (332.- 30. g. pr. Kr.).

Ostali predmeti egipatske zbirke su kameni kip, predmeti koji su služili ženama, prikaz žene u ulomku nepoznatog drvenog predmeta i nakit. *Kameni kip žene koja sjedi* (katalog br. 11. 2. 1. 1.) je vjerojatno namijenjen grobnici i potječe iz razdoblja Srednjeg kraljevstva. Među drvenim spomenicima su kozmetički predmeti. *Drvena kozmetička žlica* (katalog br. 11. 2. 4. 1.) ukrašena vegetativnim motivima potječe Novog kraljevstva. Posljednji reprezentativni primjerak je dio neke veće cjeline, moguće sarkofaga, a to je *prikaz žene* s jednom rukom podignutom u znak pozdrava božanstvu i atributom u drugoj ruci (katalog br. 11. 2. 2. 3.). Oba predmeta su iz Novog kraljevstva. Ne bi trebalo izostaviti niti *nakit* kao sastavni dio mode Egipćanki. Egipatska zbirka broji deset sačuvanih ogrlica i jedan fragment, pet prstena, te pozlaćene perle. Nakit je napravljen od raznih materijala, od kojih dominira staklena pasta. Izrađen je tijekom Novog kraljevstva i kasnog razdoblja.

3.1. Povijest Egipatske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu

Egipatska zbirka Arheološkog muzeja u Zagrebu je nastala sakupljanjem i otkupom spomenika tijekom dužeg niza godina. Početkom 19. stoljeća među Europljani se budi zanimanje za egzotične kulture, među kojima se isticala egipatska. Mnogo se putovalo, a imućniji su kupovali razne egipatske starine. U tom duhu su brojni predmeti, koji su danas sastavni dio naše zbirke, završili na europskom kopnu. Nekoliko istaknutih ličnosti omogućile su da danas možemo uopće govoriti o egipatskog zbirci koja po svome bogatom sadržaju i kvaliteti nadmašuje mnoge druge u Hrvatskoj, ali i šire. Jedno od temeljnih pitanja koje valja postaviti jest kako je uopće došlo do stvaranja egipatske zbirke.

---

² Uranić, 2007, 63.

³ Uranić, 2007, 77.

⁴ Uranić, 2007, 94.

U prvoj polovici 19. st. se pod okriljem prosvjetiteljstva na našem prostoru javlja nacionalno- politički i kulturni pokret poznat kao Hrvatski narodni preporod. Godine 1846. je osnovan *Narodni muzej*, prethodno *Narodni dom* kojeg je sagradio Karlo I. Drašković, suprug grofice Elizabete Drašković.⁵ Tih je godina i sakupljena većina spomenika današnje zbirke i to zahvaljujući Josipu Juraju Strossmayeru, Elizabeti Drašković i Franji Račkom. Oni su, naime, omogućili da spomenici Franza Kollera, feldmaršala austrijske vojske, dođu u posjed Muzeju u Zagrebu. Kollerova obitelj je odlučila zbirku prodati Muzeju za 3000 forinti, iako je bečki carski kabinet za starine ponudio veći iznos. J. J. Strossmayer je otkupio jedan dio, Elizabeta Drašković drugi, a posljednji dio su sakupili mnogi građani iz Zagreba i okolice, na poticaj Franje Račkog.⁶ Ovaj proces otkupa je završio 1868. godine kada je sakupljeno dvije trećine današnje egipatske zbirke, iako je Marcel Gorenc u svome katalogu iz 1979. godine naveo da je sakupljeni dio činio manjinu.⁷ Neosporna je, dakle, bila uloga nekolicine utjecajnih osoba, kojima se može pripisati osnutak ove bogate zbirke. Jedina, doduše, problematika leži u tome što je Koller predmete kupio od trgovca iz Napulja, te nije sasvim sigurno iz kojeg dijela Egipta potječu i iz kojega su razdoblja. Ipak, danas su istraživači sve složniji oko teorije da je većina iz Luksora u Gornjem Egiptu zbog kulta Amona, boga koji se spominje na većini spomenika iz Kollerove skupine.⁸ Nešto prije, također šezdesetih godina, u Zagreb su stigli sanduci o kojima u svome dopisu svjedoči Ivan Mažuranić, predsjednik Kraljevske dvorske kancelarije dalmatinsko- hrvatsko- slovenske. U jednom od sanduka se nalazila mumija koja je danas poznata kao *Zagrebačka mumija*. Bila je omotana u lan, a uz nju su došli i ukopni predmeti. Istraživanjem se nešto kasnije došlo do zaključka da je na lanu zapisan najduži etruščanski tekst ikada pronađen. Mumija je prethodno bila u vlasništvu Mihaela Barića, nekadašnji tajnik kancelarije Austrougarske Monarhije. Poznato je da je boravio u Beču 1848. i 1849. godine i da je u tom periodu kupio mumiju.⁹ Njegov je brat Ilija, sukladno ostavštini svojega brata, poklonio je ovaj vrijedan egipatski spomenik zagrebačkom Muzeju 5. kolovoza 1862. godine. Nadalje, *sarkofag i mumija Amonove svećenice Kaipamau* (katalog br. 11. 2. 2. 1., br. 11. 2. 3. 1.) je vlada Arapske Republike Egipta poklonila Muzeju 1970. godine kao zahvalu za sudjelovanje republika bivše Jugoslavije u UNESCO-ovoj akciji u Nubiji tijekom koje su mnogi spomenici spašeni.¹⁰ *Mumija nepoznate žene* je postala dio egipatske zbirke zahvaljujući

---

⁵ Uranić, 2007, 18.

⁶ Uranić, 2007, 19.

⁷ Gorenc, 1979, 5.

⁸ Uranić, 2007, 12.

⁹ Uranić, 2019, 11.

¹⁰ Uranić, 2007, 12.

zagrebačkom nadbiskupu Juraju Hauliku koji ju je u 19. st. darovao, tada, Narodnom muzeju u Zagrebu. Oko 2000. godine Muzeju pristižu dvije skupine predmeta i jedan sarkofag iz 25. dinastije. Naime, od gospođe Polić iz Rijeke su otkupljeni skarabeji i skaraboidi, a potom i 11 egipatskih predmeta u sklopu zbirke Pavletić.¹¹ Otkupi i darovanja egipatskih spomenika AMZ-u nije završeno, stoga popunjavanje Egipatske zbirke traje do danas.

3.2. Stanje istraživanja

Stanje istraživanja Egipatske zbirke AMZ-a zabilježeno je u muzejskih katalogima, te znanstvenim knjigama i člancima. Prva objava seže u 19. stoljeće kada je krenuo otkup egipatskih starina feldmaršala Kollera. Tu je skupinu spomenika prvi obradio Šime Ljubić, tadašnji kustos, u okviru popisivanja i klasifikacije. Godine 1869. je Muzej u Zagrebu posjetio poznati njemački egiptolog toga vremena, Henrich Burgsch, te dao svoj doprinos u obradi sakupljenih spomenika. Na temelju njegova rada je Šime Ljubić 1871. godine objavio članak „I. Arheologički razdjel. A. Kollerova egipatska sbirka“ u *Viestniku Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu za godinu 1870.* u kojem je popisao nekoliko skupina predmeta koje je svrstao po kategorijama obzirom na njihovu funkciju, poput primjerice: posuda za kozmetiku, oprema za mumije, kanope itd. Također je za svaki spomenik popisao podatke o boji, vrsti materijala i dimenzijama, te pokušava razlučiti pripadnost oštećenih spomenika. Šime Ljubić poznat po svojem prvom popisu zbirke 1889. godine pod naslovom *Popis arheologičkoga odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu: Egipatska sbirka- predhistorička sbirka, Odsjek I., Svezak I.* Katalog je bio aktualan sve do 1970. godine, kada je egiptologinja Janine Monnet Saleh objavila svoj katalog egipatske zbirke, *Les Antiquités Égyptiennes de Zagreb* na francuskome jeziku. Njezin doprinos se očituje u detaljnim opisima i priloženim fotografijama spomenika koje nerijetko slijede crteži onih vrlo oštećenih. Danas katalog više nije dostupan za kupiti, stoga je rad na hrvatskom izdanju, koji bi bio dostupan svima, bio prijeko potreban. Godine 1979. Marcel Gorenc je objavio prvi vodič egipatske zbirke *Egipat* koji prati inventar muzeja. Sadašnji voditelj egipatskog odjela Arheološkog muzeja u Zagrebu, Igor Uranić, napisao je mnoge članke, zbirku i katalog. Njegova *Egipatska zbirka* iz 2005. godine je prethodila katalogu *Aegyptica Zagrabensis* iz 2007. g., prvom do sada objavljenom katalogu na hrvatskom jeziku sa popratnim fotografijama i detaljnim opisima spomenika. Za razliku od J. Monnet Saleh, ne sadrži crteže oštećenih spomenika, stoga je natpise sa nekih teško iščitati.

---

¹¹ Uranić, 2007, 15.

Uranić je autor drugih članaka u kojima je objavio svoja istraživanja na pojedinim (vrstama) spomenika, poput primjerice: „Nova saznanja nakon radioloških istraživanja mumija Egipatske zbirke AMZ-a“, te „Egipatska zbirka skulptura u Arheološkom muzeju u Zagrebu“ u *Vjesniku arheološkog muzeja u Zagrebu*. Uranićev rad konstantno nadopunjuje dosadašnje spoznaje egipatske zbirke, te ujedno ispravlja mnoge podatke koji su se do njegovih spoznaja uzimali kao činjenice. Primjer toga je otkriće muške mumije u *sarkofagu Kareset* ili pak glava žene iz Amarne iz 20. st. Istraživanja na mumiji je u znanstvenim člancima pokazao i Mislav Čavka, jedan od autora naslova „Insights into a Mummy: A Paleoradiological Analysis“ u *Collegium antropologicum* iz 2010. godine. Radi se o primjeni tehnologije MDCT-a, čime se omogućuje detaljniji uvid u ljudske ostatke, čime dolazi do novih spoznaja, koje tradicionalnim radiografskim metodama nisu mogle biti otkrivene.

Život žena u drevnom Egiptu sustavno se istražuje tek u novije doba. Jedan od predstavnika tradicionalne historiografije jest Gaston Maspero. U djelu *Poviest iztočnih naroda u starom vijeku*, čije je izdanje u Matici hrvatskoj izašlo 1883. godine, piše o ženama kraljevske obitelji, te se ne može izvesti šira slika o položaju i životu Egipćanki. S druge strane, neke informacije o ženama kraljevske obitelji su primjenjive na žene koje su pripadale eliti općenito, a to je bitno zato što su spomenike poput stela dali izrađivati oni koji su si to mogli priuštiti. Drugačiji pristup imao je Lysander Dickerman koji je objavio 1894. godine članak pod nazivom „The Condition of Woman in Ancient Egypt“. Autor uočava da pitanje položaja žena otvara neka od osjetljivijih problema u humanističkim znanostima, pa tako i u slučaju drevnog Egipta. Osim toga, uviđa problem nedostatka izvora koji svjedoče o ženama. Njegov pristup je jedinstven jer povezuje odnos muškaraca i žena u Egiptu s božanstvima, točnije Izidom i Ozirisom i njihovom bliskom vezom. Također, piše o odijevanju i obavezama Egipćanki obzirom na brak i vođenje kućanstva. Francuski egiptolog Pierre Montet vodio je iskapanja Novoga kraljevstva u dolini delte. Njegovo djelo *Egipat u doba Ramzesa* prvi puta je objavljeno 1958. godine. Radi se o pregledu egipatske povijesti u razdoblju vladavine Ramzesa Velikog, a obuhvaća poglavlje „Žene“. Iako o navedenoj temi piše na nekoliko stranica, u poglavlju daje vrlo malo informacija o položaju žena i njihovoj ulozi u društvu. Montet se bavi "analizom" ženskog karaktera i njezinim fizičkim izgledom na temelju nekoliko priča starih Egipćana koje upozoravaju na žensku koketnu, hirovitu, osjetljivu i nesposobnu prirodu. G. Maspero i P. Montet se referiraju na izvore čiji su tvorci bili Egipćani. Informacije koje dobivamo o ženama, poglavito u ljubavnim pjesmama, bilježene su iz muške perspektive. Riječ je o generalnom problemu

nepismenosti u drevnom Egiptu, u kombinaciji s nerazvijenim interesom za pisanjem ženske povijesti u vrijeme nastanka navedenih djela.

Za razliku od tradicionalne, novija historiografija se orijentira prema široj socijalnoj problematici, a sve je više u središtu istraživanja rodna povijest kroz koju se nastoji objasniti kako su pojedine društvene sredine i razdoblja utjecali drugačije na određeni rod. Nakon feminističkog pokreta šezdesetih godina 20. st., sve se više javlja interes za žensku povijest odnosno istraživanje na koji način su žene sudjelovale u stvaranju povijesti. Tako valja istaknuti članak „Women in Ancient Egypt and the Sky Goddess Nut“ iz 1987. g., objavljen u *The Journal of American Folklore*, u kojem egiptologinja Susan Tower Hollis raspravlja o ulozi žena u egipatskom društvu komentirajući pisane izvore Herodota i Diodora Sicilskog. Također, želi istaknuti da je stari Egipat bio „muški svijet“ i u njemu pokazati neravnopravnost unatoč suprotnim tvrdnjama grčkih povjesničara. Autorica Barbara Watterson napisala je *Women in ancient Egypt* (1991.), a proučava brak, zdravlje žena i modu na temelju različitih pisanih i materijalnih izvora. U svom djelu nastoji dati uvid u svakodnevicu Egipćanki svih društvenih slojeva, pri čemu se na samome početku evidentira očiti problem nepismenosti žena koje nisu pripadale bogatim društvenim slojevima. Zbog toga raspoloženi ograničenim brojem izvora. Dvije godine kasnije, povjesničarka umjetnosti Gay Robins piše istoimenu knjigu, *Women in ancient Egypt*, s obiljem ilustracija, želeći pokazati koliko se na temelju arheoloških nalaza može zaključiti o tome kako su Egipćanke živjele, javno i privatno u obiteljskoj sferi. Budući da je jedan od predmeta analize ovoga rada mumija Amonove pjevačice Kaipamau, nezaobilazan je članak američkog egiptologa Sheldona L. Goslinea „Female Priests“ iz 1996. godine u kojem analizira prisutnost žena u štovanju božanstava poput Hator, Neit i mnogi drugi. Istu tematika je uključena u spomenuta djela autorica Barbare Watterson i Gay Robins.

4. Analiza izvora

Analiza izvora obuhvaća analizu prethodno pobrojanih spomenika razvrstanih u skupine. Spomenici se dijele na skulpturu, slikarstvo, mumije i predmete koji su služili ženama. U skulpturu se svrstavaju kip žene koja sjedi i stele, dok slikarstvu pripadaju sarkofazi, slika na drvenom predmetu i fragment iz Knjige mrtvih. Opisivat će se izgled, materijal, namjena, te podaci o nastanku i mjestu pronalaska, ukoliko je poznato. Poseban pristup će biti primijenjen na mumijama, na kojima su napravljene CT pretrage i u skladu s time sadrže podatke o zdravlju, a ne samo fizičkom izgledu Egipćanki.

4.1. Skulptura

Kameni kip žene (katalog br. 11. 2. 1. 1.) je napravljen od pješčenjaka i prikazuje lik koji sjedi na stolcu. Vidljive su vlasulja i naglašene grudi, stoga se može zaključiti da je riječ o ženi. Glava je malo podignuta prema gore, a ruke su položene na krilo. Crte lica su jedva vidljive, no mogu se razlučiti oči, nos i usta. Ostale linije nisu vidljive. Može se pretpostaviti da nosi haljinu jer noge nisu urezane ili naznačene na bilo koji način, već je cijeli donji dio tijela oblikovan kao jedinstveni blok kamena. Također, žena vjerojatno nosi usku haljinu koja seže do stopala. Nakit nije vidljiv. Na krilu između ruku se nalazi malena izbočina, te nije sasvim jasno je li haljina naborana ili se na tom mjestu nešto nalazilo. Zbog blago podignute glave, I. Uranić ustanovio je da je kip zavjetni, odnosno da je pogrebni dar za pokojnicu.¹² Na prvi pogled kip ostavlja dojam vrlo grubog oblikovanja, no ukoliko se pomnije promotri, vidljive su razlike u zaglađenosti. Naime, bočna strana lika žene je glatko oblikovana u odnosu na frontalnu. Također, stolica je s lijeve strane skladnije oblikovana te se jasnije može vidjeti da je prikazana stolica. Desna strana je ostala vrlo grbava i ne može se jasno zaključiti je li kip imao svoj nastavak koji je tijekom vremena i prilika otkinut. Posljednje se može povezati s praksom iz Starog kraljevstva i prvog međurazdoblja kada su se izrađivali zavjetni kipovi bračnih parova. S druge strane, ne može se odbaciti teorija da kip nije dovršen. Iako I. Uranić smatra da je ovo djelo moglo nastati u prvom međurazdoblju¹³, ne opovrgava ni navode J. Monnet Saleh o nastanku za Srednjeg kraljevstva.¹⁴ Oblikovanje je tradicionalno i svojstveno razdoblju Starog kraljevstva, nasuprot idealizaciji koja je nastupila kasnije.

---

¹² Uranić, 1995, 247.

¹³ Uranić, 1995, 248.

¹⁴ Monnet Saleh, 1997, 58.

Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 2.) je stradala uslijed potresa i pada 2020. godine kada joj je odlomljen gornji lijevi kut. Unatoč tome, prizor je ostao sačuvan. Stela je podijeljena u dva registra. Četvrtastog je oblika i oponaša tzv. „lažna vrata“ sa konveksno oblikovanim okvirom, dok je iznad uklesan vijenac na kojem se vertikalno izmjenjuju crvene i tamno zelene linije. Oblik ove stele je karakteristika 12. dinastije, te se razvio iz niše kao mjestu darivanja u grobnicama, nakon vladavine Sesostrisa III. Svaki registar sadrži tekst na hijeroglifskom pismu koji do sada još nije preveden. Tekst je u prvom registru podijeljen na tri horizontalna reda, dok je onaj u drugom registru podijeljen vertikalno u devet stupca. Crvena i zelena boja su u tragovima sačuvane na nekim likovima i u donjem dijelu ispod teksta. U prvom registru su prikazana tri lika: *pokojnik Amenemhat, brat Senebtifi i sestra Jueseni*.¹⁵ Amenemhat je prikazan na stolici s naslonom, a Senebtifi i Juesen sjede na podu okrenuti pokojniku. Između njih je žrtveni stol na kojem su hrana i piće u nekoliko nivoa. Sestra Jueseni je prikazana iza brata, te na sebi nosi usku haljinu koja prelazi koljena. Zbog oštećenosti stele na rubovima, na gornjem dijelu haljine nisu vidljive naramenice, no vidljivo je da haljina nije imala rukave. Zbog toga se pretpostavlja da je nosila haljinu na jednu ili dvije naramenice. Oko vrata nosi ovratnik i na glavi dugu vlasulju. Jedna ruka joj je lagano podignuta, a u drugoj drži predmet sa simbolom *ankh*. Za razliku od pokojnika, ima naglašene crte lica, što se naročito vidi po nosu i ustima. Obzirom na smještaj likova, njihove geste i žrtveni stol, prikazano je prinošenje darova. U drugom registru su prikazana četiri lika, u paru okrenuta jedan prema drugome. Iako tekst nije preveden, iz njega je moguće iščitati još neka imena osim prethodno navedenih u gornjem registru. Prvi lik je *Teti*, a njemu okrenuta je *Renes-Seneb*. Pretpostavlja se da se radi o pokojnikovim roditeljima.¹⁶ Iza njih su još dvije osobe od kojih je jedna žena, a druga izgleda kao muškarac, iako se vjerojatno također radi o ženi sa svezanom kosom. U prilog tome ide i uobičajeni raspored prikaza muških i ženskih likova u kojemu se muškarac uvijek prikazuje prvi, što nije slučaj kod ovoga para. Smatra se da su te dvije žene Juesenine kćeri.¹⁷ Što se tiče gesti, one se ponavljaju kao u gornjem registru na pokojniku i njegovom bratu. Prvi par i prva žena imaju jednu ruku na prsima, a druga je lagano podignuta, dok je posljednjoj ženi druga ruka spuštена prema podu. Također, obje žene imaju identične haljine, ovratnike i duge vlasulje kao pokojnikova sestra Jueseni u gornjem registru. Jedina razlika je u tome što nemaju nikakve atribute. Između svakoga para su ispisani hijeroglifi. Između dvije žene nalazi se i žrtveni stol. Nastala je za vrijeme Srednjeg kraljevstva, točnije 12. dinastije.

---

¹⁵ Monnet Saleh, 1970, 24.

¹⁶ Monnet Saleh, 1970, 24.

¹⁷ *Ibid.*

Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 3.) ima zaobljeni vrh i podijeljena je u dva registra. Luneta čini posebni dio i na njoj su dva oka *uđat* i hijeroglifsko pismo od kojeg je prevedeno samo ono s desne strane kao Renes-Seneb, odnosno *gospodarica kuće*.¹⁸ Na steli je ukupno prikazano deset osoba: tri muškarca i sedam žena. U prvom registru nalazi se tekst u dva reda koji je podijeljen na ukupno četiri dijela okomitom urezanom linijom. Ispod teksta je prikaz supružnika koji sjede za dva žrtvena stola, okrenuti jedan prema drugom. Oboje imaju jednu ruku na prsima, a drugu lagano podignutu iznad krila. S desne strane prvog registra sjedi lik za kojeg I. Uranić smatra da je žena pokojnika.¹⁹ Lik nema dugu vlasulju, a ima dva ovratnika i odjevni predmet nalik na kratku suknju. Vidljivo je da je tkanina vrlo kratka i ne prekriva koljena, zbog čega bi se pomislilo da se radi o muškarcu. Međutim, ukoliko se pomnije promotri gornji dio tijela, vidljive su istaknute grudi. Budući da naramenice nisu vidljive, ne zna se o kakvom je odjevnom komadu riječ. Također, lik žene sjedi na stolici s lavljim nogama i niskim naslonom, kao i muškarac s lijeva. U prilog tome da se radi o ženi ide i činjenica da su joj ramena oblikovana znatno uže nego drugom liku. Iza druge osobe, za koju se smatra da je žena, nalaze se hijeroglifski zapisi. J. Monnet Saleh je prevela samo ime Seneb-Hepou.²⁰ Igor Uranić u svome katalogu ne spominje to ime. Iako nije sa sigurnošću utvrđeno kojeg je spola osoba, sa rezervom se može uzeti, a obzirom na fizionomiju, da se radi o ženi. Zapisi na steli uglavnom nisu još prevedeni, no poznata su neka imena koja I. Uranić popisuje: Ankhtifi, Sobek-aa, Maat-heru-ankh i Neb-abđu.²¹ Drugi registar je podijeljen na osam dijelova, onoliko koliko je i osoba u svakome. Uz svaku osobu se pojavljuje hijeroglifski natpis. Na pet osoba je vidljiva haljina koja seže do ispod koljena, dok su na druge tri obrisi vrlo nejasni. Sve osobe osim prve u posljednjem redu nose duge vlasulje. Sudeći po dužini odjeće i vlasuljama radi se o ženskim osobama kojima je položaj ruku isti kao i likovima u prvom registru. Crte lica se ne vide. Također, svi likovi kleče. Zahvaljujući transliteraciji i prijevodu D. Stefanović, poznate su titule poredanih osoba. U prvom redu su to: *kućna pomoćnica*, *dvije gospodarice kuće* i *azijatski sluga*, a u drugom redu: *dvije gospodarice kuće*, *kćer* i *sin*.²² Budući da se zadnji lik drugog reda dosta oštećen, moguće da se stvarno radi o muškoj osobi. Nastala je u Srednjem kraljevstvu.

Posljednja *Obiteljska pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 3.) je oblikom i rasporedom prikaza slična prethodnoj. Na vrhu je zaobljena, a sastoji se od lunete i dva registra. U luneti se

---

¹⁸ Stefanović, 2013, 331.

¹⁹ Uranić, 2007, 77.

²⁰ Monnet Saleh, 1970, 19.

²¹ Uranić, 2007, 77.

²² Stefanović, 2013, 333.

nalaze dva oka *uđat*, simboli *šen* i *neb*, te dva prikaza šakala. Navedeni simboli imaju zaštitnu funkciju. I. Uranić smatra da šakali simboliziraju Anubisa, gospodara podzemlja.²³ Međutim, G. Tóth i M. McClain, koji su preveli tekst na ovoj steli, zaključili su da se radi o Upuautu, božanstvu pogrebnih obreda i rata. U prilog tome ide i natpis u luneti, koji je preveden kao *Gospodar svete zemlje Upuaut*,²⁴ a spominje se još i u tekstu prvog registra. Ispod lunete, dakle, slijedi tekst podijeljen na jedanaest okomitih dijelova, te se čita odozgora prema dolje, s desna na lijevo:

O (vi) koji živite na zemlji,

svećenici-čitači, svi svećenici uab,

svi svećenici ka, svi pisari i svi dužnosnici,

svi ljudi koji ćete obići ovog pokojnog plemića, uzvodno i nizvodno!

(Kao kad) obožavate i slavite

Upuauta, gospodara svete zemlje, recite:

Kraljevska žrtva Ozirisa, gospodara Abidosa, daje on

invokacijsku žrtvu u kruhu i pivu, govedini i peradi, lanu i odjeći, tamjanu i ulju, i svim

lijepim i čistim stvarima, kau čovjeka od festivala,

obožavanog od svojih (ravnopravnih) pratitelja i suradnika, čuvar pečata,

čuvar dvorane Kema-Maru, čija je riječ istinita.²⁵

Na steli je prikazano deset osoba- četiri u prvom registru i šest u drugom. Iz teksta se saznaje da je pokojnik Kema-Mar koji se pojavljuje dva puta. U prvom registru on sjedi na stolici s lavljim nogama i niskim naslonom, dok u prvom redu drugog registra stoji s desna. U prvom registru je ispred pokojnika žrtveni stol, a potom slijedi lik žene koja kleči na podu i gleda prema pokojniku. Položaj ruku je isti kao na prošlim stelama: jedna ruka je položena na prsa, dok je druga lagano uzdignuta iznad krila. Na glavi ima dugu vlasulju, te joj jedan pramen pada preko ramena. Također, jasne su linije lica, pa se razaznaju oči, nos, usta i uho. Ne može je jasno razaznati što ima odjeveno. Iza nje stoji jedan muški lik, a nakon njega je vjerojatno

---

²³ Uranić, 2007, 77.

²⁴ Tóth i McClain 2012, 559.

²⁵ *Ibid.*; hijeroglifski tekst i transliteracija u katalogu

prikazano dijete, jer je manjih proporcija u odnosu na ostale likove. G. Tóth i M. McClain su preveli i natpis koji stoji neposredno iza ženskog lika i glasi: *Gospodarica kuće Henut, čija je riječ istinita.*²⁶ Također, smatraju da prikazana žena nije pokojnikova supruga jer bi u tom slučaju stajala iza pokojnika kao potpora, što je bila česta praksa u likovnim prikazima. Izglednije je da se radi o sluškinji koja je imala glavnu ulogu u vođenju kućanstva. Iza nje se nalazi muški lik koji ima ispruženu desnu ruku u prizivanju božanstva, dok se pokraj njega nalazi tekst: *Ta-nefer-tum rođen od I-kemai, koga je začeo čovjek od barke, Ankhti-fi, čija je riječ istinita.*²⁷ Iza njega se nalazi dijete. Drugi registar je podijeljen na dva reda, te su u svakom prikazana po tri lika sa pripadajućim natpisom. Prvi je *Peher-sab, nadglednik unutarnje dvorane Kuće života*, potom slijedi pokojnikov sin *Senefru* koji jedini sjedi na stolici, a posljednji je drugi prikaz pokojnika u stojećem položaju.²⁸ Uz pokojnika se nalazi tekst u četiri stupca koji je preveden:

Kema-mar, čija je riječ istinita, častan čovjek,

u ime kojeg djeluje njegov sin, voljeni, vjerni čuvar dvorane.

Kraljevska žrtva Ozirisa, gospodara Abidosi, ka-u

vjernog čuvara dvorane u palači, Senefrua

*rođenog od gospodarice kuće Res-hetep, čija je riječ istinita.*²⁹

U drugom redu su prikazani jedan muškarac i dvije žene. Dok se za mušku osobu ne zna tko je, obje žene dolaze s natpisom *gospodarica kuće Nemetet-sen*, te *gospodarica kuće Benermerut.*³⁰ Radi se vjerojatno o kućnim pomoćnicama koje su dio kućanstva pokojnika Kema-Mara. U literaturi se nalaze različiti podaci o vremenu nastanka stele. I. Uranić piše kako potječe iz razdoblja Srednjeg kraljevstva, dok ju G. Tóth i M. McClain u svome radu svrstavaju pod Novo kraljevstvo.³¹ Međutim, ukoliko se prouči kompozicija, odnosno redoslijed teksta i prikaza likova, ono je karakteristično za Srednje kraljevstvo, kada prevladavaju stele s tekstom u gornjem dijelu, iznad likova.³²

---

²⁶ Tóth i McClain 2012, 559.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*; hijeroglifski tekst i transliteracija u katalogu

³⁰ *Ibid.*

³¹ Tóth i McClain 2012, 553.

³² Hölzl 2001, 321.

Ankhuova i Nektiempetina pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 5.) zaobljenog je vrha, te je podijeljena na lunetu i jedan registar koji sadrži hijeroglifski tekst ispod kojeg je prikazan bračni par. Luneta ima dva oka *uđat* i simbol *šen*. Sa svake strane je jedva prepoznatljiv lik sa krunom Gornjeg Egipta s jedne i Donjeg Egipta s druge strane. Tekst ispod lunete je podijeljen u jedanaest stupaca, no nije preveden. Ispod je bračni par Ankhu i Nektiempet. Sjede na stolici s lavljim nogama i kratkim naslonom. Žena se nalazi iza supruga i ruka joj se pruža preko njegovih ramena u zagrljaj, a druga joj počiva na krilu. Radi se o karakterističnoj pozi supružnika u kojoj žena uvijek stoji ili sjedi iza supruga kako bi se naglasila njezina potpora i zaštita. Na glavi ima dugu vlasulju, sa pramenom preko ramena. Ima jasno izražene crte lica, te se mogu vidjeti izražena usta, nos, oči i uho. Haljina je jednostavna i uska, te pada do gležnjeva. Gornji dio prekriva grudi i prekriva desno rame, dok lijevo ostaje golo. Ispred pokojnika je žrtveni stol u tri razine, a s druge strane stola nalazi se muški lik s ispruženom rukom prema stolu. Sadržaj stola je sličan na većini stela, te se obično prikazuju: kruh, povrće, meso i sveta ulja. Lik nasuprot bračnog para ima kratku kosu, haljinu i glavu leoparda preko ramena, te nesumnjivo predstavlja svećenika. Potječe iz razdoblja Srednjeg kraljevstva.

Kaijeva pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 6.) još je jedan primjer stele sa zaobljenim vrhom, no posebnost se očituje u boji koja je još uvijek vrlo očuvana. Prevladavaju zemljani tonovi, crvena i tamnozeleno boja. Stela je podijeljena na lunetu i jedan registar u kojem su smješteni likovi, a sve je uokvireno dekorativnim okvirom na kojem se izmjenjuju crvena i tamnozeleno boja. U luneti se nalazi tekst podijeljen u deset okomitih stupaca i čita se s desna na lijevo, odozgora prema dolje. Prijevod na engleski jezik daje G. Tóth, a na temelju njega je napravljen prijevod na hrvatski:

Kai, vrijedan pažnje i počašćen od Ptah-Sokara,

Rođen od Khuita, časnog.

Kraljevska žrtva Ozirisa, gospodara Buzirisa, velikog boga Abidosa.

On daje invokacijsku žrtvu kruha, piva, vola, lana za one koji su vrijedni pažnje Ptah-Sokara, Khenti-khetija, Khuita

rođen od kćeri Ta-Khemhotepa, opravdanog.³³

---

³³ Middle Egyptian Grammar, *The Stela of Kay (Zagreb)*; hijeroglifski tekst i transliteracija u katalogu

Posljednji red je sporan jer u katalogu J. Monnet Saleh, umjesto *Ta-Khemhotepa*, stoji ime *Sat-Bastet-hotep*, odnosno ime Kaijeve majke.³⁴ Isto navodi i I. Uranić.³⁵ G. Tóth naglašava kako Kai nema nikakvu titulu ili se ona bar ne spominje u testu. Kompozicijski se stela razlikuje od svih do sada analiziranih. Naime, prikazan je pokojnik Kai, sin Khuíta, i ženska osoba za koju većina autora smatra da je njegova majka Sat-Bastet-hotep. Oboje su okrenuti prema žrtvenom stolu na kojem su hrana i piće u tri razine: voće, povrće, kruh, meso i vrčevi. Kaijeva majka stoji iza njega, a ruka joj je položena na njegovo rame. Druga ruka pada uz tijelo. Na sebi nosi dugu haljinu do gležnjeva svijetle boje, dok na gornjem dijelu ima dvije naramenice, od kojih jedna ne prekriva dojku. Takve haljine su se često nosile i bile vrlo popularne. Oko vrata ima debeli ovratnik. Vlasulja joj je duga, sa jednim pramenom preko ramena. Ima jasne crte lica, te se jasno vide oko, uho, nos i usta. Ona mirno stoji, dok je Kai u pokretu. On korača prema žrtvenom stolu. Valja primijetiti da je njegova majka svijetle puti, nasuprot Kaiju koji je obojan crvenom bojom. Takva praksa na likovnim prikazima je česta, te su se žene uglavnom prikazivale u bijeloj boji, a muškarci u tamnoj, odnosno crvenoj. Nastala je u Srednjem kraljevstvu.

Jahmijeva pogrebna stela (11. 2. 1. 7.) zaobljenog je vrha. Prisutni su tragovi crvene boje na muškim likovima i simbolu *šen*, te tamnozeleno boje na vlasuljama likova i pojedinim dijelovima namještaja. U luneti se nalaze dva *uđat* oka, a između je simbol *šen*. Iznad likova je hijeroglifski natpis sa imenima pokojnika. Na dnu stele je također hijeroglifski natpis koji spominje *gospodaricu kuće Mai*.³⁶ Stela je podijeljena na dva registra. U prvom su prikazana dva bračna para okrenuta jedan prema drugom, između kojih je žrtveni stol s darovima. Prvi par je *pokojnik Jahmi* sa suprugom *Ta-Merit*, a drugi *Amenhotep* i *Neferou*.³⁷ Oba bračna para su jednako prikazana. Žena se u oba slučaja nalazi iza supruga. Jednom rukom ga grli, a drugom pridržava za nadlakticu. Obje žene imaju uske haljine koje padaju do gležnjeva, s dvije naramenice. Jednoj je, zbog položaja naramenice, lijeva dojka otkrivena, a drugoj desna. Vlasulja im je duga i jedan pramen pada s prednje strane ramena. Crte lica su vidljive na svim likovima stele, stoga se mogu razaznati uho, oči, nos i usta. Žene su prikazane bijele nasuprot muškim likovima na kojima je ostala crvena boja. Oba pokojnika u prvom registru drže dugačak lotosov cvijet koji pada prema stolu u sredini. Pokojnik s desne strane u drugoj ruci drži rupčić. Obojica imaju jednake vlasulje, ovratnike i suknje do gležnjeva. Oba bračna para sjede na stolicama

---

³⁴ Monnet Saleh, 1970, 14.

³⁵ Uranić, 2007, 68.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Monnet Saleh, 1970, 27.

s lavljim nogama i visokim naslonom. U drugom registru su prikazana dva muškarca i jedna žena. Okrenuti su prema desnoj strani i svatko nosi lotosov cvijet koji pada prema dolje. Desna ruka sva tri lika je položena na koljeno. Žena je i ovdje prikazana bijela u odnosu na muške likove na kojima je sačuvana crvena boja. Iako gornji dio haljine nije jasno vidljiv, pretpostavlja se da nosi identičnu haljinu kao žene u prvom registru. Osim toga, vlasulja je duga, s jednim pramenom preko prednje strane ramena. Između likova stoje dva zapisa koja je prevela J. Monnet Saleh kao *Neb* i *Olahmes*.³⁸ Stela je nastala za 18. dinastije.

Ipuijeva pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 8.) je vrlo oštećena, no jasniji izgled vidljiv je iz crteža J. Monnet Saleh. Iako ni iz crteža nije jasan originalni oblik stele, pretpostavlja se da je bila zaobljena na vrhu. Stela je podijeljena u dva registra. U oba registra stoje hijeroglifski natpisi koji uglavnom nisu prevedeni. I. Uranić navodi da se u drugom registru, iznad prikazanih likova, spominju imena: *Neb-Nakht*, *Duat-em-mereset* i *Ta-Veret*.³⁹ U prvom je prikazan pokojnik koji prinosi darove prema žrtvenom stolu, s čije se druge strane nalazi Oziris na prijestolju. U drugom registru su članovi pokojnikove obitelji. Prikazano je pet osoba: dva muškarca, dvije žene i jedno muško dijete. Crte lica na osobama ne mogu se zbog oštećenosti stele uopće razaznati. Dvije muške osobe imaju duge široke suknje do gležnjeva, a potom slijede žene u dugim širokim haljinama. Sudeći po vidljivom obrisu tijela žena, vjerojatno je riječ o prozirnim haljinama. Osim toga, imaju poluduge vlasulje. Obje žene imaju jednu ruku podignutu, a u drugoj imaju attribute. Prva žena u desnoj ruci nosi simbol *ankh*, a druga nešto što nalikuje na rupčić, no ne može se jasno vidjeti. Iza njih slijedi muško dijete koje je prikazano golo s jednom rukom podignutom, a u drugoj ima neprepoznatljiv atribut. Nastala je u vrijeme Ramzesa II., u grobnici TT217 u Deir el Medini.⁴⁰

Pa-her-peđetova pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 9.) je četvrtastog oblika. Prikazuje, između ostalih, pokojnika Pa-heri-peđeta, upravitelja kraljevske ergele, pokopanog u grobnici plemića Nebsumenua TT 183.⁴¹ Postoje manja oštećenja, većinom uz rubove stele. Ispisana je s prednje i dvije bočne strane.⁴² U gornjem dijelu se sa svake strane nalazi po jedno oko *uđat*. Između je okvir koji asocira na piramidu, unutar kojeg je šakal u ležećem položaju s otvorenim ustima. Šakal simbolizira ovdje Anubisa, boga podzemlja. On leži na nečemu što izgleda kao povišeni ležaj, a ispred njega je čaša. Iznad su hijeroglifi čije značenje nije prevedeno. Slijedi

---

³⁸ Monnet Saleh, 1970, 27.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Uranić, 2007, 65.

⁴¹ Uranić, 2007, 77.

⁴² *Ibid.*

prikaz podijeljen u dva registra. U prvom registru je na samome vrhu hijeroglifski zapis raspodijeljen u osam stupaca koji nije preveden. Ispod su prikazana četiri lika- dva muškarca i dvije žene. Prvi s lijeva je, ovog puta, nemumificirani Oziris. On stoji na nečemu povišenom. U rukama drži dva šapa sa svinutim vrhom. To su kraljevski simboli *heka* i *flagelum*. Oštećen je u dijelu glave stoga se ne može vidjeti uobičajena lažna brada i vlasulja. Ispred Ozirisa je žrtveni stol s pogačama. Sva tri lika s druge strane su okrenuta prema Ozirisu i imaju podignute ruke u znak štovanja božanstva. Prvi je pokojnik Pa-heri-peđet, potom slijede njegova supruga *In-ia-hai* i kćer *Neferet-mout*.⁴³ Svi su obučeni raskošno, stoga je vidljivo da je riječ o vrlo uglednoj obitelji. Pokojnik ima dugu lepršavu haljinu s pojasom, te dugu vlasulju ukrašenu vrpcom. Njegova žena nosi dugu lepršavu i prozirnu haljinu s rukavom na jednoj ruci, dok je druga gola. Na dugoj vlasulji ima ukrasnu vrpcu, a na vrhu glave nosi lotosov pupoljak. Osim toga, na vrhu glave se nalazi stožasti oblik koji podsjeća na stošce od mirisnih masti ili voska, uobičajeni kod plemkinja. Stožac bi pri visokim temperaturama puštao miris zbog otapanja voska ili masti. Iza supruge je njihova kćer, prikazana nešto niža od majke. Jedna ruka joj je podignuta, a u drugoj nosi lotosov cvijet. Poput majke nosi dugu haljinu do poda i dugu vlasulju. U drugom registru je drugačija kompozicija. S lijeve strane je prikazan bračni par kako sjedi na odvojenim stolicama s visokim naslonom. Moguće je da se opet prikazuju Pa-heri-peđet i Im-ia-hai. Žena ima istu haljinu i vlasulju kao u prvom registru. Ovdje, međutim, ona rukom grli supruga, dok u drugoj drži lotosov cvijet. Suprug ne nosi vlasulju, no nosi istu haljinu kao i u gornjem registru. U desnoj ruci drži atribut kojeg nije moguće raspoznati. Ispred njih je žrtveni stol. Cijela scena prikazuje prinošenje darova pokojnicima, stoga prvi lik s druge strane stola vrši libaciju. On ne nosi vlasulju i ima dugu suknju. U rukama drži tamjan i vrč iz kojeg prolijeva tekućinu. Iza njega je prikazana jedna ženska osoba koja ne nalikuje kćeri u prvom registru. Ona drži obje ruke u zraku u znak štovanja. Nosi istu haljinu kao žene u gornjem registru. Na glavi ima dugu vlasulju čiji su pramenovi istaknuti, a na vrhu stožac po uzoru na onakav kakav nosi Im-ia-hai. Iznad likova i ispred žene s desne strane je hijeroglifski natpis koji nije preveden. Nastala je u vrijeme Ramesida, Novo kraljevstvo.

Memijeva pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 10.) je malena i zaobljenog vrha, u čijem gornjem dijelu stoje dva *uđat* oka, između kojih je simbol *šen*. S desne strane stoji hijeroglifski natpis podijeljen u jedan okomiti stupac i, do njega, dva vodoravna reda. Natpis nije preveden. Stela prikazuje bračni par ispred kojih je žrtveni stol sa darovima. S druge strane stola stoji dječak, na kojem su ostali tragovi crvene boje. Njegova jedna ruka pada uz tijelo i drži rupčić,

---

⁴³ Monnet Saleh, 1970, 35.

dok je druga podignuta u znak pozdrava. Isto kao i pokojnik, na sebi ima suknju i ovratnik. Supruga ovdje sjedi iza Memija na stolici s lavljim nogama i niskim naslonom. Jedna ruka joj je prebačena preko Memijeva ramena, a drugom rukom ga drži za desnu nadlakticu. Na glavi nosi srednje dugu vlasulju iz koje se vidi uho. Crte lica oba pokojnika se mogu razabrati više no u dječaka. Žena nosi ovratnik i dugu usku haljinu do gležnjeva. U gornjem dijelu haljina ima samo lijevu naramenicu, zbog čega joj je jedna dojka ostala neprekrivena. Memi u lijevoj ruci drži lotosov cvijet kojeg primiče licu. Lotosov cvijet je čest atribut na stelama jer simbolizira boga Nefertuma koji se spominje u Tekstovima Piramida i Tekstovima Sarkofaga kao lotosov svijet na nosu boga Ra.⁴⁴ Važnost simbolike lotosova cvijeta krije se i u vjerovanju da je ono bila prva biljka koja je iznikla iz vode nakon kaosa na početku stvaranja svijeta.⁴⁵ Još jedna osoba je prikazana na dnu prikaza. Naime, ispod stolice Memijeve supruge sjedi ženska osoba malenih proporcija. J. Monnet Saleh smatra da se radi o kćeri prikazanog bračnog para.⁴⁶ Djevojčici se ne može razabrati odjeća, no vidljiva je duga perika. Osim toga, u ruci ima atribut, za koji nije sasvim sigurno što predstavlja. Iza Memijeve supruge nalazi se okomiti hijeroglifski natpis koji nije preveden. U podnožju stele je vjerojatno potpis pisara. Nastala je za Novog kraljevstva.

Inehemova i Baket-nebetina pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 11.) zaobljenog je vrha. Podijeljena je u dva registra. Prvi registar je oštećen u gornjem desnom dijelu gdje je cijeli dio kamena odlomljen, a sadrži i pukotinu koja se proteže kroz cijeli registar. Na vrhu se nalazi hijeroglifski natpis u okomitim stupcima, no zbog oštećenja nije ga bilo moguće pročitati i prevesti. Ispod teksta su dvije ženske osobe. Jedna ima jednu ruku podignutu, a u drugoj drži dugačak cvijet, vjerojatno lotosa. Druga žena je viša i obje ruke drži u zraku. Radi se o gestama štovanja božanstva. Ispred žena se nalazi žrtveni stol, s čije druge strane sjedi vjerojatno Oziris kojemu nedostaje dio tijela i glava. Vidljiva je lažna brada i štap, atributi koje Oziris ima na ostalim stelama. Prva žena u ovom registru ima dugu vlasulju s jednim pramenom s prednje strane ramena. Na vrhu glave ima pupoljak lotosa. Nosi dugu haljinu s rukavima proširenima na rubu. Budući da su vidljivi obrisi nogu, radi se o prozirnoj haljini. Žena ispred nje ima identičnu vlasulju s lotosovim pupoljkom i haljinu. Crte lica nisu vidljive zbog izlizanosti stele. U drugom registru su prikazane dvije muške osobe i jedna žena. Prva osoba drži u ruci predmet koji izgleda kao vrč, iz kojeg izljuje tekućinu. Budući da je riječ o žrtvi božanstvu, odnosno libaciji, prikazani čovjek je vjerojatno svećenik. U drugoj mu je ruci posuda s tamjanom. Ispred

---

⁴⁴ Houser-Wegner 2001, 514.-515.

⁴⁵ Rawson 1984, 200.-202.

⁴⁶ Monnet Saleh, 1970, 26.

njega je žrtveni stol. Potom slijede pokojnici Inehem i Baket- nebet okrenuti prema svećeniku.⁴⁷ Između muškarca i žene je još jedan žrtveni stol, a iznad njih nalazi se hijeroglifski natpis u šest okomitih stupaca koji nije preveden. Muškarac je ćelav, nosu dužu suknju do koljena i u desnoj ruci drži lotosov cvijet. Žena je obučena identično kao i žene u prvom registru, s vlasuljom koja ima lotosov pupoljak. U desnoj ruci drži lotosov cvijet kojeg primiće licu, dok je lijeva ruka spuštена uz tijelo. Stela se smješta u razdoblje Novog kraljevstva.

Rahotepova pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 12.) je pomalo izduženog oblika. Dok gotovo sve prethodne stele imaju segmentalno zaobljeni vrh, ova stela ima nepravilno ovalno zaobljeni vrh. Podijeljena je na lunetu i dva registra. Luneta sadržava dva oka *uđat*, između kojih se nalazi simbol *šen* i žrtvena posuda. U oba se s lijeve strane iznad prvog lika nalazi okomiti hijeroglifski natpis. Budući da se zbog izlizanosti stele natpisi gotovo uopće ne vide, pomaže crtež J. Monnet Saleh, koja ujedno prevodi natpise kao: *svećenik-čitač Rahotep*.⁴⁸ Prvi registar prikazuje tri lika: Rahotepa i njegovu suprugu s desne strane, te manju mušku osobu s lijeve strane. Zbog manjih proporcija osobe s lijeve strane, vjerojatno je riječ o njihovom sinu. On stoji ispred žrtvenog stola i vrši libaciju. Također je moguće da se radi o svećeniku, na što upućuje natpis iznad. S druge strane stola sjedi muškarac koji drži lotosov cvijet u desnoj ruci i primiće ga licu. Iza njega sjedi supruga koja ga jednom rukom grli, a drugom drži za nadlakticu. Oboje sjede na stolici s lavljim nogama i visokim naslonom. Žena ima dugu vlasulju i haljinu koja seže gotovo do poda. Budući da se obrisi nogu mogu razabrati, žena vjerojatno nosi prozirnu haljinu. Ostali detalji na odjeći i licu se zbog stanja stele ne mogu iščitati. Drugi registar ima istu kompoziciju. Muška osoba je prikazana krajnje lijevo, ispred njega se nalazi žrtveni stol, a potom slijede svije osobe. Svećenik ili sin i ovdje vrši libaciju, a razlika u odnosu na prvi registar je u tome što su ovdje prikazane dvije ženske osobe. Prva žena stoji i desna ruka joj je položena na prsa, dok druga pada uz tijelo. Nosi dugu vlasulju i haljinu koja seže do gležnjeva. Iza nje je druga žena, veća od prve. Ona, međutim, sjedi na stolici s lavljim nogama i visokim naslonom, te u desnoj ruci drži lotosov cvijet kojeg primiće licu. Druga ruka joj počiva na krilu. Ima dugu vlasulju i haljinu do poda, čiji detalji nisu vidljivi. I. Uranić smatra da se radi o Rahotepovim kćerima.⁴⁹ Nastala je u doba Novog kraljevstva.

Akuova pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 13.) zaobljenog je vrha, te je podijeljena na lunetu i dva registra. U luneti se nalaze dva oka *uđat*, između kojih je simbol *šen*. Na steli su

---

⁴⁷ Monnet Saleh, 1970, 30.

⁴⁸ Monnet Saleh, 1970, 28.

⁴⁹ Uranić, 2007, 75.

ostali tragovi boje, a ponajviše crvene. U prvom registru se nalazi hijeroglifski tekst podijeljen u dvije horizontalne linije. Ispod njih se nalaze još dva kraća, također horizontalna, zapisa. Tekst nije u potpunosti preveden. J. Monnet Saleh predlaže da se kraći zapisi odnose na ime osobe koje stoji u prvom registru, te se mogu prevesti kao *Her-Em-Rou* ili *Her-Em-Matit*.⁵⁰ U gornjem dužem tekstu se upotrebljava invokacija *hetep-di-nisut* i spominje ime *Aku*. Budući da je ime oštećeno, moguće je da je došlo do uzurpacije spomenika.⁵¹ Ispod natpisa su prikazana dva lika. Jedan, kao što je spomenuto, stoji s lijeve strane. Nosi suknju, ovratnik i kratku vlasulju. Ispred njega je žrtveni stol na kojem se može vidjeti pogača i vaza. S druge strane stola sjedi pokojnik *Aku*. U jednoj ruci drži dugačak štap, a u drugoj rupčić. Nosi dugu vlasulju koja ima urezane kvadratiće. Oko vrata ima ovratnik i nosi suknju do koljena. Sjedi na stolici s lavljim nogama i niskim naslonom preko kojeg je prebačena tkanina. Stela je općenito vrlo dobro sačuvana i bogato ukrašena, stoga je danas moguće uočiti mnoštvo detalja. Ispod pokojnika je okomiti zapis koji nije preveden, a iza njega muška osoba malenih proporcija. U drugom registru su prikazane četiri osobe: jedna muška i tri ženske. Muškarac je prikazan prvi s lijeva, okrenut prema ženama. Dijeli ih hijeroglifski zapis organiziran u dva okomita stupca, iznad kojih je jedan horizontalni red. Prevedeno je jedino žensko ime *Her-Em-Heb*.⁵² Tri žene su poredane po visini, od najniže prema najvišoj. Njihova visina vjerojatno upućuje na njihovu dob, stoga se može zaključiti da je prva djevojčica, druga djevojka, a treća žena. Sve tri nose iste haljine koje prekrivaju koljena. Budući da su vidljive linije nogu, haljine su vjerojatno bile prozirne. U gornjem dijelu ju pridržava jedna naramenica, zbog čega sve tri žene imaju gole grudi. Oko vrata nose ovratnik. Djevojčica ima svezanu kosu u repu, a oko glave nosi ukras. Djevojka iza nje ima identičnu frizuru. Majka, međutim, ima dugu periku, s jednim pramenom s prednje strane ramena. Crte lica su jasno vidljive. Nastala je u razdoblju Novog kraljevstva.

4.2. Slikarstvo

Razlikuju se dvije vrste sarkofaga: arhitektonske ili kvadratne i antropomorfne ili u obliku mumije.⁵³ Također, sarkofazi se razlikuju obzirom na razdoblje u kojem su nastali. Za vrijeme Srednjeg kraljevstva prevladavali su sarkofazi s ispisanim dugim tekstovima, dok su se u Novom kraljevstvu tekstovi reducirali na nekoliko žrtvenih formula i ime vlasnika.⁵⁴

---

⁵⁰ Monnet Saleh, 1970, 16.

⁵¹ Uranić, 2007, 77.

⁵² Monnet Saleh, 1970, 17.

⁵³ Uranić, 1994, 146.

⁵⁴ *Ibid.*

Sarkofag mumije Kaipamau (katalog br. 11. 2. 2. 1.) je u obliku mumije. Oslikan je samo gornji dio, odnosno poklopac na kojem je s vanjske strane naslikana glava pokojnice s ogrlicom u nekoliko slojeva. Prevladavaju plava, zelena, crvena i bež boja. Pokojnica je naslikana s neutralnim izrazom lica, plavom vlasuljom i obrvama u istom tonu. Vlasulja je duga, te podijeljena tako da dva pramena padaju na prsa. Na glavi nosi ukras koji "pada" niz vlasulju imitirajući krila božice Mut. S bočne strane vidljive su kandže ptice u kojima je simbol *šen*. Ispod ogrlica se proteže okomita crta bijele boje s ispisanim hijeroglifskim natpisom. Natpis je zapravo žrtvena formula, a na kraju se nalazi hijeroglif kitice cvijeća, uobičajena praksa u žena. Prijevod formule daje I. Uranić:

*Kraljevska žrtva Ra-Horahteu, Atumu gospodaru dvaju zemalja iz Heliopolisa i Ptah-Sokar-Ozirisu gospodaru nekropole, da bi oni dali žrtve u hrani gospodarici kuće Kaipamau.*⁵⁵

S unutarnje strane poklopca naslikana je Izida u crvenoj haljini s dvije naramenice i otkrivenom lijevom dojkom. Božica ima raširene ruke kao da želi zagrliti pokojnicu. Smatra se da takva ikonografija služi zaštititi pokojnice na onom svijetu. Osim toga, mumija je bila ovijena kartonažom s bogatijom ikonografijom no sarkofag. Po sredini ima motiv stupa s fetišem Abidosa. Na vrhu se nalazi sokol raširenih krila, pa skupa sa stupom tvore križ. U kandžama drži simbol *ankh* te se smatra da simbolizira dušu pokojnice.⁵⁶ Osim ptice koja dominira kartonažom, ona je ukrašena i prikazima četiri Horusova sina koje je I. Uranić poveza s četiri kanopske vaze u koje se stavljaju organi pokojnika nakon mumifikacije.⁵⁷ Ispod krila su još prikazane Izida i Neftida sa okom *uđat* u posudi *neb*. Ispod njih je hijeroglifski natpis: *velike božicame iz Abidosa, gospodarice neba.*⁵⁸ Na dnu stupa se nalazi lik vuka, vjerojatno Upuaut, koji pomaže da se pokojnica kreće na onom svijetu. Nastao je za vrijeme 22. dinastije.

Sarkofag mumije Šepenun (katalog br. 11. 2. 2. 2.) sastoji se od tri poklopca i dva dna. Ikonografija je bogatija no u slučaju sarkofaga Amonove svećenice Kaipamau, a postoje i neke sličnosti. Sarkofag pripada antropomorfnom tipu jer je napravljen u obliku mumije. Vanjski i posljednji poklopac je ujedno najveći. Glava pokojnice ima vlasulju ukrašenu plavim i crvenim linijama, s oba pramena prebačena s prednje strane. Oči i obrve su iscrtane crnom linijom. Preko ramena i prsa naslikani su ovratnici na kojima se izmjenjuju plava, žuta i crvena boja. Ispod ovratnika se niže šest registara, odvojeni horizontalnim linijama unutar kojih se nalaze

---

⁵⁵ Uranić, 1994, 151.

⁵⁶ Uranić, 1994, 149.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

hijeroglifski natpisi povezani s pogrebnim ritualima. U prvom registru su prikazama krila božice Mut, koja u kandžama drži *šen*. Registar ispod prikazuje bogove u dvije skupine, okrenute jedna prema drugoj. Na čelu jedne skupine je bog Tot, a na čelu druge mumificirani Oziris. Potom slijedi registar s hijeroglifskim natpisima organiziranim u okomitim redovima na bijeloj podlozi. Identičan je i donji registar, dok se između njih nalazi prikaz mumifikacije, vjerojatno pokojnice. Ona, naime, leži na stolu, a ispod nje su nacrtane četiri vaze. Sa svake strane su božice Izida i Neftida u obliku ptice, s okom *uđat*. Između pokojnice i božica napisan je hijeroglifski tekst koji spominje ime pokojnice: *Oziris, gospodarica kuće Šepenun čija je riječ istinita*.⁵⁹ Posljednji registar sadrži sokola, vjerojatno Sokar ili Horus, koji pomaže duši *ba* u kretanju na onom svijetu.⁶⁰ Slična praksa vidljiva je i u slučaju sarkofaga mumije Kaipamau, gdje je prikazan Upuaut. Dno vanjskog sarkofaga je s unutarnje strane oslikano, te prikazuje boga Ptah-Sokar-Ozirisa u ljudskoj veličini, ispred kojeg se nalazi okomiti hijeroglifski zapis. Vanjska strana dna je također oslikana prizorima koji se nadovezuju na poklopac, dok je po sredini na bijeloj podlozi hijeroglifski natpis u tri stupca. Poklopac drugog sarkofaga je oslikan još detaljnije i podijeljen je u devet registara. Na glavi pokojnice je plava vlasulja s vrpčama oko oba prednja pramena koji padaju preko prsa. Oči i obrve su iscrtani crnom linijom, te su preko prsa nacrtani ovratnici uobičajenim koloritom. Osim ponovnog prikaza mumifikacije i vaza s božicama Selkit i Nit u srednjem registru, do izražaja dolazi prikaz sunčeve barke koja plovi ka onom svijetu. Na pramcu stoji ženska osoba, vjerojatno Šepenun. Iza nje su smješteni Ra i Horus s krunom Gornjeg i Donjeg Egipta. Iznad barke su na oba kraja dva oka *uđat*. U odnosu na prvi sarkofag, u donjem dijelu su prikazana dva boga s glavama ovna između kojih je simbol Abidosa. Poklopac trećeg sarkofaga sadrži sličnu ikonografiju kao u prva dva slučaja. U odnosu na prethodne, ovaj sarkofag je u lošijem stanju nego prva dva, što se naročito vidi u predjelu glave i stopala pokojnice. Moguće je i da je ovaj, posljednji, sarkofag bio grublje oblikovan no prethodni. Pokojnica je prikazana u dva registra. U jednom stoji ispred bogova na čelu s Ozirisom, a na drugom leži na stolu prilikom mumifikacije. S vanjske strane dna naslikan je stup *đed*, te iznad simboli *ankh* i solarni disk. Nastao je za ptolemejskog razdoblja.

Prikaz žene na ulomku nepoznatog drvenog predmeta (katalog br. 11. 2. 2. 3.) oblikovan je kao plosnati i obojeni komadu drveta. Žena ima dugu vlasulju koja prekriva gotovo cijela leđa. Na potiljku se nalazi vrpca ili traka koja drži vlasulju, a na vrhu glave je mirisni stožac. Oko

---

⁵⁹ Uranić, 2007, 91.

⁶⁰ *Ibid.*

vrata nosi zelenu ogrlicu kojoj je boja danas vidljiva samo u tragovima. Na lijevoj ruci su ostali tragovi plave boje. J. Monnet Saleh spominje dvije narukvice plave narukvice.⁶¹ Žena nosi dugu bijelu haljinu koja pada do poda, te joj prektiva stopala. Haljina ima rukave koji sežu do laktova. Crte lica nisu vidljive osim oka koje je uokvireno crnom linijom. Desna ruka je podignuta u znak pozdrava božanstvu, dok u lijevoj drži dugačak buket cvijeća, vjerojatno lotosa. I. Uranić navodi kako je ovaj predmet vjerojatno bio dio neke veće cjeline, poput primjerice sarkofaga ili kutije na ušabtije.⁶² Kutiju spominje i J. Monnet Saleh. Točnije, navodi da su uz prikaz žene bila i dva lika Ozirisa, s atributima i bijelom krunom Donjeg Egipta.⁶³ Prema I. Uraniću, drveni plosnati lik Ozirisa, koji bojom, dimenzijama i oblikovanjem dijeli velike sličnosti s prikazom žene, služio je kao podložak u ritualu plodnosti⁶⁴. Naime, na njega bi se postavila zemlja, a potom posijalo žito.⁶⁵ Moguće je da je i lik žene služio istoj svrsi, no nije isključena mogućnost pripadanja kutiji. Nastao je za vrijeme Novog kraljevstva.

Posljednji izvor slikarstva je *fragment iz Knjige mrtvih Pesger-Khonsua* (katalog br. 10. 2. 2. 4.). Inače, *Knjiga mrtvih* je posvećena svećeniku Pesger-Khonsu i njegovoj supruzi *Nesi-Khonsu, gospodarici kuće*.⁶⁶ Papirus je podijeljen na više od dvadeset fragmenata, te je pisan hijeratskim i hijeroglifskim pismom. Najveći prikazuje spomenute pokojnike. Oboje imaju podignute ruke i stoje ispred božice Amenti i Ozirisa koji je mumificiran. Pokojnica u ruci drži Horusovo oko za koje se vjerovalo da ima snagu zaštite pokojnika. Na glavi nosi vlasulju srednje dužine sa šiškama. Prednji pramen pada preko lijevog ramena, a stražnji dio je kraći. Na sebi nosi usku i vjerojatno dugu haljinu. Na rukama ima rukave s ukrašenim rubovima, koji su dio ogrtača. Osim toga, oko vrata je vidljiv i ovratnik. Tekst iznad likova govori da „objema rukama“ štiti supruga, na isti način kako Amenti štiti Ozirisa.⁶⁷ Papirus ne sadrži boju osim crvene tinte koja se javlja minimalno u tekstu. Likovi su nacrtani tankim linijama crne tinte. S lijeve strane sačuvan je odsječeni dio teksta iz Knjige vrata, a desno su prikazi krave i vesla za barku. Iznad pokojnika i bogova nalaze se hijeroglifi u sedam redova. Prva četiri se čitaju s lijeva na desno, a posljednja tri s desna na lijevo. Tekst svjedoči o zajedničkom pokopu supružnika, te je transliteriran i preveden na engleski i hrvatski jezik.

Slava tebi, biku Zapada, plemiću, veliki gospodaru vječnosti. Gospodarica nekropole

---

⁶¹ J. Monnet Saleh, 1970, 183.

⁶² Uranić, 2007, 210.

⁶³ J. Monnet Saleh, 1970, 183.

⁶⁴ Slika 1.

⁶⁵ Uranić, 2007, 30.

⁶⁶ Uranić, 2006, 198.

⁶⁷ *Ibid.*

te drži. Oziris, božji sluga u hramu u Karnaku, onaj koji je oslonac nebesima, Khnumov sluga, Pesger-Khonsu istinitog glasa,

(neka) lijepa Amenti koja je zadovoljna u nekropoli daje dvije ruke.

...(drži) s gospodaricom kuće Nesi-Khonsu istinitog glasa. Nema grijeha u tebe.

Oziris je gospodar vječnosti, vladar nekropole.

*Lijepa Amenti, njezine ruke su tu da te drže.*⁶⁸

Papirus potječe iz ptolemejskog razdoblja. Budući da je došao zajedno sa *Zagrebačkom mumijom*, dugo se smatralo da je na neki način povezan s njom. Međutim, usporedbom gramatike i stila pisanja, znanstvenici su došli do zaključka da je papirus za jedan ili dva stoljeća mlađi od mumije.⁶⁹

4.3. Mumije

Arheološki muzej u Zagrebu posjeduje pet mumija, od kojih su četiri žene i jedan muškarac. Zanimanje za mumije počinje u grčko-rimsko doba 1. stoljeća, kada liječnici počinju preporučati konzumaciju praha mumije u ljekovita sredstva. Tu su praksu primjenjivali kasnije i arapski liječnici, te se tako proširila Europom. Nije poznato u kojoj mjeri se zaista koristio prah mumije, no kirurg Ambroise Paré je u 16. st. izjavio da mumije nisu nastale kako bi ih se konzumiralo. Unatoč njegovoj opasci, tek u 19. st. znanost počinje preusmjeravati svoj interes na istraživanje mumija u svrhu razvoja antropologije i povijesti medicine.⁷⁰ Onom što će se danas koristiti pod nazivom Multidetector Computed Tomography (MDCT) prethodio je razvoj paleoradiologije, koji započinje 1895. godine u Frankfurtu, snimanjem ljudskih i mačjih mumija.⁷¹ Tehnologija CT analize se razvila oko 1970. godine, te je uvelike pridonijela istraživanju mumija zbog preciznijih nalaza od radiografske metode.

Mumija Kaipamau (katalog br. 11. 2. 3. 1.) je došla u kartonaži i sarkofagu. Radi se o Amonovoj svećenici Kaipamau koja je živjela u doba vladavine libijskih vladara, a vjerojatno za vrijeme 22. dinastije. Libijska dinastija je došla na vlast zahvaljujući časničkim pozicijama koje su držali u egipatskoj vojsci. Iako je mumija iz 22. dinastije, nalazi se u grobnici TT 192 u El-Asasifu, gdje je pokopan Heruef, *sluga kraljice Teje*. Inače Amonov svećenik, živio je za

---

⁶⁸ Uranić, 2006, 198.-199.; transliteracija u katalogu

⁶⁹ Uranić (ur.), 2019, 20.

⁷⁰ Čavka, 2012, 62.

⁷¹ Čavka, 2012, 63.

vrijeme vladavine Amenhotepa III. i Amenhotepa IV. Nepoznat je razlog zašto je Kaipamau smještena u staru grobnicu. Godine 1885. grobnicu je istraživao njemački egiptolog Erman, a potom je iskapanje nastavljeno tek 1957. g. prilikom čega je nađen sarkofag s Kaipamau. Nakon provedenih radioloških istraživanja, utvrđeno je da mumija sadrži ostatke organa, zbog čega se nagađa da je mumifikacija provedena na brzinu ili nekvalitetno.⁷² S druge strane, pokopana je u grobnicu ugledne obitelji, stoga nije izgledno da se radi o nekvalitetnoj mumifikaciji zbog manjka financijskih sredstava. Također, poznato je da je nosila naziv *šemaut n Imen*, kao pripadnica ugledne plemićke obitelji.⁷³ Neobično je, stoga, što je mumifikacija izvedena na nedosljedan način. Čini se da je mozak izvađen kroz nos gotovo potpuno, jer ostaci moždane ovojnice ili mozgovine nisu pronađeni.⁷⁴ Za razliku od nekih mumija, nema staklene oči. Umjesto toga, šupljine u tijelu su ispunjene mješavinom blata i smole. Do danas nisu utvrđeni detaljniji podaci vezani za zdravstveno stanje Amonove pjevačice.

Mumija Šepenun (katalog br. 11. 2. 3. 2.) je pronađena u grobnici TT 192 u El-Asasifu, onoj istoj u kojoj je nađena Kaipamau. U istoj prostoriji je bio sahranjen Amonov svećenik Taenvaset, *božanski otac*, a uz njega kćer Tašebt i supruga Šepenun.⁷⁵ Do sada, međutim, nije dokazano srodstvo s mumijom Kaipamau. S druge strane, ostale mumije predstavljaju članove Amonovog svećenstva i njihovih obitelji, stoga je obiteljska veza s Kaipamau vrlo izgledna. Povezanost se temelji i na sličnosti u ikonografiji sarkofaga, te žrtvenim formulama. Uz pokojnicu su pronađeni amuleti koji se obično postavljaju tijekom obreda mumifikacije. Mumija je omotana u lanene povoje, preko kojih su sačuvani ostaci pozlaćene kartonaže na prednjoj strani trupa, te mreža sačinjena od duguljastih, staklenih i plavih perli na lijevoj strani, koja se prostire od ramena do koljena. Također, sačuvana je i maska. Mumija Šepenun je sačuvana u boljem stanju od Kaipamau.⁷⁶ Na mumiji je provedeno radiološko istraživanje, pri čemu je ustanovljeno da se radi o ženskoj osobi. Prije lanenih povoja, mumija je prekrivena smjesom od različitih materijala. Strani materijal je pronađen u predjelu vrata, čime je nadopunjen. Također, mješavinom su ispunjene očne šupljine, u području kojih su, za razliku od mumije Kaipamau, postavljene staklene oči. M. Čavka je zaključio da se radi o najjeftinijoj metodi mumifikacije, namijenjenoj za siromašne društvene slojeve.⁷⁷ Mozak je izvađen kroz nos, te su otkriveni ostaci moždane ovojnice, kao i ostalih organa. Osim toga, pronađeni su

---

⁷² Čavka, 2012, 74.

⁷³ Uranić, 1994, 150.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Monnet Saleh, 1970, 174.

⁷⁷ Čavka, 2012, 70.

ostaci smole kojom su se ispirala crijeva.⁷⁸ Ostale pojedinosti o zdravlju i fizičkom stanju pokojnice nisu još otkrivene. Mumija potječe iz ptolemejskog razdoblja.

4.4. Predmeti koji su služili ženama

Jedan od predmeta kojim su se služile Egipćanke je *kozmetička žlica* (katalog br. 11. 2. 4. 1.). Napravljena je od plosnatog drveta. Ovaj predmet je ostao cjelovit i očuvan. Drška je podijeljena na šest dijelova koji su odvojeni vodoravnim linijama. Ornamentalni motivi su uglavnom linije, srcoliki oblici i kvadratići. Oblikom drška podsjeća na tobolac iz kojeg izlazi cvijeće papirusa i lotosa, inače učestali vegetativni motiv u egipatskoj umjetnosti. Između cvijeća su urezana četiri kruga. Moguće je da je i taj dio, osim same žlice, služio kao paleta za miješanje boja. Na vrhu je žlica srcolikog oblika. Do danas ostaje otvoreno pitanje svrhe ovog predmeta. I. Uranić navodi da je žlica služila pripremi i nanošenju boje na lice⁷⁹, dok je izglednije rješenje ponudila B. Watterson obrazlažući da je služila za polijevanje parfemskog ulja po glavi i tijelu.⁸⁰ Zbog toga je ovaj predmet dio luksuznih primjera Zbirke. Nastala je u Novom kraljevstvu.⁸¹

Osim toga, potrebno je navesti i *nakit*. Šest ogrlica je napravljeno od staklene paste, jedna je od kombinacije kamena i staklene paste, dvije od kamena, te jedna od perli sačinjenih od nilskog blata. Prsteni su napravljeni od kosti i fajanse. Neke ogrlice su jednostavne, načinjene od perli, kamenja ili zrnja, dok neke uz to imaju i privezane ušabti figurice i amulete. Primjer *jednostavne ogrlice* jest iz razdoblja Novog kraljevstva, a sadrži nanizani kamen crveno-smeđe i sive boje (katalog br. 11. 2. 4. 2.). *Ogrlica s amuletima* (katalog br. 11. 2. 4. 3.) iz kasnog razdoblja u sredini ima jedan veći amulet s likom Anubisa. Osim primjera s amuletima, muzej u svom postavu ima i primjer *ogrlice s ušabti figuricom* (katalog br. 11. 2. 4. 4.) iz ptolemejskog ili rimskog razdoblja (nakon 30. g. pr. Kr.). Budući da se ušabti figurice nisu inače nosile oko vrata, već su se stavljale u grobnice kao zavjetni darovi, moguće je da je naknadno privezana na ogrlicu. Od amuleta se na ogrlicama mogu naći *Horusovo oko*, simbol *ankh*, *djed*, lik Izide itd. Zbog potresa i posljedične restauracije Arheološkog muzeja u Zagrebu, nije moguće priložiti sliku svake ogrlice, stoga je rad usmjeren na dostupne primjere u znanstvenoj literaturi.

---

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Uranić, 2007, 205.

⁸⁰ Watterson, 1991, 118.

⁸¹ *Ibid.*

5. Žene u drevnom Egiptu

U ovome poglavlju će se predstaviti život Egipćanki obzirom na društveni položaj, službu, brak i obitelj, te izgled u vidu odijevanja, frizure, kozmetike i nakita.

5.1. Društveni položaj i služba

Egipatsko društvo je bilo hijerarhijsko i patrijarhalno, no žena je zauzimala posebno mjesto, naročito kao majka. Po nekim shvaćanjima, položaj žena se isticao u odnosu na žene drugih civilizacija, pa tako i Grčke. Grkinje, primjerice, nisu bile samostalne i imale su vlastitog skrbnika ili *kyriosa*, koji je bio uglavnom najstariji član i glava obitelji.⁸² S druge strane, Egipćanke su imale pravo zastupati sebe na sudu, braniti se od raznih optužbi, a imale su i pravo nasljedstva poput muškaraca. Osim prava vlasništva, žene su imale pravo raspolaganja zemljištem, stoga su ga prodavale ili davale u najam.⁸³ Nadalje, u razdoblju vladavine 3. dinastije, službenik pod imenom Metjen u vlastitoj biografiji piše da je naslijedio zemlju od svoje majke Nebsenet.⁸⁴ Valja imati na umu da se ovdje radilo o ženama viših društvenih slojeva, te se ne može sa sigurnošću tvrditi da su ista prava vrijedila i za žene trgovaca, obrtnika i radnika. Zbog prava nasljeđivanja, žene su mogle biti ekonomski neovisne, te se zbog toga mogao dobiti privid izjednačenosti s muškarcima. Također, žene su na spomenicima poput stela bile prikazane jednake veličine kao suprug, stoga se i na temelju ikonografije mogao uočiti figurativni nagovještaj njihovog posebnog položaja. Slično je i sa skulpturom. Žena je mogla imati, ovisno o prihodima, vlastiti zavjetni kip, a mogla je biti i dio grupne skulpture na kojoj je prikazana zajedno sa suprugom. U ovom slučaju su, također, supružnici mogli biti jednake veličine. U teoriji su pred zakonom žene imale jednaka prava kao muškarci, međutim, proučavanjem titula koje su žene nosile, a posljedično i službi koje su obnašale, vidljive su rodne razlike kao dio društvene strukture Egipta. U stvarnosti u imale vrlo malo utjecaja izvan granica vlastita doma gdje su mogle imati autoritet. Ženin društveni položaj u drevnom Egiptu je ovisio ponajprije o zanimanju i statusu supruga. William Ward razlikuje tri skupine žena, obzirom na zanimanje supruga. Prvu skupinu čine žene visokih službenika, poput nomarha. Drugu skupinu čine žene supruga koji su rangirani neposredno ispod visokih službenika, dok treću skupinu čine žene još niže rangiranih službenika.⁸⁵ Dakle, položaj, a posljedično i titula

---

⁸² Watterson, 1991, 25.

⁸³ Blandford Edwards i O'Neill, 2005, 853.

⁸⁴ Robins, 1993, 127.

⁸⁵ Robins, 1993, 115.

žena, ovisili su isključivo o statusu njihovih supruga. Sveobuhvatnu podjelu žena po statusu daje S. T. Hollis. Prvu skupinu čine kraljice, odnosno članice kraljevske obitelji. Neposredno potom slijede članice elite ili supruge bogatih službenika. Posljednja skupina su "obične" žene, odnosno supruge obrtnika i trgovaca.⁸⁶ Naposljetku, ne treba zaboraviti i na neslobodne žene, većinom Nubijke i Azijatkinje, koje su u Egipat došle trgovinom robova ili kao ratni plijen. Veliki broj sačuvanih izvora pripadaju bogatijim društvenim slojevima. Većina Egipćana bila je u podređenom položaju, a žene tih krugova vodile su teške živote. Često su radile u imućnim kućanstvima, te uz vlastitu djecu, odgajale tuđu. Osim toga, nerijetko su radile na zemlji, nosile kući hranu s tržnica, te proizvodile kruh, pivo i ostale proizvode. Jedan od pokazatelja ženskih poslova je reljef iz grobnice u Sakkari iz 6. dinastije, na kojem se jasno mogu vidjeti dvije žene koje u rukama nose životinje, a na glavi velike košare s hranom.⁸⁷

Većina Egipćana je bila nepismena, a stanovništvo se uvelike bavilo poljoprivredom. Tek nekolicina je bila povlaštenog statusa i zauzimala određeno mjesto u birokraciji ili pak obrtu, za što je bila potrebna pismenost. Općenito gledajući, više je bilo nepismenih žena nego muškaraca. Iako S. Tower Hollis s rezervom konstatira kako su neke žene, pripadnice bogatijih slojeva, bile administratorice, danas ne postoje čvrsti dokazi da su žene uopće učile pisati i čitati.⁸⁸ Ukoliko je to bio slučaj, moguće je da su majke podučavale kćeri privatno, unutar vlastita doma. Osim toga, žene su bile udaljene od službe u birokraciji, koja je bila rezervirana samo za muškarce. Postojale su neke djelatnosti koje su mogli raditi i žene i muškarci, poput kulturnih glazbenika, iako su u toj grani prevladavale žene. Jedna od najcjenjenijih uloga koju je žena mogla obnašati bila je kraljeva majka (*mwt nswt*) koja se javlja još od ranodinastičkog doba.⁸⁹ Od posebnog značaja bila je i uloga dojilje budućeg kralja. Postojale su i druge titule povezane s kraljem. U Starom kraljevstvu su žene visokih društvenih slojeva nosile titulu „ona koja je znana od kralja“, a iste su bile supruge visokopozicioniranih službenika.⁹⁰ Među popularnim titulama žena visokog statusa bila je „dvorska dama“, koja se koristila u Novom kraljevstvu za supruge visokih službenika, ali i za kraljevu konkubinu. Također, treba spomenuti i „gospodaricu kuće“ (*nebet-per*), koja je bila vrlo učestala, no čija je funkcija, ako je uopće postojala, ostala nedorečena. Veliki broj žena je služio u svetištima. Religija je imala važnu ulogu u životima Egipćana, pa se svećenička služba smatrala vrlo prestižnom. U skladu s time, vrlo je česta titula bila *hemet netjer ent Huthor* ili Hatorina svećenica, ekvivalentno

---

⁸⁶ Tower Hollis, 1987, 499.

⁸⁷ Slika 2.

⁸⁸ Tower Hollis, 1987, 500.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ Robins, 1993, 116.

muškoj tituli *hem netjer*, odnosno visoko pozicioniran svećenik u svećeničkoj hijerarhiji.⁹¹ Egipćanke su počele obnašati svećeničku službu od 4. dinastije, a ispočetka je bila rezervirana samo za žene visokog društvenog statusa. Od Novog kraljevstva je službu svećenice bila otvorena za sve, bez obzira na status. Do danas ostaje nepoznanica jesu li u početku visokorangirane žene dobivale službu po svojem pravu ili zaslugom suprugovog visokog položaja, te, obzirom na jednake nazive, je li služba svećenica bila po funkciji izjednačena sa službom svećenika. Primjerice, tijekom Srednjeg kraljevstva zabilježeno je nekoliko svećenica *wabet*, što je, barem u nazivu, jednako muškoj tituli *wab* svećenika.⁹² S obzirom na to da su svećenice imale muške nadglednike u obavljanju svojih dužnosti, moguće je da jednako ime nije istovremeno značilo jednake funkcije i ravnopravnost u obavljanju istih. Također, služba se nije mogla naslijediti. Žene su najčešće bile službenice kulta božice Hator i to u Denderi, Sakkari i Al Qusiyahu. Iako nije postojalo pravilo da žene služe isključivo ženskim božanstvima, u praksi je takav slučaj prevladavao. Osim Hatorinih svećenica, bilo je i onih u službi božice Neit, no u nešto manjem broju. U Tebi, gdje je Amon imao svoj kult, žene su bile „pjevačice boga Amona“ (*šemaout n Imen*), a ponekad su služile i njegovoj ženi, božici Mut. Služba je bila popularna u Novom kraljevstvu. Osim toga, postojala je titula „supruga boga Amona“, koja je uspostavljena od vladavine Amasisa I. za Novog kraljevstva, te se odnosila na članice kraljevske obitelji.⁹³ Funkcije svećenica bile su predstavljati božice kojima su služile.⁹⁴ U skladu s time, najčešće titule koje se povezuju s ovom službom su „plesачice“ i „pjevačice“. Plesачice su tako svojim elegantnim pokretima aludirale na božicu kojoj su služile u čast, dok su glazbenice svirale na sistrumu,⁹⁵ te su proizvodile razne zvukove pljeskanjem ruku ili pucketanjem prstima. Glazbenice su, također, prilikom sviranja i pjevanja zveckale s debelim ogrlicama zvanim *menit*.⁹⁶ Ne treba zanemariti niti ostale službe, koje bi se mogle svrstati u kategoriju kućanstva. Pripadnice nižih društvenih slojeva su se bavile raznim poslovima: tkanjem, kuhanjem, izradom frizura, nadgledanjem skladišta itd. Egipćanke još nižih društvenih slojeva radile su, zajedno sa svojim supruzima, teške poslove na zemlji, poput branja lana i uzgoja prehrambenih proizvoda. Ni jedna izvorima dokazana služba nije se odnosila na položaje u birokraciji, koje su obnašali isključivo muškarci. Mogućnosti poslova za žene su bile

---

⁹¹ Robins, 1993, 142.

⁹² Robins, 1993, 144.

⁹³ Robins, 1993, 151.

⁹⁴ Watterson, 1991, 40.

⁹⁵ Sveti instrument nalik zvečki izrađen od metala.

⁹⁶ *Ibid.*

mnogobrojne, no mogućnost dobivanja stalnih i dostojnih prihoda za život bila je isključena za većinu žena. One su uvelike ovisile o muškarcima, unatoč "jednakim pravima".

5.2. Brak i obitelj

Brak je u Egipćana sklopan dogovorom među roditeljima i sastojao se od dva glavna koraka: mladoženja je morao odobriti buduću suprugu, a potom je nastupio sam čin sklapanja braka, odnosno ugovora, pri čemu su se preuzimala prava i obveze. Brak u drevnom Egiptu nije bio popraćen civilnom ceremonijom, niti je pripadao religijskoj sferi. Ono predstavlja svojevrsni problem među istraživačima jer se u izvorima ne spominje nikakva pravna i religiozna ceremonija koja bi ukazivala na brak. S druge strane, neki autori poput M. Stead smatraju kako se nakon sklopljenog ugovora održavalo obiteljsko slavlje.⁹⁷ U svakom slučaju, čin sklapanja braka se razlikovao u odnosu na ostale narode staroga svijeta. J. H. Johnson obrazlaže da se sklapao sporazum o zajedničkom životu (*hms irm*), te osnivanju zajedničkog kućanstva, odnosno *grg pr*.⁹⁸ Osim „osnovati kućanstvo“, koristili su se i drugi termini, a jedan od njih je bio „uzeti nekoga za ženu“. Ekvivalentni pojam „uzeti nekoga za muža“ se u izvorima ne može pronaći sve do druge polovice 6. st. pr. Kr., no to ne znači da nije postojao i prije.⁹⁹ Sačuvan je bračni ugovor dvoje Židova iz Elefantine iz 442. g. pr. Kr. u kojem je navedeno da otac kćeri daje odjeću i kozmetiku, a mladoženji pet šekela i još neke druge darove, pri čemu se navodila cijena svakog dara.¹⁰⁰ Postojao je i običaj da mladoženja daruje buduću ženu darom koji se nazivao *šp*, a odnosio se na malenu svotu novca i udjela kukuruza. Nije točno poznato kada se javlja takav običaj, no pretpostavlja se da je darovanje *špa* započelo kao kompenzacija ocu koji je izgubio kćer kao radnu snagu.¹⁰¹ Također, u ugovoru iz 442. g. pr. Kr. je stajalo i da ukoliko suprug umre bez potomaka od svoje žene, ona ima pravo na njegovu imovinu. Obzirom da je žena imala pravo posjedovati, biti vlasnica i raspolagati imovinom, uključujući i nepokretnu imovinu, takva stavka ugovora ne čudi. Najraniji bračni ugovori su zabilježeni u 7. st. pr. Kr., te su se nastavili upotrebljavati i u ptolemejsko doba. Termin za supruga je bio *hi*, no na spomenicima se vrlo rijetko pronalazi jer su njihovi vlasnici uglavnom bili muškarci. Termin za suprugu je bio *hemet* i koristio se od Starog do Novog kraljevstva, kada tu riječ zamjenjuje „sestra“, odnosno *senet*.¹⁰²

---

⁹⁷ Stead, 1986, 16.

⁹⁸ Fathom Archive, *Women's Legal Rights in Ancient Egypt*

⁹⁹ Robins, 1993, 56.

¹⁰⁰ Baber, 1935, 413.

¹⁰¹ Watterson, 1991, 65.

¹⁰² Robins, 1993, 60.

Pravo je, barem teorijski, štiti prava žena. Ukoliko bi suprug otjerao suprugu bez službenog razvoda, morao joj je vratiti određeni novčani iznos kako bi bila osigurana. Ako se žena željela razvesti od muža, morala je snositi cijenu razvoda. Međutim, imala je pravo zadržati svoju privatnu imovinu, kao i pravo na uzdržavanje od strane supruga. S druge strane, ako je suprug zatražio razvod, snosio je troškove, no i dalje je morao uzdržavati ženu. Prilikom razvoda se koristila i određena formula: „Napustio sam te kao ženu, udaljen sam od tebe, nemam pravo na tebe na zemlji. Govorim ti: Nađi muža za sebe bilo gdje gdje ćeš otići.“¹⁰³ Kao što je vidljivo iz formule, rastava je vodila odlasku žene iz zajedničke kuće. Slično kao i sklapanje braka, postupak rastave je bio jednostavan. Ponovno sklapanje braka je bilo moguće, a često je upravo to bio razlog mnogih rastava. Primjerice, kako je muž napredovao u birokraciji, u nekim slučajevima nije ostajao sa suprugom koju je uzeo kao mlad, već se ponovno ženio "pogodnijom" ženom višeg društvenog sloja.

Iako je poligamija bila dopuštena i česta u kraljevskim obiteljima, većina brakova je bila monogamna.¹⁰⁴ Muškarac je mogao imati više partnerica, no uglavnom je imao jednu „legitimnu“ ženu. Također, Egipćani su se ženili ženama iz iste sredine i istog društvenog sloja. Brak između brata i sestre je bio moguć i prisutan, no vrlo rijedak. Bio je zastupljen u kraljevskim obiteljima, naročito za ptolemejevića, te se povezivao s bogovima Ozirisom i Izidom.¹⁰⁵ Valja istaknuti da se u izvorima često koriste riječi „brat“ i „sestra“, no to nije nužno imalo doslovno značenje, već je bio znak ljubavi i nježnosti među supružnicima. Takvi se primjeri najčešće pojavljuju u ljubavnim pjesmama.¹⁰⁶

Učestaliji slučajevi brakova među srođnicima su bili oni između ujaka i nećakinje, te rođaka. Žene, odnosno djevojke su bile mlađe u odnosu na muškarce kada su stupale u brak. Naime, u prosjeku su imale od 12 do 14 godina, dok su muškarci bili stariji od 20. Raskorak u godinama je bio stoga što su se muškarci, za razliku od gotovo svih žena tada, školovali, te su si morali osigurati posao kako bi mogli uzdržavati buduću obitelj. Sudeći po mudrostima koje su očevi prenosili sinovima, savjetovalo ih se da se ožene što prije kako bi mogli imati puno potomaka.

Udajom je žena postala glavna osoba koja je vodila kućanstvo i brinula o djeci, o čemu će više riječi biti kasnije, no sudeći po sačuvanim literarnim izvorima, ne može se zaključiti da je neovisan položaj supruge sezao izvan vlastita doma. U tekstu koji datira u kasno razdoblje šeste

---

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ Tomorad, 2016, 218.

¹⁰⁵ Baber, 1935, 409.

¹⁰⁶ Watterson, 1991, 55.

dinastije, oko 2200. g. pr. Kr., vezir Ptah-hotep govori svome sinu da se pobrine o tome da mu je žena sita i ima odjeću, jer je ona zaslužna za širenje obitelji. Istovremeno, međutim, upozorava da s njom nikada ne smije na sud, niti ju pustiti da bude glavna.¹⁰⁷

Žene su, dakle, mogle ići na sud i sudjelovati u parnici protiv drugih. Za razliku od, primjerice, Grkinja, Egipćanke u pravnim pitanjima nisu morale imati svog zastupnika. Nadalje, vidljivo je da je muž uzdržavao ženu i „činio ju sretnom“. Iako je ona nosila titulu „gospodarica kuće“, iz priloženog se može iščitati kako je suprug uvijek bio glavni. S druge strane, postoje izvori koji ukazuju da žena zaista jest bila gospodarica kuće, kao primjerice Instrukcije Anija iz Novog kraljevstva u kojima se savjetuje da suprug ne smije kontrolirati suprugu u njezinoj kući, jer je ona zaslužna za red i brine o kućanstvu.¹⁰⁸

Žene su bile poštovane i visokopozicionirane u društvu, no muškarci su ipak bili gospodari. Dominantan položaj supruga je vidljiv na spomenicima poput kipova i stela na kojima su uvijek prikazivani većima i s dominantne desne strane u odnosu na suprugu. Kada je riječ o visokim društvenim slojevima, najčešći naziv koji se na spomenicima pronalazi uz ženu jest „gospodarica kuće“. Naziv je bio u upotrebi od dvanaeste dinastije, a ispočetka se vjerovalo da se odnosi na suprugu. Danas se to ne može potvrditi, obzirom na spomenike na kojima su prikazane kućne pomoćnice s istim naslovom. Moguće je da se termin koristio i za konkubine i da mogao pripadati većem broju žena unutar iste kuće. Također, vjeruje se i da se termin odnosi na žensku osobu koja je zadužena za proizvodnju hrane u kući.¹⁰⁹ U bogatijim kućanstvima je „gospodarica kuće“ nadgledala posao koji su obavljale kućne pomoćnice. U svakom slučaju, termin sugerira da je žena mogla slobodno upravljati ekonomijom kućanstva, iako su kuće pravno pripadale muškarcima, odnosno supruzima. Koliko su žene u drevnom Egiptu bile slobodne pokušao je predočiti Herodot u svojoj drugoj knjizi *Povijesti*. On piše o obrnutim običajima Egipćana u odnosu na ostatak staroga svijeta, pa, između ostaloga, spominje kako su žene išle na tržnicu i vodile trgovine, dok su muškarci ostajali doma i tkali.¹¹⁰ Iako ne navodi izvore na temelju kojih iznosi spomenute podatke, ovoj tvrdnji treba pristupiti s oprezom. S druge pak strane, poznato je da su izumom vertikalnog tkalačkog stana muškarci bili glavna radna snaga u djelatnosti tkanaja, stoga je moguće da je Herodot htio naglasiti raskorak između grčkih i egipatskih običaja.¹¹¹ Istina je da su Egipćanke bile neovisnije i slobodnije u odnosu na

---

¹⁰⁷ Watterson, 1991, 58.

¹⁰⁸ Robins, 1993, 92.

¹⁰⁹ Robins, 1993, 100.

¹¹⁰ *Herodot*, II, 35.

¹¹¹ Watterson, 1991, 96.

ostatak staroga svijeta, te su mogle zarađivati od prodaje proizvoda koje bi same izradile: odjeća, kruh, pivo i slično. S druge strane, bile su udaljene od pozicija u birokraciji, stoga je suprug bio i dalje glavni osiguravatelj blagostanja u kućanstvu.

Autentični izvori koji govore o obitelji drevnih Egipćana su ograničeni, no dostatni da se dobije šira slika o temi. Općenito se na stelama iz Srednjeg i Novog kraljevstva mogu zamijetiti prikazi obitelji sa većim brojem članova, među kojima su bila i djeca. Najčešći prikazi na stelama su bili oni na kojima je prikazan bračni par oko kojeg su grupirana djeca. Jedan od primjera je malena kamena stela iz Novog Kraljevstva, na kojoj su Ekhnaton i Nefertiti s djecom.¹¹² Egipatska obitelj se sastojala od supruga kao glave obitelji, supruge i djece, te povremeno ženskih srodnika, poput ženine majke ili sestre. Muški srodnici nisu bili dio obiteljske zajednice jer su osnivali vlastite obitelji. Kao što je prethodno spomenuto, žene su stupale u brak u ranoj dobi. Već s otprilike 15 godina su postajale majke. Zbog toga su obitelji često bile velike i kao takve se smatrale božjim darom. Uzrok velikog broja djece nije bilo samo rano stupnje u brak. Iako je monogamija prevladavala, muškarac je mogao imati više partnerica. O tome svjedoči slučaj iz Srednjeg kraljevstva. Khnum-hotep, koji je živio tijekom 12. dinastije, bio je u braku sa suprugom Keti i s njom je imao tri sina. Međutim, još dva sina su mu rodile kućne pomoćnice, odnosno *tatet*. Unatoč većem broju partnerica, supruga je uvijek imala privilegiran status u odnosu na *tatet*: nosila je više nakita, sjedila je uvijek bliže suprugom itd.¹¹³ Majke su uživale veliku čast u egipatskom društvu, što je vidljivo na pogrebnim spomenicima i literarnim izvorima. Već spomenute Instrukcije Anija govore o ljubavi koju su Egipćani gajili prema svojim majkama. Naime, sinovi su bili zaslužni za brigu o majkama, a instrukcije nalažu da sin treba vratiti majci dvostruko onoga što je ona njemu pružila. Iz instrukcija Anija može se saznati da je majka bila glavna za odgoj, obrazovanje i prehranu djece.¹¹⁴

Uloga žene kao majke je bila prepoznata i vrlo poštovana u egipatskom društvu. Štoviše, Egipćani su, prenašajući mudrosti na mlađe naraštaje, isticali da ljubav prema majci ne može biti ista kao ljubav prema budućoj ženi. Razlog tome je upravo njezina zasluga u odgoju, obrazovanju i bezuvjetnoj potpori od rođenja nadalje. Zadaća žene u egipatskoj obitelji bila je, dakle, briga za djecu i kućanstvo. Treba imati na umu da su to bile društveno nametnute dužnosti, a supruge i majke su bile poštovane ukoliko su ih ispunjavale. Otac i majka su podjednako bili odgovorni za dobrobit i obrazovanje djece. Dječaci su, za razliku od djevojčica,

---

¹¹² Slika 3.

¹¹³ Dickerman, 1894, 513.

¹¹⁴ Watterson, 1991, 121.

dobivali znatno bolje obrazovanje, a ono je ovisilo o statusu, odnosno primanjima glave obitelji. Djevojčice su se većinom izučavale kućanskim poslovima. Međutim, po pitanju nasljeđivanja su kćeri bile izjednačene sa sinovima jer se imovina dijelila jednako. Za razliku od sinova koji su nasljeđivali očev posao i/ili osnivali svoje obitelji, kćeri su ostajale uz roditelje do udaje ili dok se ne bi zaposlile kao kućne pomoćnice u drugoj obitelji. U toj ulozi su se često pojavljivale kao dio obitelji na pogrebnim stelama, kao što će biti vidljivo na primjerima Zbirke. Svakodnevne zadaće Egipćanki su se razlikovale obzirom na status. Žene najnižih društvenih slojeva morale su raditi i teške fizičke poslove, kao što su poslovi na zemlji koji su mogli biti redoviti ili povremeni u ulozi ispomoći. S druge strane, imućnije obitelji su bile drugačije organizirane zbog službe koju je suprug obnašao u birokraciji. U tome slučaju žena nije morala raditi poslove izvan kuće, već je uglavnom bila zadužena za kuhanje, skladištenje proizvoda i hrane, te neku zanatsku vještinu. Žene vrlo visokog društvenog ranga su samo nadgledale kućanske poslove koje su obavljale kućne pomoćnice. Valja napomenuti da su mnoge obitelji „radničke klase“ imale barem jednu pomoćnicu.¹¹⁵ Ukoliko to nije bio slučaj, pomoć se očekivala od kćeri.

5.3. Izgled

5.3.1. Odijevanje

Kao što se način umjetničkog izričaja mijenjao kroz stoljeća, tako se mijenjao i način odijevanja. Dok je umjetnost bila u ulozi religije i vlasti, te, prema tome, podčinjena željama svećenstva i vladajućih, moda se mijenjala obzirom na praktičnost ili pak subjektivne preferencije nekolicine koji su si to mogli priuštiti. Razlike koje u odijevanju nisu samo odraz vremena, one su uvjetovane pripadnosti pojedinom društvenom sloju. Posljednji faktor kojeg treba uzeti u obzir u razmatranju ove teme jest egipatska klima. Temperature ljeti nerijetko prelaze 40°C, dok je zimi prosjek 18°C.¹¹⁶ Zbog toga nije bilo potrebe za teškom i debelom odjećom. Istovremeno je bilo nužno prigodno se odijevati radi zaštite od sunca.

Odijevanje je bilo usko povezano sa stavom Egipćana prema tijelu i pokrivanju istoga. Povjesničarke poput Erike Feucht pišu o otvorenosti Egipćana prema onome što bi se danas nazvalo golotinjom.¹¹⁷ Egipatske ljubavne pjesme su bile usmjerena ka iskazivanju fizičke privlačnosti među ljubavnicima. Zbog toga se danas može saznati mnogo o (muškom) idealu

---

¹¹⁵ Watterson, 1991, 125.

¹¹⁶ Watterson, 1991, 94.

¹¹⁷ Feucht, 2004, 29.

ženske ljepote. U tom se smislu naglašava njihova čista bijela koža, dugačak vrat, bijele grudi, bujni kukovi, zlatne ruke itd.¹¹⁸ Odjeća je, stoga, dobar pokazatelj otvorenosti prema pokazivanju tijela. Pripadnice različitih društvenih slojeva su nosile sličnu odjeću koja se razlikovala samo u nekim pojedinostima, poput dužine i materijala. Glavni odjevni predmet u žena je bila dugačka haljina ili *kalasiris*, koja je tokom stoljeća doživjela minimalne promjene. O njoj piše i Herodot: „*Oblače se u lanene košulje koje su oko stegna ukrašene resicama, a zovu ih „kalasiris“: preko toga nose prebačen bijeli vuneni ogrtač.*“¹¹⁹ Iz ovoga se može saznati da se kalasiris nosio u kombinaciji s ogrtačem i da je mogao biti ukrašen. Od najranijih vremena spomenici poput stela i skulptura prikazuju žene vitkih figura u uskim haljinama sa širokim naramenicama. *Kalasiris* je, naime, bila pripijena haljina, zašivena na bočnoj strani tijela. Koliko je poznato, Egipćani nisu imali dugmad ili kopče, stoga se postavlja pitanje odijevanja i kretanja, naročito za žene koje su obavljale fizičke poslove.¹²⁰ Poznato je, međutim, da su haljine imale ušivene vezice koje su olakšavale oblačenje, dok je lakše kretanje bilo moguće uz prorez na donjem dijelu haljine.¹²¹ Takva praksa je bila prisutna za vrijeme Starog kraljevstva, stoga se može pretpostaviti da su i kasnije haljine šivane sa sličnim karakteristikama. Spomenuto je da su se haljine razlikovale obzirom na pripadnost društvenom sloju. Imućnije žene su nosile haljine do gležnjeva, a materijal je bio mekan i fin kako bi se mogao oblikovati uz tijelo i imati ušivene nabore. S druge strane, žene koje su radile svakodnevne poslove nosile su haljine kraće dužine, dok su žene radnice na polju, zbog praktičnosti, imale na sebi kratke suknje. Sačuvan je kip iz Srednjeg kraljevstva, nađen u grobnici, a koji prikazuje ženu koja melje žito.¹²² Ona, naime, nosi suknju do koljena i nema vlasulju, što svjedoči o drugačijoj i izglednijoj stvarnosti u odnosu na prevladavajuće prikaze žena u umjetnosti. Umjetnost često ima tendenciju žene svih slojeva prikazivati slično, u dužim i uskim haljinama, za što se danas zna da nije bio slučaj u praksi. Kada su žene prikazane u pokretu, haljine su u donjem dijelu raširene utoliko da se omogući raskorak. Potonje se može vidjeti, primjerice, na zidu hrama u Deir el-Bahariju gdje je prikazana trudna Ahmose u pokretu.¹²³ Takav način prikaza odaje dojam elastičnosti materijala, no budući da su haljine rađene od lana, takvo što nije bilo moguće. Nadalje, haljinu su pridržavale dvije ili jedna naramenica ostavljajući grudi nagima. Ponekad je haljina bila bez naramenica, te je padala od područja ispod grudi do gležnjeva. Kada je haljina

---

¹¹⁸ Feucht, 2004, 29.

¹¹⁹ Herodot, II, 190.

¹²⁰ Markasović, 2018, 44.

¹²¹ Watterson, 1991, 99.

¹²² Slika 4.

¹²³ Slika 5.

imala dvije naramenice, nisu nužno morale prekrivati grudi, naročito ako su se nosile ušivene u „V“ izrez oko vrata, što je bila praksa još za Starog kraljevstva. Ponekad su se nosili i rukavi na obje ili pak jednoj ruci, što se može vidjeti na skulpturi bračnog para iz Novog kraljevstva.¹²⁴ Novo kraljevstvo je Egiptu donijelo bogatstvo i razvoj, ponajviše putem razvijene trgovine i vojnih pothvata faraona. Tutmozis III (1490.- 1436. g. pr. Kr.) uživao je moć i prosperitet, a faraon je ostvario kontrolu nad velikim dijelom Bliskog istoka. Dostupnošću luksuznih i do tada nepoznatih proizvoda, mijenjala se i moda.¹²⁵ Počinju prevladavati duže i šire haljine. Voluminoznost je bila popraćena sve prozirnijim materijalom koji je otkrivao gotovo sve. Ženska moda postaje elegantnija. Osim toga, haljine su često bile naborane i plisirane, kao na spomenutoj skulpturi bračnog para. U nekim slučajevima su imale ogrtač ili *sindon* s dugim rukavima. Dakle, haljine postaju složenije. Ogrtač se nosio rastvoren ili zavezan ispod grudi. Budući da se ogrtač koristio od Starog kraljevstva, ne može se reći da je u Novom kraljevstvu inovacija, no tada postaje popularniji i učestaliji. Postavlja se pitanje jesu li promjene u odijevanju na spomenicima zaista pratile promijene u odijevanju u stvarnosti ili su se žene počele doživljavati drugačije u odnosu na prethodna razdoblja. Naime, tijekom 19. i 20. dinastije, Egipćanke su sudjelovale u raznim poslovnim aktivnostima, a mogle su i zastupati supruga koji je obavljao poslove službenika.¹²⁶ Zbog nedostataka izvora ranijih razdoblja se, međutim, ne može sasvim sigurno zaključiti da žene to pravo nisu imale i prije Novog kraljevstva.

Odjeća se najčešće izrađivala od lana, materijala koji je imao mnoge prednosti u odnosu na ostale tada dostupne materijale. Lako ga se moglo oblikovati obzirom na oblik tijela, jednostavno se održavao, te je mogao biti proziran, što je bilo popularno od Novog kraljevstva nadalje. Međutim, odjeća se mogla izrađivati i od vune. Herodot je pisao da se Egipćani nisu pokapali u vunanim haljinama zato što je to bilo u suprotnosti s religijskim vjеровanjima, te da nisu oblačili vunu kada bi išli u svetišta.¹²⁷ Iz takve konstatacije se daje naslutiti kako vuna nije bila popularna među Egipćanima. Danas je poznato da se koristila u domaćinstvu i pogrebnim djelatnostima, no zbog svoje prirode nije bila toliko potrebna, a time ni popularna kao lan. Pamuk je uvezen iz Indije u 3. st. pr. Kr., a svila tijekom ptolemejskog razdoblja.¹²⁸ Tkanje je bila aktivnost usko povezana sa ženama. Zahvaljujući sačuvanim drvenim maketama iz Meketreove grobnice iz Srednjeg kraljevstva, među kojima je i ona koja prikazuje tkanje, može

---

¹²⁴ Slika 6.

¹²⁵ Watterson, 1991, 99.

¹²⁶ Robins, 1993, 183.

¹²⁷ Herodot, II, 80.

¹²⁸ Watterson, 1991, 95.

se vidjeti mnogo toga.¹²⁹ Osim što pokazuje tkanje na horizontalnom tkalačkom stanu, maketa prikazuje i žene koje su se time bavile. Izumom vertikalnog tkalačkog stana u Novom kraljevstvu, tkanje postaje muška aktivnost. Najučestalija boja odjeće je bila bijela, a nešto rjeđe se tkanina bojala u crvenu ili žutu boju. Također, odjeća je mogla biti jednobojna ili s uzorkom. Od Novog kraljevstva počinju prodirati utjecaji iz Sirije, te složeniji uzorci haljina.¹³⁰

5.3.2. Frizura

Frizure su se razlikovale obzirom na status, dob i razdoblje. U većini slučajeva su se nosile vlasulje, jer je priroda kosa je bila teška za održavanje i često je bila loše kvalitete. Vlasulje su mogle biti od različitog materijala: dijelovi odsječene prirodne kose, biljna vlakna, lan, ovčja vuna i drugi materijali. Najskuplja je bila ona napravljena od prirodne, ljudske kose.¹³¹ Većinom su ju nosile pripadnice viših društvenih slojeva zbog kompleksne izrade, dok su neke radnice bile vrlo kratko ošišane iz praktičnih razloga. Vlasulje nisu bile rijetkost među kućnim pomoćnicama, no one nisu bile jednake kvalitete i/ili sastava. Kvaliteta vlasulje je ovisila o tome tko ju je izrađivao. Budući da izrada nije bila kompleksna, frizure su iziskivale posebnu pomoć prijateljica ili frizera ukoliko si je to netko mogao priuštiti. Iako je prevladavala raspuštena kosa, ona se ponekad vezala u rep i punđu. Za vrijeme Srednjeg kraljevstva se nosila i tzv. „Hatorina frizura“, a predstavljala je dva debela pramena kose, na vrhu uvijena tako da podsjeća na rogove krave.¹³² Tijekom Srednjeg kraljevstva je kosa sezala otprilike do područja ramena, a s vremenom postaje duža. Nosila se trodijelna frizura, odnosno duža straga s pramenom preko ramena. Slično kao i u slučaju odijevanja, Novo kraljevstvo donijelo je promijene u vidu inovacija u stilu frizure. Kosa se plela i stavljali su se razni ukrasu poput, primjerice, perli, cvijeća i vrpce.¹³³ Vrpca se obično izrađivala od lana ili kože i mogla je biti dodatno ukrašena, te se nazivala *nemes*. Osnovna funkcija joj je bila da drži vlasulju na mjestu.¹³⁴ Osim toga, kosa je u ovom razdoblju bila duža i padala niz leđa ili se i dalje nosila kao trodijelna.

---

¹²⁹ Slika 7.

¹³⁰ Watterson, 1991, 97.

¹³¹ Watterson, 1991, 104.

¹³² Watterson, 1991, 102.

¹³³ Slika 8.

¹³⁴ Markasović, 2018, 48.

5.3.3. Kozmetika

Proučavajući stilove frizura i ukrase, nezaobilazni su mirisni stošci. Naime, žene i muškarci su na gozbama često na glavi nosili stošce od mirisnih ulja koji bi se tijekom večeri topili niz vlasulje i ramena ostavljajući miris narančasto smeđe boje. Postoji mnogo zidnih oslika s prikazom žena koje nose mirisne stošce, a jedan od njih je u pronađena u grobnici Nebamuna oko 1350. g. pr. Kr.¹³⁵ Najčešći mirisi među bogatim slojevima društva su bili tamjan i terpentin, a manje imućni su koristili maslinovo, ricinusovo i bademovo ulje.¹³⁶ Osim toga, razni cvjetovi su se koristili za izradu ovakvih parfema. Jedan od najpopularnijih je bio lotos koji se gnječio i miješao s uljima. Međutim, mirisni stožac nije bio jedini način primjene mirisnih ulja. U tu svrhu su se koristile kozmetičke žlice, pomoću kojih su se mirisna ulja polijevala po tijelu.

Kada je riječ o kozmetičkim preparatima, ne treba izostaviti šminku. Na početku valja napomenuti da se ona nije nanosila samo iz estetskih, već i iz zdravstvenih razloga. Egipćanke i Egipćani su koristili boju za lice koju bi miješali od odgovarajućih sastojaka. Pri proučavanju egipatskih izvora posebnu pozornost plijeni drugačiji ten muškaraca i žena na spomenicima. Navedena različitost na spomenicima poput stela, ali i skulptura općenito, proizlazi iz dva razloga. Prvenstveno, žene su većinu svog života su provodile u kući i nisu se izlagale suncu. Herodot svjedoči o tome da su odlazile u kupovinu i obavljale poslove vani. Ipak, treba imati na umu da su prikazane žene na spomenicima pripadnice viših društvenih slojeva, te takve poslove vjerojatno nisu same obavljale. Svijetli ten u žena, stoga, ukazuje na njezinu ulogu u svakodnevnom životu, odnosno brigu za obitelj i kuću. Drugi razlog se krije u idealu ženske ljepote, ponajviše već spomenutoj bijeloj koži. Poznato je da su Egipćanke koristile posebnu mješavinu koja je davala bjelinu i sjaj, a ona bi se potom nanosila na najvažnije dijelove tijela: grudi, vrat i ruke.¹³⁷ Najvažniji dio lica bile su oči, uokvirene ispočetka zelenom, a kasnije crnom ili sivom bojom. Zelena boja se koristila tijekom preddinastičkog perioda i nastala je miješanjem zelenog malahita i smole ili masti. Imala je simboličko značenje jer je predstavljala Horusovo oko. Kasnije, tijekom dinastičkog razdoblja, oči su se iscrtavale na način da se povlačila linija kroz gornji i donji kapak, sve do kose s bočne strane glave. Takva linija se zvala *sdm* i mogla je biti crne ili sive boje. Crna boja se dobivala od crnog antimona i zvala se *msdmt*.¹³⁸ Glavni sastojak se dobavljao iz istočnog dijela pustinje, a zbog svoje teže dostupnosti

---

¹³⁵ Slika 9.

¹³⁶ Watterson, 1991, 118.

¹³⁷ Dickerman, 1894, 509.

¹³⁸ Watterson, 1991, 116.

bio je skup i namijenjen eliti. Siva boja se dobivala miješanjem galice s masti ili smolom. Kao što je spomenuto, šminka je imala zaštitnu ulogu, odnosno antiseptička svojstva jer je sprečavala pojavu trahoma, zarazne bolesti oka uvjetovane bakterijom *Clamydia trachomatis*.¹³⁹ Također, zbog suhe klime i velikog udjela pijeska u zraku, boja je sprečavala ulazak pijeska u uči tijekom snažnih vjetrova. Ponekad se boja nanosila i na obraze. Koristio se crveni oker pomiješan s masti, a slična se formula koristila i za usne.

5.3.4. Nakit

Slično kao u slučaju kozmetičkih preparata, nakit je bio popularan među ženama i muškarcima. Nosile su se ogrlice, narukvice, prstenje, ukrasi na nožnim zglobovima, naušnice itd. Žene su posvećivale veliku brigu oko čuvanja nakita, ali i svega ostalog što bi ponijele sa sobom nakon udaje.¹⁴⁰ Nakit je imao privjeske u vidu amuleta koji su imali razne funkcije, pa su tako štitili od zla, donosili blagostanje, stabilnost i sl. Najučestaliji motivi na amuletima su bili Izida, Horusovo oko, te simboli poput *ankh* i *djed*. Ukoliko je nakit bio izrađen od poludragog kamenja, najčešće su to bili karneol, tirkiz i lapis lazuli. Žene koje nisu pripadale bogatim društvenim slojevima nosile su jednostavan nakit s perlama i amuletom. Učestalo su se nosili ovratnici koji su mogli biti različite debljine, a izrađivali su se šivanjem perli na tkaninu. Kako su ovratnici često bili deblji, a time imali određenu težinu, sa stražnje strane vrata se nosio privjesak ili *mankhet* koji je činio protutežu u odnosu na prednji dio. Narukvice su se nosile oko gležnja i na podlaktici, što je bilo osobito popularno u Novom kraljevstvu. Narukvice su mogle biti krute, odnosno metalne ili fleksibilne, napravljene od raznih materijala. Ukrasi oko nožnih i ručnih zglobova su se u Srednjem kraljevstvu nosili na svakoj strani, a u Novom kraljevstvu se javlja tendencija nizanja više nakita ili stavljanje jednog komada na jednoj ruci ili nozi. Primjer Upotrebe ovratnika i prethodno navedenih nakita vidljiv je na Ahmose Nefertari prikazanoj na zavjetnoj steli Amenhotepa I. iz Novog kraljevstva.¹⁴¹ Općenito, nakit se mogao izrađivati od različitih materijala: staklene paste, kamena, nilskog blata, zlata, kosti i fajanse, a Egipćani su bili vrlo vješti u oblikovanju. Zlato se dobavljalo poglavito iz istočne pustinje i Nubije i bilo je vrlo rašireno. S druge strane, srebro je bilo teško naći, pa je zbog toga i bilo skupo.¹⁴²

---

¹³⁹ Feucht, 2004, 30.

¹⁴⁰ Blandford Edwards i O'Neill, 2005, 855.

¹⁴¹ Slika 10.

¹⁴² Watterson, 1991, 107.

6. Žene na spomenicima Egipatske zbirke AMZ-a

6.1. Društveni položaj i služba

Uvid u društveni položaj i službu Egipćanki daju *sarkofag* (katalog br. 11. 2. 2. 1.) i *mumija Kaipamau* (katalog br. 11. 2. 3. 1.), te *Obiteljska pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 3.).

Sarkofag mumije Kaipamau ima oslikan poklopac s glavom pokojnice, ovratnikom i bogatom ikonografijom u predjelu tijela. Na glavi nosi ukras koji zbog krila aludira na božicu Mut. Sarkofag sadrži formulu, a prevodi ju I. Uranić, te se spominje *gospodarica kuće Kaipamau*.¹⁴³ Osim vanjske, oslikana je i unutarnja strana. Prikazana je Izida s raširenim rukama u funkciji zaštite pokojnice. Sarkofag je nastao tijekom 22. dinastije.

Mumija Kaipamau predstavlja Amonovu pjevačicu, odnosno *šemaut n Imen* koja je pronađena u grobnici TT 192 u El-Asasifu, gdje je pokopan Amonov svećenik Heruef, „*sluga kraljice Teje*“.¹⁴⁴ Heruef je živio je za vrijeme 18. dinastije, stoga je Kaipamau smještena u stariju grobnicu. Mumija sadrži ostatke organa, zbog čega je zaključeno da je mumifikacija provedena na brzinu ili nekvalitetno.¹⁴⁵ S druge strane, pokopana je u grobnicu ugledne obitelji, stoga razlog navedenoj mumifikaciji nije bio manjak financijskih sredstava, niti izostanak ugleda kojeg su svećenice i svećenici uvelike uživali. Živjela je tijekom vladavine libijske, odnosno 22. dinastije.

Sarkofag i služba Kaipamau upućuju da je pripadala višem društvenom položaju. Titula *šemaut* je bila povezana sa ženama koje su služile u svetištima tijekom Novog kraljevstva.¹⁴⁶ Također, u tome razdoblju je već veliki broj žena bio u službi svećenica, odnosno pjevačica. Biti pjevačica nekoga kulta u svetištu, međutim, nije nužno moralo značiti da je žena bila visokog statusa. Naime, službom su se mogle baviti supruge visokopozicioniranih službenika, ali i supruge i kćeri radnika. Kaipamau je bila u službi boga Amona, što pokazuje da su žene mogle služiti muškim i ženskim božanstvima. Nasuprot tome, titula *hemet netjer*, odnosno svećenice, koja se javlja još u Starom kraljevstvu odnosila se na službu u kultu ženskog božanstva (najčešće božice Hator). Pjevačice su unutar kulta sudjelovale u ritualima sviranjem sistruma i prinošenjem darova božanstvu. Ikonografski se za Novog kraljevstva nisu razlikovale u odnosu na ostale ugledne žene, no u trećem međurazdoblju njihova prestižna titula počinje

---

¹⁴³ Uranić, 1994, 151.

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Čavka, 2012, 74.

¹⁴⁶ Robins, 1993, 145.

biti vidljiva u fizičkom izgledu. Naime, razdoblje iz kojeg potječe Kaipamau donosi promjene u odijevanju i ukrasima. Amonove plesačice su se isticale svojim svečanim haljinama i bogatim ukrasima za kosu poput pera, ukrasa u obliku zmija itd., a koji su bili kraljičini simboli. Također, na spomenicima poput reljefa su često bile prikazivane u društvu bogova, poput Amona, kojem bi svirale na sistrumu. Kaipamau je pronađena u grobnici ugledne svećeničke obitelji iz 18. dinastije, stoga bi se moglo zaključiti da je bila imućna i uživala ugled. Štoviše, služba koju je obnašala i mjesto nalaza upućuju na najviši društveni položaj u okviru kulta. Također, otvorena je mogućnost da je sa spomenutom obitelji bila u srodstvu. S druge strane, ne možemo znati kako su se zaista Amonove glazbenice uklapale u cjelokupnu društvenu hijerarhiju Egipta. Za razliku od plaćenih službi u birokraciji, jesu li svećenice bile plaćene za obnašanje svoje službe ili su obnašale neke dužnosti izvan kulta?

Obiteljska pogrebna stela podijeljena je na dva registra. U prvom je bračni par između kojeg su dva žrtvena stola. U drugom registru je osam osoba, s lijeva na desno: kućna pomoćnica, dvije gospodarice kuće i azijski sluga, te potom dvije gospodarice kuće, kćer i sin.¹⁴⁷ Žene imaju duge i uske haljine i poluduge vlasulje. Svi likovi drugog registra kleče. Stela je nastala tijekom Srednjeg kraljevstva.

Na steli se pojavljuju četiri *gospodarice kuće* koje ukazuju na društveni položaj. Nije utvrđeno nosi li titula „gospodarica kuće“ nekakvu funkciju, iako je nedvojbeno označavala osobu višeg ranga od službe kućne pomoćnice. Gospodarica kuće bila je u uskoj vezi s pokojnikom, te pripadala visokom društvenom rangu. S druge strane, jedna od učestalih službi među Egipćankama bila je ona kućne pomoćnice, koja je bila vezana isključivo uz kućanstvo. Služba kućne pomoćnice dokazuje da su žene mogle biti zaposlene u privatnim kućama, te su radile razne poslove, od pripreme hrane i piva, čuvanja djece, do brige o gostima na gozbama imućnih obitelji, izrade frizura od vlasulja i odlaska na tržnicu. Budući da se na steli pojavljuje veći broj osoba s titulama, vjerojatno su poslovi u kućanstvu bili podijeljeni između gospodarica kuće, kućne pomoćnice i azijskog sluga. Međutim, nameću se i neka neriješena pitanja. Jesu li se dužnosti kućne pomoćnice i gospodarice kuće u nekim dužnostima preklapale? Također, prikaz likova je minimalistički i oštećen, stoga je onemogućen uvid u određene karakteristike odjeće i ornamenata žena. Zbog toga se na temelju izgleda pojedinih žena ne može zaključiti razlika između gospodarica kuće i kućnih pomoćnica, a time i njihov društveni status. Poznato je da su kućne pomoćnice imale široku paletu poslova, ovisno o potrebi obitelji kod koje bi

---

¹⁴⁷ Stefanović, 2013, 333.

radile. Mnoge obitelji imale su barem jednu kućnu pomoćnicu, te nisu morale biti na vrhu društvene ljestvice kako bi su to priuštile. Službu su mogli obnašati i muškarci, no ponajviše je ostala vezana uz žene. Nadalje, funkcija gospodarice kuće je ostala nedorečena, a sudeći po tituli, mogla je imati veze s vođenjem kućanstva. Moguće je i da spomenuta titula nije podrazumijevala nikakvu ulogu, već je upućivala na ženu visokog društvenog statusa.

6.2. Brak i obitelj

Izvori koji svjedoče o egipatskom braku i obitelji su stele koje se mogu podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu čine stele na kojima je prikazan bračni par bez djece, a druga skupina su stele na kojima je prikazana obitelj. Pri analizi izvora naglasak je na ikonografiji spomenika, dok su tekstovi na spomenicima u potpunosti ili djelomično neprevedeni. Prevedeni dijelovi teksta su većinom žrtvene formule. Tek poneki otkrivaju imena prikazanih i pripadajuće titule.

Supružnici bez djece se mogu vidjeti na tri stele i papirusu: *Ankhuova i Nektiempetina pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 5.), *Jahmijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 7.), *Rahotepova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 12.), te *fragment Knjige mrtvih Pesger-Khonsua* (katalog br. 11. 2. 2. 4.).

Na *Ankhuovoj i Nektiempetinoj pogrebnoj steli* prikazan je bračni par koji sjedi ispred žrtvenog stola, a nasuprot svećenika. Žena je prikazana kako sjedi iza supruga na stolici s niskim naslonom. Desna ruka položena joj je na krilo, dok lijeva počiva na pokojnikovim prsima u formi zagrljaja. Njezine karakteristike lica su jasno izražene, a vlasulja seže do pola leđa. Na sebi nosi dugu haljinu do gležnjeva i asimetričnu naramenicu preko lijevog ramena. Gleda prema naprijed, a pogled je neodređen. Osim zagrljaja, geste potpuno izostaju. Stela je nastala u Srednjem kraljevstvu.

Složenije kompozicije pojavljuju se tijekom Novog kraljevstva. *Jahmijeva pogrebna stela* prikazuje dva bračna para, u prvom registru. U drugom registru su prikazana još tri lika, vjerojatno rođaci pokojnika. Na steli su sveukupno prikazane tri žene: dvije supruge u prvom registru i pokojnikov član obitelji u drugom. Sve tri žene prikazane su u istim bijelim haljinama i do gležnjeva s jedom naramenicom i trodijelnom poludugom frizuricom. Žena prvog bračnog para sjedi iza supruga. Između ta dva lika ostavljen je prostor i jasno se vidi da ga desnom rukom prima za desnu nadlakticu, dok lijeva nestaje iza suprugovih leđa. Ispred para je žrtveni stol. S druge strane supruga sjedi neposredno iza supruga, te izgleda kao da su priljubljeni jedno

uz drugo. Položaj ruku je isti kao u slučaju prvog para. Preveden je hijeroglifski natpis *gospodarica kuće Mai*¹⁴⁸, no nepozanto je na koga se odnosi. Stela je nastala na početku Novog kraljevstva, tijekom 18. dinastije.

Rahotepova pogrebna stela je također podijeljena u dva registra. Prvi registar je gotovo istovjetan prikazu na *Ankhuovoj i Nektiempetinoj pogrebnoj steli*, no raspored likova je obrnut. U ovome slučaju prikazan je lik manjih dimenzija ispred žrtvenog stola, dok je s druge strane bračni par. U donjem registru je slična situacija, no s druge strane stola su prikazane dvije ženske osobe od kojih jedna stoji, a druga sjedi iza nje. I. Uranić navodi kako likovi možda prikazuju djecu bračnog para, no to se ne može zaključiti. Bračni par je prikazan u standardnoj formi. Žena sjedi iza supruga, te lijevu ruku polaže na njegovu nadlakticu. Karakteristike lica nisu vidljive. Žena nosi dugu vlasulju i haljinu do gležnjeva. Potonje se odnosi i na žene u donjem registru. Ostali detalji nisu vidljivi. Stela je nastala u Novom kraljevstvu.

Na *fragmentu Knjige mrtvih Pesger-Khonsua* mogu se vidjeti božica Amenti i mumificirani Oziris, ispred kojih su Pesger-Khonsu i supruga. Za razliku od prikaza na stelama, ovdje nije prisutan inventar, a prostor u kojem se likovi nalaze nije definiran. Bračni par stoji, te je žena prikazana neposredno iza supruga. Žena nosi haljinu s širokim rukavima do laktova i ukrašenim rubovima. Frizura je trodijelna s šiškama. Objе ruke su joj podignute, no u desnoj ruci drži Horusovo oko, namijenjeno zaštititi pokojnika. Iznad je zapisan hijeroglifski tekst iz kojeg se saznaje da su supružnici zajedno pokopani, kao i titula supruge: *gospodarica kuće Nesi-Khonsu istinitog glasa*.¹⁴⁹ Papirus potječe iz ptolemejskog razdoblja.

Prisutna su dva uobičajena načina prikazivanja supružnika na spomenicima Egipatske zbirke. U prvom slučaju oni sjede jedan do drugoga na stolicama s lavljim nogama i naslonom, a u drugom slučaju stoje jedan do drugoga. Može se zamijetiti da su muškarac i žena podjednake visine, zbog čega se naslućuje da su oba lika jednako bitna za prikaz. Neznatna razlika u visini vidljiva je na *fragmentu Knjige mrtvih Pesger-Khonsua* na kojem pokojnici stoje. U tom slučaju je i prirodno da se žena prikazuje manjom. U svakome slučaju, omjer visine supruga i supruge je realan. Nadalje, suprug je uvijek prikazan ispred supruge, što ipak može ukazivati na njegovu vodeću ulogu u braku. Ženina uloga u navedenom razmještanju likova ipak nije zanemariva niti sekundarna. Iako je suprug u svakom prikazu ispred supruge, to ne umanjuje njezinu bitnost. Naime, ona u svakom primjeru fizički ili putem amuleta štiti supruga. Njezina je uloga, dakle,

---

¹⁴⁸ Uranić, 2007, 65.

¹⁴⁹ Uranić, 2006, 198.-199.

potpora i zaštita. Na opisanim stelama supruga uvijek obgrljuje supruga, dok na papirusu drži Horusovo oko. Kako je za života žena bila suprugova potpora i životna suputnica, tako je i na pogrebnoj opremi prikazana kako zaštitnički polaže ruku na njega i prati ga na onome svijetu. Njegova dominantna, vodeća uloga u braku može se zaključiti samo na temelju razmještaja likova na stelama. Zahvaljujući ostalim egipatskim izvorima koji su navedeni u prethodnom odlomku, teza o dominantnoj ulozi muškaraca u braku bi se mogla prihvatiti, no nikako samo na temelju analize ikonografije imenovanih izvora Zbirke. Strogost forme u prikazu likova i idealizacija popraćeni su nedostatkom gesti, stoga je afekcija između bračnih parova vidljiva samo u zagrljaju. Posljednje, na dva izvora spominje se titula *gospodarica kuće*. Riječ je o *Jahmijevoj pogrebnoj steli i fragmentu Knjige mrtvih Pesger-Khonsua*. U prvome slučaju nije jasno na koga se titula odnosi, a u drugome je sasvim jasno da se odnosi na pokojnikovu suprugu. Moguće je da je Jahmijeva supruga bila Mai, te da se u tom smislu titula koristila sa pokojnikove supruge, odnosno "glavne" žene u kući. Međutim, proučavajući kasnije pogrebne stele na kojima su prikazane obitelji, pitanje pripadnosti i značenje navedene titule nije toliko jednostavno.

Među spomenicima Zbirke, pet stela prikazuju obitelj: tri *Obiteljske pogrebne stele* (katalog br. 11. 2. 1. 2., br. 10. 2. 1. 3., br. 11. 2. 1. 4.), *Pa-her-pedetova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 9.) i *Memijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 10).

U prvom registru *Obiteljske pogrebne stele* (katalog br. 11. 2. 1. 2.) prikazana su tri lika: pokojnik, te njegovi brat i sestra.¹⁵⁰ Pokojnik Amenemhat je prikazan na stolici s naslonom. Ispred njega je žrtveni stol, a s druge strane na podu sjede brat Senebtifi i sestra Juesen. Riječ je o prinošenju darova. U drugom registru su prikazana četiri lika, odnosno dva para: pokojnikovi roditelji i vjerojatno Juesenine kćeri.¹⁵¹ Na steli su, dakle, prikazane četiri žene. Juesen u prvom registru sjedi iza brata. Na sebi ima dugu haljinu preko koljena i vlasulju do pola leđa. Oko vrata nosi ovratnik. U desnoj ruci podiže predmet sa simbolom *ankh*, dok joj je lijeva ruka lagano podignuta iznad preklapljenih nogu. Crte lica su vidljive. U drugom registru su roditelji pokojnika Teti i Renes-Seneb, okrenuti jedan prema drugome. Iza njih su još dvije žene. Prve dvije žene nose identične vlasulje, ovratnik i haljinu kao Juesen u prvom registru, dok posljednja žena u drugom registru ima kosu svezanu u rep. Geste se ponavljaju po uzoru na pokojnika i njegova brata u prvom registru. Naime, desna ruka je položena na prsa, a druga

---

¹⁵⁰ Monnet Saleh, 1970, 24.

¹⁵¹ *Ibid.*

je lagano podignuta. Između svakog para je postavljen žrtveni stol. Stela je nastala u Srednjem kraljevstvu.

Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 3.) sadrži prikaz bračnog para u prvom registru, te još osam osoba u drugom registru. Sveukupno je prikazano sedam žena. Bračni par sjedi jedan nasuprot drugoga, a dijele ih dva žrtvena stola u središtu. U luneti se nalazi hijeroglifski zapis od kojeg je prevedeno samo *gospodarica kuće*.¹⁵² Osim toga, iza žene je iz hijeroglifskog zapisa prevedeno ime *Seneb-Hepou*.¹⁵³ Oba supružnika imaju jednu ruku na prsima, a drugu lagano podignutu iznad krila. Lik žene ovdje ima kratku vlasulju, dva ovratnika i odijevni predmet koji nalikuje suknji koji ne prekriva koljena. U gornjem dijelu su vidljive grudi i uža ramena u odnosu na pokojnika. Drugi registar je podijeljen na osam dijelova, obzirom na broj osoba. Na pet osoba je vidljiva haljina koja seže do ispod koljena, dok su na druge tri obrisi vrlo nejasni. Sve osobe osim prve u drugom redu nose duge vlasulje. Žene nose duge haljine i poluduge vlasulje. Svi likovi drugog registra prikazani su u klečećem položaju. D. Stefanović prevodi pripadajuće titule, počevši od prvog reda, s desna na lijevo: *kućna pomoćnica, dvije gospodarice kuće i azijski sluga*, te potom *dvije gospodarice kuće, kćer i sin*.¹⁵⁴ Stela je nastala tijekom Srednjeg kraljevstva.

Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 4.) također sadrži mnoštvo likova. U prvom registru nalazi se prevedeni hijeroglifski tekst, iz kojeg se može saznati ime i titula pokojnika: *čuvar dvorane Kema-Maru, čija je riječ istinita*.¹⁵⁵ Ispod teksta nalaze se četiri osobe. Pokojnik je prikazan s lijeva i sjedi na stolici s niskim naslonom, a ispred njega je žrtveni stol. Sudeći po likovima s druge strane, odnosno njihovom položaju i gestama, radi se o prinošenju darova. Prva po redu, nasuprot pokojnika je žena koja kleči. Jedna ruka joj je položena na prsa, dok je druga uzdignuta iznad krila. Vlasulja joj je duga, s pramenom preko ramena. Karakteristike lica su jasno vidljive, no ne može se jasno vidjeti odjeća koju nosi. Iza nje stoji muški lik manjih dimenzija s ispruženom rukom u prizivanju božanstva, a iza njega je vjerojatno dijete. Zahvaljujući prijevodu G. Tóth i M. McClain, poznat je natpis iza žene prvog registra: *gospodarica kuće Henut, čija je riječ istinita*.¹⁵⁶ Također, preveden je i tekst uz lika iza žene: *Ta-nefer-tum rođen od I-kemai, koga je začeo čovjek od barke, Ankhti-fi, čija je riječ istinita*.¹⁵⁷

---

¹⁵² Stefanović, 2013, 331.

¹⁵³ Monnet Saleh, 1970, 19.

¹⁵⁴ Stefanović, 2013, 333.

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ Tóth i McClain 2012, 559.

¹⁵⁷ *Ibid.*

Drugi registar je, poput prethodnog, podijeljen u dva reda, a svaki red na tri dijela. Prva osoba u prvom redu s lijeva je *Peher-sab, nadglednik unutarnje dvorane Kuće života*, potom slijedi pokojnikov *sin Senefru* koji jedini sjedi na stolici, a zatim slijedi drugi prikaz pokojnika u stojećem položaju.¹⁵⁸ Uz pokojnika se nalazi prevedeni tekst u kojem se spominje njegov sin Senefru kao *vjerni čuvar dvorane*, a čija je majka *gospodarica kuće Res-hetep, čija je riječ istinita*.¹⁵⁹ U drugom redu je prikazan nepoznati muškarac, te dvije žene: *gospodarica kuće Nemetet-sen*, te *gospodarica kuće Bener-merut*.¹⁶⁰ Žene imaju jednake vlasulje poput žene u prvom registru, a odjeću nije moguće prepoznati. Stela je nastala u Srednjem kraljevstvu.

Pa-her-peđetova pogrebna stela je još jedan izvor na kojem je prikazana egipatska obitelj. Prvi registar sadrži četiri lika: dva muškarca i dvije žene. Prvi s lijeva je Oziris. Ispred njega je žrtveni stol, a potom slijede tri lika okrenuta prema bogu. Svi imaju jednako podignute ruke u znak šovanja božanstva. Prvi lik je pokojnik Pa-heri-peđet. Iza njega slijede supruga *In-ia-hai* i *kćer Neferet-mout*.¹⁶¹ Odjeća im je široka, lepršava i raskošna. Njegova supruga nosi dugu i prozirnu haljinu s rukavom na jednoj ruci, dok je druga gola. Također, ima dugu vlasulju s ukrasnom vrpcom, te mirisni stožac s lotosovim pupoljkom na tjemenu. Neposredno iza je prikazana njihova kćer, niža od majke. Jedna ruka joj je podignuta, a u drugoj nosi lotosov cvijet. Nosi jednaku haljinu i vlasulju poput majke, izuzev mirisnog stošca. U drugom registru je s desna prikazan bračni par kako sjedi na odvojenim stolicama. Žena je identična onoj u prvom registru, stoga par možda predstavlja pokojnika i suprugu u drugačijoj kompoziciji od prethodne. Pokojnik ovoga puta nema vlasulju, već je ćelav, no odjeća je poput one u prvom registru. U ovom prikazu žena grli supruga, dok u drugoj drži lotosov cvijet. Ispred njih je žrtveni stol, a s druge strane dva lika. Ovo je čin prinošenja darova pokojnicima. Prvi lik s druge strane stola vrši libaciju. Žena iza njega prikazana je višom od muškarca ispred, te nije poznato koga predstavlja. Ona drži obje ruke u zraku u znak šovanja. Nosi istu haljinu kao do sada opisane žene. Na glavi ima dugu vlasulju, ovoga puta s urezanim pramenovima, a na vrhu stožac s lotosom. Stela je nastala u Novom kraljevstvu, u doba Ramesida.

Memijeva pogrebna stela sadrži jednostavniji i intimniji prikaz obitelji. S lijeve strane je bračni par koji sjedi na jednom stolici s visokim naslonom. Žena ima poludugu vlasulju, ovratnik, te dugu haljinu s jednom naramenicom. Obje ruke su joj položene oko supruga Memija. On u lijevoj ruci drži lotosov cvijet i primiče ga licu. Desnom rukom ga drži za

---

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ *Ibid.*

¹⁶¹ Monnet Saleh, 1970, 35.

nadlakticu, dok je lijeva položena na lijevo rame. Ispred njih je žrtveni stol. S druge strane stola stoji dječak. Ispod supružnika, vrlo malenih dimenzija, prikazana je još jedna ženska osoba. Ima dugu vlasulju, no odjeća se ne može raspoznati. Zbog svojih dimenzija i smještaja, vjerojatno se radi o kćeri. U desnoj ruci ima neprepoznatljiv atribut. Budući da ga primiče licu poput Memija, moguće je da drži lotos. Stela je nastala za Novog kraljevstva.

Egipćani su na stelama nerijetko prikazivali sebe s članovima obitelji. Kompozicija se razlikuje na svakom opisanom izvoru, stoga se obiteljski prikazi ne mogu svrstati u određene kategorije obzirom na razmještaj likova. Međutim, valja istaknuti da se, bez obzira što je riječ o obiteljskim pogrebnim stelama, supruga, odnosno majka pojavljuje na tri stele: *Obiteljska stela* (katalog br. 11. 2. 1. 3.), *Pa-her-peđetova stela* (katalog br. 11. 2. 1. 9.) i *Memijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 10). U navedenim primjerima ona ima već spomenutu pozu u kojoj grli supruga, nalazi se neposredno uz njega ili, pak, sjedi nasuprot njega pri čemu gotovo izostaje hijerarhija, te su veličinom jednaki. Na preostalim stelama su s pokojnikom prikazani članovi obitelji i kućanstva. Jedina stela na kojoj se nalaze samo supružnici s djecom jest *Memijeva pogrebna stela*. Postavlja se pitanje što se podrazumijeva pod „obitelj“? Na *Obiteljskoj pogrebnoj steli* (katalog br. 11. 2. 1. 3.) su, naime, uz supružnike i njihovo dvoje djece, prikazane četiri *gospodarice kuće*, *kućna pomoćnica* i *azijatski sluga*. Slična je situacija u slučaju *Obiteljske pogrebne stele* (katalog br. 11. 2. 1. 4.) na kojoj je prikazano mnoštvo likova, od kojih su neki do danas nepoznati. Na steli su također prikazane tri kućne pomoćnice s titulom *gospodarica kuće*, *nadglednik unutarne dvorane Kuće života* i *pokojnikov sin*. S druge strane *Obiteljska pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 2.) sadrži samo članove šire obitelji, bez ostalih eventualnih članova kućanstva. Iz priloženog je vidljivo da stele s prikazima obitelji nisu podrazumijevale prikaz samo krvnih srodnika, već svih članova kućanstva. Budući da su stele mogli dati izrađivati samo imućniji slojevi društva, proizlazi da je u kući imućnijih obitelji živjelo mnogo članova. Također, vidljivo je i da nije prikazan veliki broj djece. Nije moguće zaključiti jesu li pokojnici dali na stelama prikazati svu svoju djecu ili samo onu koja su trenutno živjela s njima. Naime, običaj je nalagao da najstariji sin preuzme očev posao, dok su se ostali odselili i osnovali vlastite obitelji. Kćeri su nakon udaje useljavale u kuću supruga ili bile kućne pomoćnice druge obitelji. Osim toga, Egipćani su u ranoj životnoj dobi stupali u brak, zbog čega je moguće da su imali više djece nego što je vidljivo na primjerima. Nadalje, najstariji sin obitelji imao je veću ulogu od preuzimanja očevog posla. Na *Obiteljskoj pogrebnoj steli* (katalog br. 11. 2. 1. 4.) se spominje da je pokojnikov sin bio zadužen da skrbi o roditelja, odnosno (u ovome konkretnom slučaju) oca: *Kema-mar*, čija je riječ istinita, častan čovjek, u ime kojeg

*djeluje njegov sin, voljeni, vjerni čuvar dvorane.*¹⁶² Zbog toga je na nekim stelama položaj sina istaknut, poput prethodno spomenute stele, na kojoj on jedini sjedi na stolici, dok drugi likovi oko njega kleče ili stoje. Drugi primjer je *Memijeva pogrebna stela* na kojoj je djevojčica vrlo malenih dimenzija, gotovo skrivena ispod stolice, dok je sin ispred roditelja s kojima komunicira putem gesti. Na spomenicima su ukupno prikazane tri kćeri. Jedan od primjera je spomenuta djevojčica malenih proporcija prikazana je na *Memijevoj pogrebnoj steli*. Njezina se odjeća ne može jasno vidjeti, no uočljivo je primicanje prsta ka ustima. Djevojčice su prikazivane u neposrednoj blizini majke, kako stoje iza nje ili pak sjede ispod, te su često obučene kao majka. Spomenuto je da su kćeri rano sklapale brak i gradile vlastitu obitelj. U slučaju *Pa-her-peđetove pogrebne stele*, međutim, kćer je prikazana uz roditelje. Po veličini njezina lika, očigledno je da se ne radi o djetetu. Moguće je da je i dalje živjela s roditeljima, jer još nije bila prigodne dobi za sklapanje braka. Njezina mladenačka dob je vidljiva iz visine lika, točnije prikazana je nižom od majke. Posebnu problematiku čini pojam „*gospodarica kuće*“ koji se često pojavljuje na stelama. Valja uočiti neuobičajen raspored likova na *Obiteljskoj pogrebnoj steli* (katalog br. 11. 2. 1. 4.) na kojoj je *gospodarica kuće Henut* prikazana ispred muškog lika. Iako nije poznato u kojem odnosu je muški lik bio s pokojnikom, neobično je što je prikazan iza žene. To može značiti da je njezina uloga bila bitna, no i dalje se ne može smatrati da je bila supruga pokojnika. Supruge ne kleče ispred pokojnika, već su uvijek u neposrednoj blizini supruga. G. Robins navodi da su postojali rijetki slučajevi kada je žena zauzimala dominantan položaj, no tada je muškarac iza nje bio njezin suprug ili sin.¹⁶³ Međutim, o čovjeku prikazanom iza žene znamo samo da je *Ta-nefer-tum rođen od I-kemai*,¹⁶⁴ stoga se ne može smatrati da je prikazana žena, odnosno *gospodarica kuće Henut*, njegova majka, ali bi mogla biti supruga. Nadalje, ona zasigurno nije pokojnikova supruga. Ovdje je, naime, hijerarhija likova bitna jer prikazana žena kleči, dok pokojnik sjedi. Da je riječ o pokojnikovoj supruzi, zasigurno bi sjedila na jednakoj stolici kao pokojnik. Budući da su na navedenoj steli prikazane tri *gospodarice kuće*, a na *Obiteljskoj pogrebnoj steli* (katalog br. 11. 2. 1. 3.) čak četiri, ne može se smatrati da titula pripada samo pokojnikovim suprugama, bez obzira što ih je mogao imati više od jedne. Moguće je da su navedene žene bile glavne za proizvodnju hrane u kućanstvu ili drugog posla unutar kućanstva. S druge strane, na *Obiteljskoj pogrebnoj steli* (katalog br. 11. 2. 1. 3.) se uz *gospodarice kuće* spominje i *kućna pomoćnica*. Pitanje značenja titule „*gospodarice kuće*“ ostaje otvoreno. Bile su zasigurno u uskoj vezi s

---

¹⁶² Tóth i McClain 2012, 559.

¹⁶³ Robins, 1993, 172.

¹⁶⁴ Tóth i McClain 2012, 559.

pokojnikom, a njihova uloga nije bila istovjetna onoj kućne pomoćnice, već višim položajima u vođenju kućanstva. Nadalje, pokojnik je mogao uz članove obitelji, odnosno kućanstva, prikazati i svoje roditelje. Na *Obiteljskoj pogrebnoj steli* (katalog br. 11. 2. 1. 2.) oni se nalaze drugom registru, te su prevedena njihova imena. Međutim, to ne znači da je pokojnik živio s njima, već je tim činom htio iskazati ljubav i poštovanje prema roditeljima.

Na navedenim izvorima najučestalija titula jest gospodarica kuće, koja se odnosi na supruge i druge ženske likove čija uloga ostaje nerazjašnjena. Na stelama i *fragmentu Knjige mrtvih Pesger-Khonsua* prikazano je osam supruga, a uz gotovo svaku dolazi titula gospodarice kuće. Iako su predmet analize bile obiteljske pogrebne stele, od navedenih pet primjera, samo se na jednom mogu pronaći prikazi članova obitelji s pokojnikove strane, odnosno roditelji i sestra, a to je *Obiteljska pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 2.). Ženska djeca su se, u odnosu na sinove, prikazivala rjeđe, a mogu se naći na: *Rahotepovoj pogrebnoj steli*, *Obiteljskoj pogrebnoj steli* (katalog br. 11. 2. 1. 3.), *Pa-her-peđetovoj pogrebnoj steli*, te *Memijevoj pogrebnoj steli*. Natpis i prikaz kućne pomoćnice pojavljuju se na jednoj steli, *Obiteljska pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 3.). Dvije žene nisu identificirane, te se ne može zaključiti jesu li članovi obitelji ili pripadaju skupini kućnih pomoćnica. Sudeći prema odjeći, frizurama, nakitu i pozama, vrlo se teško može zaključiti tko zauzima kakav položaj u obitelji, odnosno kućantvu. Supruge su uvijek prikazane uz supruga i polažu ruku na njega ili ostvaruju kakav sličan kontakt, te se samo na temelju smještaja i gesti može zaključiti da se radi o suprugama. Ostale karakteristike ne čine distinkciju između žene bogatog upravitelja i kućne pomoćnice, koje su prikazane jednako. Analizom stela i fragmenta Knjige mrtvih Pesger-Khonsua, žene uvijek sjede ili stoje uz muške likove. Jedan primjer koji čini iznimku jest *Obiteljska pogrebna stela* (11. 2. 1. 4.) na kojoj žena, gospodarica kuće, kleči ispred muškog lika koji stoji.

6.3. Izgled Egipćanki

6.3.1. Odijevanje

Spomenici Egipatske zbirke Zagrebačkog muzeja otkrivaju mnogo o odjeći Egipćanki, a to su: *kip žene koja sjedi* (katalog br. 11. 2. 1. 1.), *Kaijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 6.), *Jahmijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 7.), *Ipuijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 8.), *Pa-her-peđetova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 9.), *Inehemova i Baket-nebetina pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 11.), te crtež na *fragmentu Knjige mrtvih Pesger-Khonsua* (katalog br. 11. 2. 2. 4.).

Kip žene koja sjedi zbog svoje slabe očuvanosti ili naprosto grube obrade ne otkriva mnogo, te je haljina je vrlo slabo vidljiva. Unatoč tome, može se uočiti da je bila uska i sezala do gležnjeva. S obzirom na spomenuto, kao i vrijeme nastanka kipa (Srednje kraljevstvo), može se pretpostaviti da je riječ o *kalasirisu* s jednom ili dvije naramenice. Još jedan primjer iz Srednjeg kraljevstva je *Kaijeva pogrebna stela*. Sadrži prikaz tipičnog primjera *kalasirisa*, uske haljine do gležnjeva. Zbog sačuvane boje, jasno se mogu vidjeti dvije naramenice, od kojih jedna ne prekriva dojku. Haljina je jednostavna i bijele boje, što je bio općenito najčešća, a na spomenicima Egipatske zbirke jedina verzija haljine. Potrebno je napomenuti da je prikazana Kaijeva majka Sat-Bastet-hotep vitke linije. Na njoj nisu vidljivi tragovi starosti, odnosno godina, što je sasvim u skladu s načelom prikazivanja likova u egipatskoj umjetnosti. Drugim riječima, u prikazu likova se uvijek "pazilo" da izgledaju mladoliko, vitko i bez znakova tjelesnih deformacija od poroda, bolesti i sl. Navedeno obilježje zajedničko je svim spomenicima Zbirke. *Jahmijeva pogrebna stela* iz 18. dinastije je još jedan kasniji primjer na kojem su žene u uskim dugačkim haljinama, a sudeći prema urezanim linijama na području ramena i prsa, može se zaključiti da se radi o naramenicama. Prikazana su dva bračna para za žrtvenim stolom, no može se jasno učiti da Jahmijeva supruga Mai nosi haljinu s jednom naramenicom koja je prebačena preko lijevog ramena otkrivajući lijevu dojku. Istu haljinu nose druge dvije žene na istoimenoj steli. Iako kolorit gotovo uopće nije sačuvan, daje se naslutiti da je haljina bila svijetle, odnosno bijele boje. Budući da su navedena dva izvora nastala u razdoblju Srednjeg, a treći za vrijeme Novog kraljevstva, vidljivo je da se dizajn *kalasirisa* vrlo malo mijenja. Primjeri inovacija na ženskoj odjeći se mogu vidjeti na *Ipuijevoj*, *Pa-her-pedetovoj*, *Inehemovoj* i *Baket nebetinjoj pogrebnoj steli*, te crtežu fragmenta *Knjige mrtvih Pesger-Khonsua*. Stele su nastale za Novog kraljevstva, a crtež iz *Knjige mrtvih* je iz ptolemejskog razdoblja. U drugom registru *Ipuijeve pogrebne stele* prikazane su dvije žene. Budući da je stela oštećena, više je toga vidljivo iz crteža J. Monnet Saleh. Na prvi pogled se čini da su žene u širokim lepršavim haljinama koje sežu do poda. Haljine su napravljene od prozirnog materijala jer su vidljivi obrisi tijela. Ukoliko se pomnije promotri ponuđeni crtež, vidljivo je da se ne vide obrisi nogu, već je izglednije da žene preko uske dugačke haljine nose plašt do poda. Nikakvi detalji ni naramenice nisu vidljivi, stoga je vjerojatno riječ o vrlo jednostavnom dizajnu s dugim rukavima i plaštem. Jedinствен primjer haljine na spomenicima Zbirke zamijećen je na *Pa-her-pedetovoj pogrebnoj steli* na kojoj žena pokojnika nosi dugu lepršavu i prozirnu haljinu s jednim rukavom, dok je druga ruka gola. Spomenici upućuju na prisutne asimetrične krojeve i zaigranost s pojedinim modelima haljina, zbog čega je moguć dobar uvid u raznolikost oblika. Na *Inehemovoj* i *Baket nebetinjoj pogrebnoj steli* žene nose

duge, lepršave i prozirne haljine jer su vidljivi obrisi nogu ispod tkanine. Također, imaju duge rukave umjesto naramenica dotadašnjeg *kalasirisa*. Crtež *fragmenta Knjige mrtvih* prikazuje svećenika Pesgevu ženu Nesi-khonsu koja je obučena drugačije u odnosu na ostale primjere cjelokupne Egipatske zbirke Zagrebačkog muzeja. Naime, nosi usku i vjerojatno dugu haljinu, a na rukama rukave s ukrašenim rubovima. Ogrtač, odnosno *sindon* je bio naboran, te su rubovi bili ukrašeni resama ili drugim ukrasom. Stavljaio se oko leđa, a potom preko ruku. Naposljetku se vezao ispod grudi, no oko ruku se ostavljao dodatan prostor kako bi se osoba mogla neometano micati. Rukavi u ovom slučaju nisu bili dugi, već su sezali do laktova. Iako boja nije sačuvana na većini spomenika Zbirke, zbog izostanka izrezbarenih ili uklesanih udubljenja na haljinama, može se zaključiti da su bile jednoboje i bez uzoraka. Također, sudeći po podatnoj teksturi, te mogućnosti uskog i lepršavog oblikovanja, haljine su vjerojatno bile izrađene od lana.

Sudeći prema spomenicima Egipatske Zbirke, odjeća žena je bila vrlo jednostavna, s vrijednim i iznimnim primjerima jedinstvenih modela. Primjeri se mogu smjestiti unutar dugačkog vremenskog perioda od Srednjeg kraljevstva do ptolemejskog razdoblja. Ipak, znatnije inovacije se nisu dogodile sve do 18. dinastije, dok su do tada one bile male i jedva uočljive. U Novom kraljevstvu haljine postaju šire i duže, te se javljaju detalji poput ukrasnih rubova na rukavima i asimetričnih rukava, poput primjera na *Ipuijevoj*, *Pa-her-peđetovoj*, *Inehemovoj* i *Baket nebetinjoj pogrebnoj steli*, te crtežu *fragmenta Knjige mrtvih Pesger-Khonsua*. Žene prikazane na spomenicima Zbirke su bile višeg društvenog statusa i o tome svjedoči njihova odjeća. Kao što je spomenuto, njihove haljine su bile pripijene uz tijelo, a to je omogućavao meki i fino izrađen lan, različit od lana siromašnijih slojeva. Preinake *kalasirisa* bile su, stoga, uvjetovane i društvenim statusom. Na stelama i *fragmentu Knjige mrtvih Pesger-Khonsua* prevladavaju uske haljine s jednom ili dvije naramenice, dok se od 18. dinastije, u nešto manjem broju, mogu zamijetiti providne i lepršave haljine. Zajednička karakteristika je svakako bio materijal, odnosno lan, prevladavajuća bijela boja haljina te jednostavnost obogaćena sitnim preinakama uvjetovanim osobnim preferencijama.

6.3.2. Frizura

Najbrojnija kategorija izvora Zbirke na kojima se vjerno vide frizure žena i njihove promjene su stele: *Ankhuova i Nektimpetina pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 5.), *Kaijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 6.), *Obiteljska stela* (katalog br. 11. 2. 1. 2.), *Jahmijeva pogreba stela* (katalog br. 11. 2. 1. 7.), *Pa-her-peđetova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 9.), *Inehemova i*

Baket-nebetina pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 11.) i *Akuova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 13.). Ostali izvori su *sarkofazi mumija Kaipamau* (katalog br. 11. 2. 2. 1.) i *Šepenun* (katalog br. 11. 2. 2. 2.), te crtež na *fragmentu iz Knjige mrtvih Pesger- Khonsua* (katalog br. 11. 2. 2. 4.).

Spomenici iz Srednjeg kraljevstva svjedoče o najučestalijem tipu frizura, a to je bila trodijelna. Potonje je vidljivo na prikazu supruge *Ankhuove i Nektimpetine pogrebne stele*, te majci pokojnika *Kaijeve pogrebne stele*. Kosa nije imala ukrasa, te je riječ o vrlo jednostavnom tipu koji je prevladavao u ovome razdoblju. Iz Srednjeg kraljevstva je sačuvan primjer svezane kose u rep na kćeri pokojnikove sestre, u drugome registru *Obiteljske stele. Jahmijeva pogrebna stela* iz Novog kraljevstva pokazuje kako se navedeni tip frizure nastavio nositi i kasnije. Odmakom vremena, međutim, sve učestalije postaju duge vlasulje koje prekrivaju gotovo cijela leđa i nerijetko su bile ukrašene. Na *Pa-her-peđetovoj pogrebnoj steli* supruga pokojnika nosi ukrasnu vrpču s lotosovim pupoljkom na vrhu glave. Vlasulja kćeri pokojnika u drugom registru iste stele ima urezane kvadratiće, zbog čega se postavlja pitanje što oni predstavljaju i mogu li biti ušivene ukrasne pločice. Lotosov pupoljak se može vidjeti i na vlasuljama žena prvoga registra *Inehemove i Baket-nebetine pogrebne stele*. Lotos je bio vrlo popularan dodatak u modi jer je simbolizirao, kao što je spomenuto, boga Nefertuma. Valja spomenuti i jedini primjer svezane kose na spomeniku Zbirke iz Novog kraljevstva. Djevojka i djevojčica na *Akuovoj pogrebnoj steli* nose kosu u repu. U oba slučaja spomenutih stela iz Srednjeg i Novog kraljevstva radi se o mlađim članovima obitelji, stoga je kosa svezana u rep možda bila karakteristika neudanih žena. Osim na stelama, stil s pramenom preko ramena vidljiv je i na *sarkofazima mumija Kaipamau* i *Šepenun*. Na *fragmentu Knjige mrtvih Pesger-Khonsua* pokojnica je prikazana s vlasuljom srednje dužine sa šiškama. Također, stražnji dio je nešto kraći u odnosu na prednji koji pada preko ramena. Šiške se ne mogu uočiti na primjerima ranijih razdoblja, stoga one predstavljaju inovaciju. S druge strane, moguće je i da nisu bile popularne zbog težeg održavanja kratkih vlasi. Budući da je papirus iz ptolemejskog doba, moguće je da su se do tada pojavili raznovrsniji oblici vlasulja, uključujući i navedeni primjer.

Na gotovo svim primjerima mogu se zamijetiti frizure podijeljene u tri dijela koje u Novom kraljevstvu postaju duže. Ukrasi se javljaju na suprugama i kćerima pokojnika kako bi se naglasila njihova uska veza s pokojnikom i poseban položaj u odnosu na ostale likove na spomenicima. Omiljeni ukras je lotosov pupoljak kojeg su žene nosile na vrhu glave, dok ga muški i ženski likovi na stelama često nose u ruci. Osim ukrasnih vrpči i pločica na *Pa-her-peđetovoj* kćeri, ne mogu se naći primjeri kompleksnijih frizura. Zajednička karakteristika svih

prikaza žena na spomenicima Egipatske zbirke je jednosavnost sa sitnim varijacijama u vidu ukrasa.

6.3.3. Kozmetika

Nekolicina spomenika svjedoči o nanošenju mirisa na tijelo: *Pa-her-peđetova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 9.), *prikaz žene na ulomku nepoznatog drvenog predmeta* (katalog br. 11. 2. 2. 3.) i *kozmetička žlica* (katalog br. 11. 2. 4. 1.).

Pa-her-peđetova pogrebna stela iz Novog kraljevstva prikazuje pokojnikovu ženu sa stošcem i pupoljkom lotosa na vrhu glave. U ovome smislu lotos nije bio samo simbolika, već miris kojeg je žena nosila. Nadalje, *žena na ulomku nepoznatog drvenog predmeta* nosi ukrasnu vrpču koja drži vlasulju na mjestu i mirisni stožac na vrhu glave. Predmet se vjerojatno upotrebljavao u ritualu plodnosti, a prisutnost stošca svjedoči o popularnosti ovog kozmetičkog preparata. S parfemima je povezana i upotreba kozmetičkih žlica koje su služile polijevanju mirisnim uljima. Zbirka sadrži i jednu sačuvanu *kozmetičku žlicu*, svjedočanstvo luksuznosti, ali i osobne higijene.

Iako su mirisne stošce nosili i muškarci, na navedenim primjerima oni se mogu vidjeti samo na ženama. Najpopularniji miris, sudeći po učestalosti prikaza je bio lotos. Način oblikovanja *kozmetičke žlice*, odnosno njezin dizajn ostavlja dojam ornamenta više nego predmeta za svakodnevnu uporabu, te se jasno može zaključiti da je bio u uporabi pripadnice bogatih slojeva društva.

Praksa šminkanja najviše dolazi do izražaja na oslikanim sarkofazima, jer boja na stelama gotovo da nije očuvana. Izvori za poznavanje šminke su: *Kaijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 6.), *Jahmijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 7.) i *sarkofag mumije Šepenun* (katalog br. 11. 2. 2. 2.). Zbog toga se na njima se ne mogu sasvim uočiti detalji poput uokvirenih očiju, tena ili pak obojanih usana. Neki spomenici ipak nose svjedočanstvo o upotrebi onoga što se danas naziva šminka. Također, zbog iznimnih slučajeva sačuvane boje danas se na *Kaijevoj pogrebnoj steli* može vidjeti razlika u tenu između muških i ženskih likova. Njegova majka ima svjetlo žutu boju kože, dok je Kaijeva puno tamnija, čak pomalo crvenkasta. Veliki broj stela je izlizan tijekom vremena, stoga se teško mogu razabrati i crte lica, no u slučaju *Jahmijeve pogrebne stele* oči uvelike dolaze do izražaja. Stela svjedoči o popularnosti kozmetike među ženama i muškarcima. S druge strane, na *sarkofagu mumije Šepenun* mogu se jasnije uočiti iscrtane obrve i oči uokvirene crnom bojom. Šminka je na spomenutom primjeru

vrlo minimalistička. Moguće je zaključiti da su ten i oči bili najprivlačniji dijelovi tijela, dok se boja na usnama nije toliko upotrebljavala.

6.3.4. Nakit

Egipatska zbirka muzeja u svom postavu ima sačuvane ogrlice, perle i prstenje. Ostali izvori na kojima je vidljiv nakit su: *Kaijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 6.), *Memijeva pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 10), te *sarkofazi mumija Kaipamau* (katalog br. 11. 2. 2. 1.) i *Šepenun* (katalog br. 11. 2. 2. 2.). Među ogrlicama Zbirke su i one s amuletom, a primjer *ogrlice s amuletom* (katalog br. 11. 2. 4. 3.) je ona s likom Anubisa iz Novog kraljevstva. Amuleti se mogu naći zasebno ili kao dio ogrlice (katalog br. 11. 2. 4. 7.). Dio Zbirke čini i *jednostavna ogrlica* napravljena od poludragog kamenja crvene i sive boje (katalog 11. 2. 4. 2.). Najčešći prikazi ogrlica na sarkofagu i stelama su bili ovratnici različite debljine i boja. Jednostavni se mogu uočiti na, primjerice, *Kaijevoj* i *Memijevoj pogrebnoj steli*. S druge strane, *sarkofazi mumija Kaipamau* i *Šepenun* pokazuju debele i vrlo dekorirane ovratnike. Moguće je da su u stvarnom životu Egipćanke nosile manje ovratnike kako im ne bi bili toliko teški, te kako im ne bi smetali. U slučaju sarkofaga ne iznenađuju raskošni ovratnici, što je u skladu s pogrebnom opremom kao takvom. Na *Kaijevoj pogrebnoj steli* majka nosi dva debela ukrasa oko nožnih gležnjeva, po jedan na svakoj nozi, što je bila praksa u Srednjem kraljevstvu. Žene na ulomku nepoznatog drvenog predmeta koji nastaje tijekom Novog kraljevstva pokazuje promjenu u nošenju. Ona nosi dvije plave narukvice na jednoj ruci. Sačuvana je samo plava boja, dok se oblik i materijal ne daju naslutiti.

7. Zaključak

Moderna historiografija je od druge polovice 20. stoljeća otvorila vrata novim spoznajama do tada neistraženog područja, a to je ženska povijest. Tradicionalna historiografija je bila nedostatna za razumijevanje položaja i uloge Egipćanki, tumačeći povijest u kojoj su muškarci glavni pripovjedači. Zahvaljujući feminističkom pokretu šezdesetih godina 20. st., povijest dobiva svoju drugu, "ljepšu" polovicu, pri čemu se počinju pisati djela i buditi interes za novi svijet. Proučavajući izvore može se saznati mnogo, a jedna od zbirki koja tvori zanimljivu priču jest Egipatska zbirka Arheološkog muzeja u Zagrebu. Pisanjem ovoga rada trudila sam se da se Egipćanke vide na način na koji dosad nisu bile viđene.

Život Egipćanki na spomenicima Egipatske zbirke AMZ-a može se pratiti u nekoliko kategorija: društveni položaj i služba, brak i obitelj, te izgred Egipćanki. Žene prikazane na spomenicima Egipatske zbirke visokog su društvenog položaja. Za neke Egipćanke se može pouzdano znati da su bile supruge ili članovi obitelji pokojnika visokog društvenog statusa. Tako se može izdvojiti *Pa-her-peđetova pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 9.) na kojoj su prikazane supruga i kćer upravitelja kraljevske ergele, te *fragment Knjige mrtvih Pesger-Khonsua* (katalog br. 11. 2. 2. 4.) na kojoj je prikazana Nesi-Khonsu, supruga Amonovog svećenika. Navedeni primjeri također potvrđuju da je ženin status ovisio o statusu supruga. Egipatska zbirka nudi svjedočanstvo o dvije službe koje su obnašale žene: kućna pomoćnica i Amonova pjevačica. Najviši rang u okviru kulta zasigurno su uživale Amonove pjevačice, a svjedočanstvo o njima nude *sarkofag* i *mumija Kaipamau* (katalog br. 11. 2. 2. 1., br. 11. 2. 3. 1.). Kaipamau je bila istaknuti primjer jer se ikonografski isticala u odnosu na ostale žene visokog statusa. Tijekom Novog kraljevstva je titula Amonove pjevačice bila dovoljna značajka na temelju koje se očitovala bitnost ove službe. U trećem međurazdoblju se ugled počinje pokazivati u fizičkom izgledu, što je vidljivo u odjeći i ukrasima za kosu. Druga učestala služba među Egipćankama bila je ona kućne pomoćnice, o kojoj svjedoči *Obiteljska pogrebna stela* (katalog br. 11. 2. 1. 3.). Utvrđeno je da su službu obnašale uglavnom žene, kao i da su smatrane dijelom obitelji za koju su radile. Najčešća titula koja govori o društvenom položaju bila je gospodarica kuće, vezana ponajviše uz imena pokojnikovih supruga. Proučavajući kompoziciju pogrebnih stela, može se zaključiti da su supruge su imale poseban položaj u odnosu na ostale ženske likove. Kao njegove životne suputnice, uvijek su prikazane u neposrednoj blizini supruga, polažući svoju ruku na njegovu. One uvijek sjede ili stoje uz supruga i polažu ruku na njega. Spomenici Egipatske zbirke ukazuju na važnost obitelji među Egipćanima, te istaknutu

ulogu supruga i majki. Mnogobrojni članovi na obiteljskim pogrebnim stelama ukazuju da nisu samo krvni srodnici bili dio obitelji, već i kućne pomoćnice, te ostale osobe koje su imale veze s poslovima unutar istog kućanstva. Prikazi žena neposredno iza supruga i njihov direktni fizički kontakt ili kontakt preko amuleta, nose važnu simboliku njezine vječne potpore i zaštite tijekom ovozemaljskog i zagrobnog života. Na nekolicini spomenika se pojavljuju i djevojčice koje se mogu prepoznati zbog smještaja uz majku, sličnoj odjeći poput majke, zavezanoj kosi u rep i malenim dimenzijama. U odnosu na sinove, na spomenicima ih se može rjeđe vidjeti, te zauzimaju sporednu ulogu. Uzevši su obzir izgled Egipćanki, ponajviše se isticala jednostavnost u odjeći i frizurama. Spomenici su nastali tijekom dugačkog vremenskog perioda od Srednjeg kraljevstva do ptolemejskog razdoblja unutar kojeg se javljaju neznatne promjene. Novo kraljevstvo označava razdoblje inovacija koje ostaju u okvirima jednostavnog, sa suptilnim ukrasima u vidu ukrašenih rubova na haljinama i širim krojem istih, ili pak vrpčama i lotosovim pupoljcima na kosi. Kozmetika se ponajviše koristila u svojstvu parfema, te boje za ten i oči. Šminka za oči štitila je Egipćanke i Egipćane od vjetrova, sunca i pojave trahoma. Od nakita su na spomenicima zabilježeni ovratnici, narukvice i ukrasi oko gležnjeva koji su se u Srednjem kraljevstvu nosili samo na jednoj ruci i nozi, dok su ih tijekom Novog kraljevstva žene nosile na obje ruke i noge. Najraskošniji ovratnici javljaju se na *sarkofazima Kaipamau i Šepenun* (katalog br. 11. 2. 2. 1., br. 11. 2. 2. 2.), što svjedoči o njihovom istaknutom položaju i bogatoj pogrebnoj umjetnosti.

Na temelju analize i komparacije ikonografije, prikazi žena na spomenicima Egipatske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu su tipični za razdoblje iz kojeg potječu, odražavajući promjene u umjetnosti i izgledu likova. Prelaskom sa Srednjeg na Novo kraljevstvo, na pogrebnim stelama se javlja više likova, a kompozicija se dijeli na registre. Također, nakit postaje raskošniji, dok sarkofazi imaju bogatiju ikonografiju. S druge strane, proučavajući likove, postoje neke specifičnosti koje se kroz povijesna razdoblja nisu mijenjale. Potonje se odnosi na prikaz fizionomije žena na jednak način, bez nedostataka, te svjetla put u odnosu na muške likove, što se jasno može vidjeti na *Kaijevoj pogrebnoj steli*. U prikazu likova na spomenicima, Egipćani su se držali određenih pravila, stvarajući sliku o sebi kakvu su željeli da danas vidimo.

Naposlijetku valja zaključiti da se informacije dobivene analizom Egipatskih spomenika Arheološkog muzeja u Zagrebu uklapaju se u sliku o Egipćankama općenito.

8. Summary

The writing explores the many ways women were seen and what they did in ancient Egypt. The life of ancient Egyptian women can be viewed through three categories: social status and service, family and marriage and physical appearance. The research is conducted on analysis of monuments and mummies from Egyptian collection of Archeological museum in Zagreb. Through meticulous analysis of burial steles and mummies, the text unravels the intricate details of women's attire, hairstyles, and adornments, as well as social hierarchy and cultural norms that shaped their identities. The text paints a vivid and comprehensive portrait of the varied lives led by Egyptian women, illuminating their contributions and profound significance within the complex tapestry of ancient Egyptian society. It shows how important they were in ancient Egyptian society and how they made a difference.

Keywords: ancient Egypt, women's roles, women's status, Egyptian collection, Archeological museum in Zagreb, burial steles, mummies, family and marriage, attire, hairstyles, jewelry, cultural norms

9. Bibliografija

9. 1. Popis kratica

AMZ – Arheološki muzej u Zagrebu

9. 2. Izvori

9. 2. 1. Skulptura

1. Kameni kip žene (katalog br. 11. 2. 1. 1.)
2. Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 2.)
3. Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 3.)
4. Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 4.)
5. Ankhuova i Nektimpetina pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 5.)
6. Kaijeva pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 6.)
7. Jahmijeva pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 7.)
8. Ipuijeva pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 8.)
9. Pa-her-pedetova pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 9.)
10. Memijeva pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 10)
11. Inehemova i Baket-nebetina pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 11.)
12. Rahotepova pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 12.)
13. Akuova pogrebna stela (katalog br. 11. 2. 1. 13.)

9. 2. 2. Slikarstvo

1. Sarkofag mumije Kaipamau (katalog br. 11. 2. 2. 1.)
2. Sarkofag mumije Šepenun (katalog br. 11. 2. 2. 2.)
3. Prikaz žene u ulomku nepoznatog drvenog predmeta (katalog br. 11. 2. 2. 3.)
4. Fragment iz Knjige mrtvih Pesger-Khonsua (katalog br. 11. 2. 2. 4.)

9. 2. 3. Mumije

1. Mumija Kaipamau (katalog br. 11. 2. 3. 1.)
2. Mumija Šepenun (katalog br. 11. 2. 3. 2.)

9. 2. 4. Predmeti koji su služili ženama

1. Kozmetička žlica (katalog br. 11. 2. 4. 1.)
2. Jednostavna ogrlica (katalog br. 11. 2. 4. 2.)
3. Ogrlica s amuletima (katalog br. 11. 2. 4. 3.)
4. Ogrlica s ušabti figuricom (katalog br. 11. 2. 4. 4.)

9. 3. Literarni izvori

Herodot, 2007. Herodot. *Povijest*. Preveo: Dubravko Škiljan, Zagreb: Matica hrvatska, 2007.

Diodorus Siculus, 1933. Diodorus Siculus. *Library of History, Volume I: Books 1-2.34*. Preveo: C. H. Oldfather, Loeb Classical Library 279 Cambridge, MA: Harvard University Press, 1933.

9. 4. Znanstvena literatura

BABER, 1935. Ray Erwin Baber, „Marriage and Family Life in Ancient Egypt.“ *Social Forces* vol. 13 (1935), 409.-414.

BALEN, 2003. Jacqueline Balen, ur. *Na tragovima vremena- Iz arheološke zbirke Mateja Pavletića*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2003.

BLACKMAN, 1921. Aylward M. Blackman, „On the Position of Women in Ancient Egyptian Hierarchy.“ *The Journal of Egyptian Archaeology* vol. 7 (1921.), 8.-30.

- BLANDFORD EDWARDS I O'NEILL, 2005. Amelia Blandford Edwards i Patricia O'Neill, „The Social and Political Position of Women in Ancient Egypt.“ *PMLA* vol. 120 (2005), 843.-857.
- BRYAN, 2000. Betsy M. Bryan, „The 18th Dynasty before the Amarna Period (c.1550-1352 BC)” u: Ian Shaw, (ur.): *The Oxford History in Ancient Egypt*, Oxford: Oxford University Press, 2000., 207.-264.
- BUNSON, 2002. Margaret R. Bunson, *Encyclopedia of Ancient Egypt*, New York: Facts on File, 2002.
- ČAVKA et al., 2010. Mislav Čavka et al., „Insights into a Mummy: A Paleoradiological Analysis.” *Collegium antropologicum* vol. 34 (2010), 797.-802.
- ČAVKA et al., 2010. Mislav Čavka et al., „Microbiological Analysis of a Mummy from the Archeological Museum in Zagreb.” *Collegium antropologicum* vol. 34 (2010), 803.-805.
- ČAVKA, 2012. Mislav Čavka, „Ljudske mumije iz Arheološkog muzeja u Zagrebu“ u: Igor Uranić, Mislav Čavka i Anja Petaros: *Mumije- znanost i mit*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2012., 67.-81.
- ČAVKA, 2012. Mislav Čavka, „Mumije i radiologija“ u: Igor Uranić, Mislav Čavka i Anja Petaros: *Mumije- znanost i mit*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2012., 62.-66.
- DICKERMAN, 1894. Lysander Dickerman, „The Condition of Woman in Ancient Egypt.“ *Journal of the American Geographical Society of New York* vol. 26 (1894), 494.-527.
- FEUCHT, 2004. Erika Feucht, „The Lives and Rights of Egyptian Women” u: Don Nardo, (ur.): *Living in Ancient Egypt*. San Diego: Greenhaven Press, 2004., 29.-37.
- FREEMAN, 2004. Charles Freeman, „Family and Home Life” u: Don Nardo (ur.): *Living in Ancient Egypt*. San Diego: Greenhaven Press, 2004., 25.-28.
- GOSLINE, 1996. Sheldon L. Gosline, „Female Priest: A Sacerdotal Precedent from Ancient Egypt.“ *Journal of Feminist Studies in Religion* vol. 12 (1996), 25.-39.
- GORENC 1979. Marcel Gorenc, *Egipat* (vodič po zbirci), Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 1979.

- GRAVES-BROWN, 2010. Carolyn Graves-Brown, *Dancing for Hathor: Women in Ancient Egypt*. London: A&C Black, 2010.
- HÖLZL, 2001. Regina Hölzl „Stelae“ u: Donald B. Redford (ur.): *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, Oxford: Oxford University Press, 2001., str. 319.-324.
- HOUSER- WEGNER, 2001. Jennifer Houser-Wegner, „Nefertum“ u: Donald B. Redford (ur.): *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, Oxford: Oxford University Press, 2001., str. 514.-516.
- KUZNICOV, 2018. Tatjana Kuznicov, *Nadgrobnne stele iz Arheološkog muzeja u Zagrebu kao izvor za poznavanje egipatskih pogrebnih običaja*: diplomski rad [mentor I. Vilogorac-Brčić], diplomski rad Zagreb: Filozofski fakultet, 2018.
- LJUBIĆ, 1870. Šime Ljubić, „Narodni zemaljski muzej u Zagrebu“ u: Šime Ljubić (ur.) *Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu za godinu 1870.*, sv. 1, Zagreb: Štamparija Dragutina Albrechta, 1870., 3.-16.
- LJUBIĆ, 1871. Šime Ljubić, „I. Arheologički razdjel. A.Kollerova egipatska sbirka“ u: Šime Ljubić (ur.) *Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu za godinu 1870.*, Zagreb: Štamparija Dragutina Albrechta, 1871., 29.-54.
- LJUBIĆ, 1889. Šime Ljubić, *Popis arheologičkoga odjela nar. zem- muzeja u Zagrebu, Odsjek I., Svezak I.: Egipatska sbirka; Predhistorička sbirka*, Zagreb: Tiskarski i litografski zavod C. Albrechta, 1889.
- MASPERO, 1883. Gaston Maspero, *Poviest iztočnih naroda u starom vieku*. Zagreb: Matica hrvatska, 1883.
- MARKASOVIĆ, 2018. Valentina Markasović, „Moda starih Egipćana i Egipćanki.” *Rostra* vol. 9 (2018), 39.-55.
- MIRNIK i URANIĆ, 1996. Ivan Mirnik i Igor Uranić, „Geneza egipatske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu“ u: Josip Balabanić, Renata Brezinščak, Katarina Krizmanić (ur.) *Znanstveni skup Muzej jučer, danas, sutra/ Symposium Museum in Past, Today & Tomorrow, Knjiga sažetaka/ Abstracts*, Zagreb: Sljednici hrvatskoga Narodnog muzeja, 1996., 44.-45.
- MONNET SALEH, 1970. Janine Monnet Saleh, *Les Antiquités Égyptiennes de Zagreb*, Paris: Mouton & Co, 1970.

- MONTET, 1979. Pierre Montet, *Egipat u doba Ramzesa*. Zagreb: Naprijed, 1979.
- NARDO, 2004. Don Nardo, ur. *Living in Ancient Egypt*. San Diego: Greenhaven Press, 2004.
- RAWSON, 1984. Jessica Rawson, *Chinese Ornament: The lotus and the dragon*, London: British Museum Publications, 1984.
- ROBINS, 1993. Gay Robins, *Women in ancient Egypt*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1993.
- ROMANO, 2004. James F. Romano, „Food and Drink” u: Don Nardo (ur.): *Living in Ancient Egypt*. San Diego: Greenhaven Press, 2004., 42.-45.
- STEAD, 1986. Miriam Stead, *Egyptian Life*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1986.
- SHAW, 2000. Ian Shaw, ur. *The Oxford History in Ancient Egypt*, Oxford: Oxford University Press, 2000.
- STEFANOVIĆ, 2013. Danijela Stefanović, „The Late Middle Kingdom stela Avignon, Musée Calvet A10“ u: R. Gundacker, J. Budka, G. Pieke (ur.) *Florilegium Aegyptiacum Eine wissenschaftliche Blütenlese von Schülern und Freunden für Helmut Satzinger zum 75. Geburtstag*, Göttinger Miszellen, Beiheft 14, 2013., str. 327.-342.
- TOMORAD, 2016. Mladen Tomorad, *Staroegipatska civilizacija, sv.1: Povijest i kultura staroga Egipta*. Zagreb: Hrvatski studiji, 2016.
- TÓTH i MCCLAIN, 2012. Gabor Toth i Michael McClain, „Stela Kema-Mara i njegovih ukućana“/ „The Stela of Qema-Mar and his household“ u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. sv., vol. 45, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2012., str. 553.-653.
- TOWER HOLLIS, 1987. Susan Tower Hollis, „Women of Ancient Egypt and the Goddess Nut.“ *The Journal of American Folklore* vol. 100 (1987), 496.-503.
- URANIĆ, 1994. Igor Uranić, „Sarkofag i kartonaža Kaipamau.” *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* vol. 26-27 (1994), 145.-156.
- URANIĆ, 1995. Igor Uranić, „Egipatska zbirka skulptura u Arheološkom muzeju u Zagrebu.” *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* vol. 28-29 (1995), 229.-252.

- URANIĆ, 2002. Igor Uranić, *Stari Egipat: povijest, književnost i umjetnost Drevnih Egipćana*, Zagreb: Školska knjiga, 2002.
- URANIĆ, 2005. Igor Uranić, *Egipatska zbirka, katalog*, Zagreb: Arheološki muzej, 2005.
- URANIĆ, 2007. Igor Uranić, *Aegyptiaca Zagrabiensia*, Zagreb: Arheološki muzej, 2007.
- URANIĆ, 2006. Igor Uranić, „Contributions to the provenance of the Zagreb Mummy.“ *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* vol. 46 (2006), 195.-200.
- URANIĆ, 2012. Igor Uranić, „Nova saznanja nakon radioloških istraživanja mumija Egipatske zbirke AMZ-a.“ *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* vol. 45 (2012), 565.-571.
- URANIĆ, ČAVKA i PETAROS, 2012. Igor Uranić, Mislav Čavka i Anja Petaros, *Mumije- znanost i mit*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2012.
- URANIĆ, 2013. Igor Uranić, *Životi Egipćana*, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2013.
- URANIĆ, 2019. Igor Uranić, ur. *Liber i Mumija*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2019.
- URANIĆ, 2019. Igor Uranić, „Liber i Mumija- atrakcija i enigma Arheološkog muzeja u Zagrebu“ u: Igor Uranić (ur.): *Liber i Mumija*, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2019., 11.-24.
- VAN DIJK, 2000. Jacobus Van Dijk, „The Amarna Period and the Later New Kingdom (c.1352-1069 BC)” u: Ian Shaw, (ur.): *The Oxford History in Ancient Egypt*, Oxford: Oxford University Press, 2000., 265.-307.
- WATTERSON, 1991. Barbara Watterson, *Women in ancient Egypt*. New York: St. Martin's Press, 1991.

9. 5. Elektroničke adrese

http://egypt-grammar.rutgers.edu/Miscellany/kay_Zagreb.pdf (pristup: 2.10.2023.)

<https://www.amz.hr/hr/edukacija/egiptologija/mitologija/leksikon-egipatske-mitologije/> (pristup: 19.10.2023.)

<https://fathom.lib.uchicago.edu/1/777777190170/> (pristup: 1.2.2024.)

10. Popis priloga

10. 1. Slike

Slika 1. Ozirisov ležaj (Uranić, 2007, 30.)

Slika 2. Kućne pomoćnice na reljefu iz grobnice Mereruka (Watterson, 1991, 36.)

Slika 3. Kamena stela Ekhnatona s obitelji

<https://www.starapovijest.eu/atonizam-starogipatski-kult-boga-aton/>

Slika 4. Model radnice koja melje žito (Robins, 1993, 91.)

Slika 5. Prikaz trudne Ahmose iz hrama u Deir el-Bahariju (Robins, 1993, 22.)

Slika 6. Pogrebna skulptura para iz Novog kraljevstva

https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA36

Slika 7. Maketa tkalačke radionice iz grobnice Meketra

<https://herhalfofhistory.com/2022/05/12/7-2-stitch-in-time-a-history-of-clothing-the-family/>

Slika 8. Primjer frizure iz Novog kraljevstva (Watterson, 1991, 103.)

Slika 9. Prikaz žena s mirisnim stošcima na banketu

<https://www.nationalgeographic.co.uk/history-and-civilisation/2019/12/ancient-egyptian-head-cone-mystery-solved-by-archaeologists>

Slika 10. Neferhotepova zavjetna stela (Robins, 1993, 123.)

10. 2. Tabele

Tabela 1. Prikaz Egipćanki na skulpturi Egipatske zbirke AMZ-a

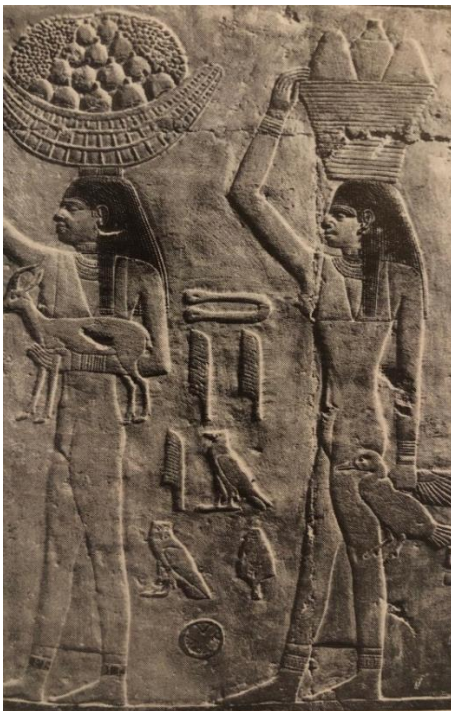
Tabela 2. Egipćanke na ostalim spomenicima Egipatske zbirke AMZ-a

11. Prilozi

11. 1. Slike

Slika 1. Ozirisov ležaj

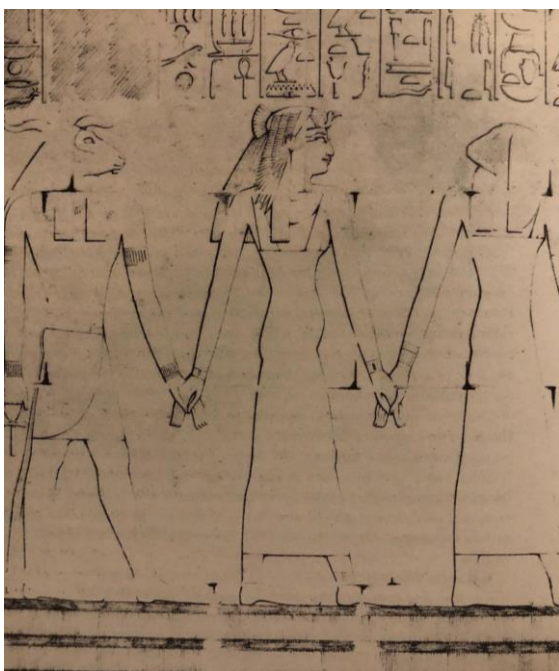
Slika 2. Kućne pomoćnice na reljefu iz grobnice Mereruka

Slika 3. Kamena stela Ekhnatona s obitelji

Slika 4. Model radnice koja melje žito

Slika 5. Prikaz trudne Ahmose iz hrama u Deir el-Bahariju

Slika 6. Pogrebna skulptura para iz Novog kraljevstva

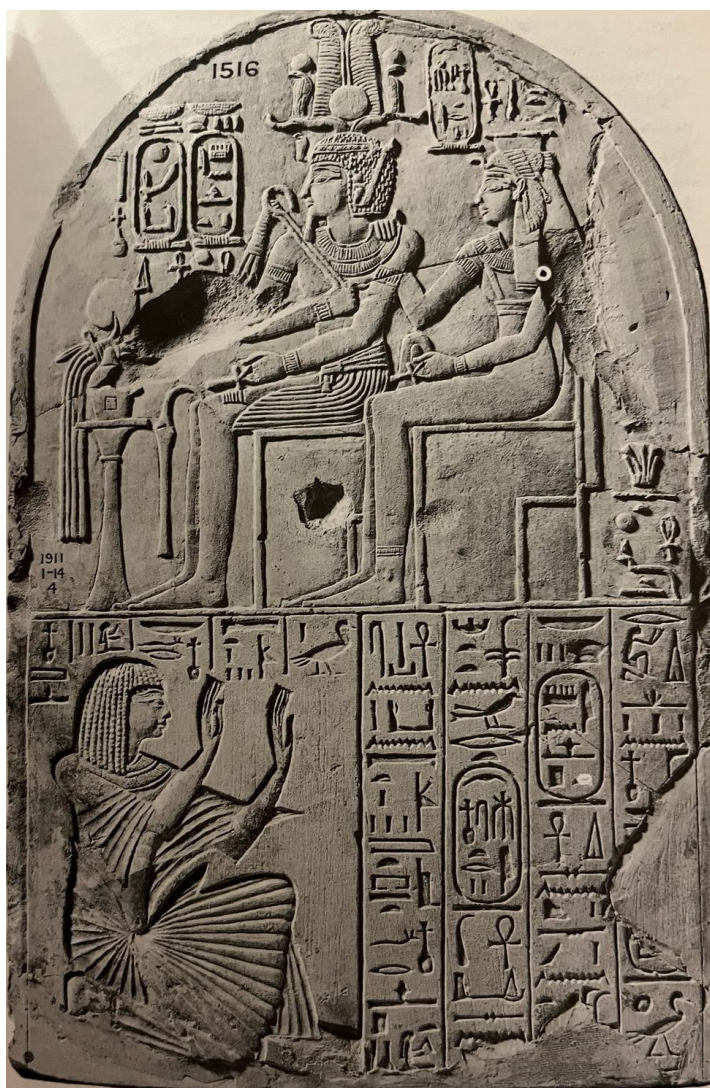
Slika 7. Maketa tkalačke radionice iz grobnice Meketra

Slika 8. Primjer frizure iz Novog kraljevstva

Slika 9. Prikaz žena s mirisnim stošcima na banketu

Slika 10. Neferhotepova zavjetna stela

11. 2. Katalog

11. 2. 1. Skulptura

11. 2. 1. 1. Kameni kip žene

Materijal: pješčenjak

Dimenzije: visina 27 cm, širina 17 cm

Inventarni broj: 673

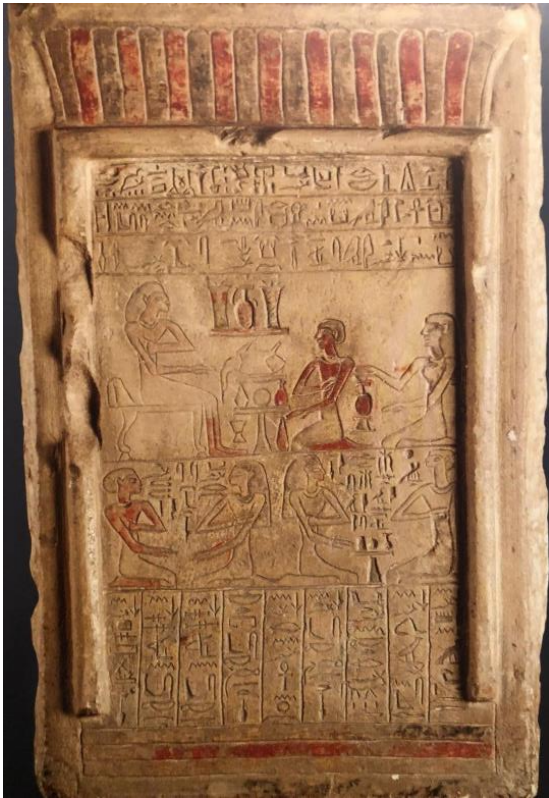
Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Srednje kraljevstvo (2055.- 1650. g. pr. Kr)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 85.

Literatura: Uranić, 2007, 85.

11. 2. 1. 2. Obiteljska pogrebna stela

Materijal: pješčenjak

Dimenzije: visina 41 cm, širina 25,5 cm

Inventarni broj: 581

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Srednje kraljevstvo (2055.- 1650. g. pr. Kr)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 69.

Literatura: Uranić, 2007, 68.

11. 2. 1. 3. Obiteljska pogrebna stela

Materijal: pješčenjak

Dimenzije: visina 52,5 cm, širina 33 cm

Inventarni broj: 590

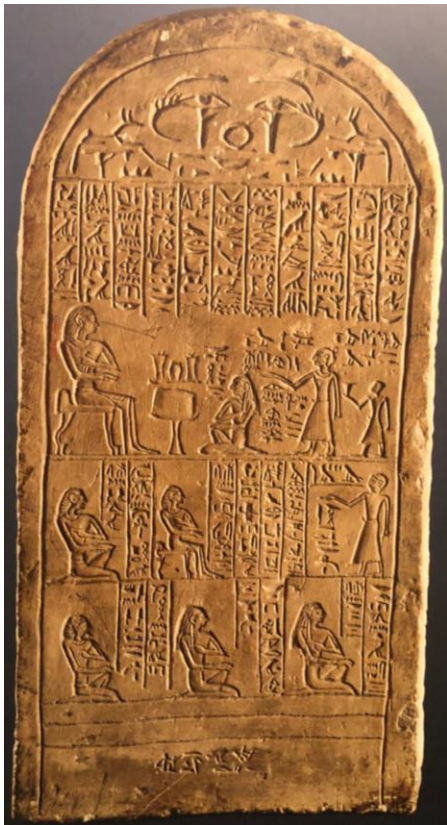
Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Srednje kraljevstvo (2055.- 1650. g. pr. Kr)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 75.

Literatura: Uranić, 2007, 77.

11. 2. 1. 4. Obiteljska pogrebna stela

Materijal: pješčenjak

Dimenzije: visina 58 cm, širina 29 cm

Inventarni broj: 592

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Srednje kraljevstvo (2055.- 1650. g. pr. Kr)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 79.

Transliteracija i prijevod na engleski jezik: Toth i McClain, 2012, 559.

Prijevod na hrvatski jezik: Uranić, 2012, 559.

Literatura: Uranić, 2007, 77.; Toth i McClain, 2012, 559.

Hijeroglifski tekst, transliteracija i prijevod na hrvatski jezik:

ḥw t3 dsr wp-w3wt

nb t3 dsr, wp-w3wt

Gospodar svete zemlje Upuaut.

Ta-seneb-su čija je riječ istinita, Ta-nefer-tum rođen od I-kemai, koga je začeo čovjek od barke, Ankhti-fi, čija je riječ istinita.

nbt-pr hnwt m3't hrw

Gospodarica kuće Henut, čija je riječ istinita.

qm3-m'r m3' hrw nb jm'h m jr(t) n.f z3.f mr(y).f jry-'t m3' htp-dj-(n)swt wsjr nb 3bdw n k3 n jry-'t m3' 'h snfrw ms.n nbt pr rs(.w)-htp m3't hrw

Kema-mar, čija je riječ istinita, častan čovjek, u ime kojeg djeluje njegov sin, voljeni, vjerni čuvar dvorane. Kraljevska žrtva Ozirisa, gospodara Abidos, kau vjernog čuvara dvorane u palači, Senefrua rođenog od gospodarice kuće Res-hetep, čija je riječ istinita.

jmj-r '-hnwtj n pr-'nh phr(r)-z3b ms.n jjw(j)

Nadglednik unutarnje dvorane Kuće života, Peher-sab rođenog od Hui,

nbt pr nmtt.sn m3't hrw ms.n ktt m3't hrw

Gospodarica kuće Nemetet-sen, čija je riječ istinita, rođene od Ketet, čija je riječ istinita.

nbt pr bnr mrwt m3't hrw nbt jm3h

Gospodarica kuće Bener-merut, čija je riječ istinita, blažena.

mh(y) n 't, zhy jmny m3' hrw nb jm'h'

Onaj koji se brine o dvorani, čovjek dobrog savjeta, Imeni, čija je riječ istinita, blaženi.

'fj-wr sš3t

Afeti-uer, pisar

11. 2. 1. 5. Ankhuova i Nektiempetina pogrebna stela

Materijal: pješčenjak

Dimenzije: visina 45 cm, širina 30,5 cm

Inventarni broj: 586

Mjesto nalaza: nepoznato

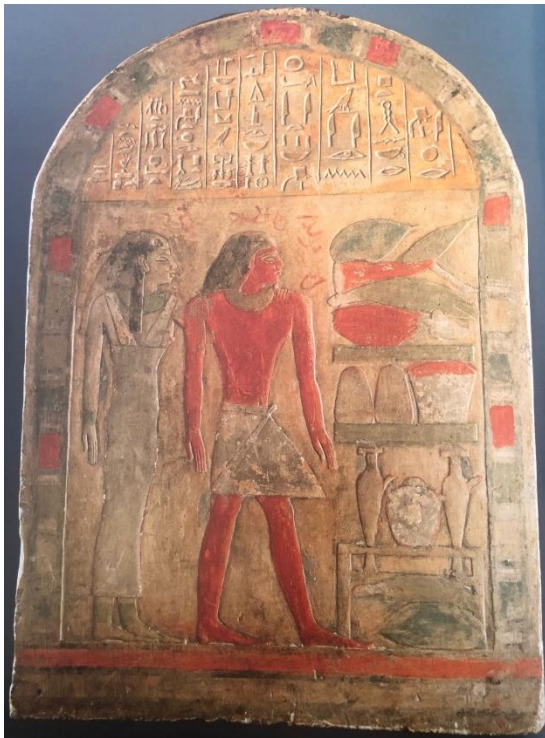
Datacija: Srednje kraljevstvo (2055.- 1650. g. pr. Kr)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 73.

Literatura: Uranić, 2007, 72.

11. 2. 1. 6. Kaijeva pogrebna stela

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 43 cm, širina 30 cm

Inventarni broj: 583

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Srednje kraljevstvo (2055.- 1650. g. pr. Kr)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 70.

Transliteracija i prijevod na engleski jezik: Toth, 2013.

Prijevod na hrvatski jezik: Karolina Gulan

Literatura: Uranić, 2007, 68.; Uranić, 2007, 72.; Toth, 2013

Hijeroglifski tekst, transliteracija i prijevod na hrvatski jezik:

imꜣhy hr pth-zkr kyꜣ

imꜣhy hr pth-zkr kyꜣ

Kai, vrijedan pažnje i počašćen od Ptah-Sokara,

ir n ḥwyt nb(t) imꜣḫ

Rođen od Khuita, časnog.

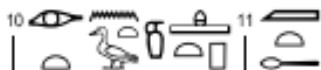
ḥtp-di-nswt wsir nb ḏḏw ntr ꜣ nb ꜣbdw

Kraljevska žrtva Ozirisa, gospodara Buzirisa, velikog boga Abidosa.

[di.f] prt- ḥrw t ḥnꜣt ꜣꜣw ꜣpdw šsr n imꜣḫ(y)t ḥr pḥ-zkr ḥnt (i)-ḥty ḥwt

On daje invokacijsku žrtvu kruha, piva, vola, lana za one koji su vrijedni pažnje Ptah-Sokara, Khenti-khetija, Khuita

irt n ꜣꜣt ḥnm-ḥtp ꜣꜣ't- ḥrw

rođen od kćeri Ta-Khemhotepa, opravdanog.

11. 2. 1. 7. Jahmijeva pogrebna stela

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 29,5 cm, širina 20,5 cm

Inventarni broj: 577

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: 18. dinastija (1550.- 1295. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 88.

Literatura: Uranić, 2007, 65.; Uranić, 2007, 67.

11. 2. 1. 8. Ipujjeva pogrebna stela

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 30 cm, širina 23 cm

Inventarni broj: 575

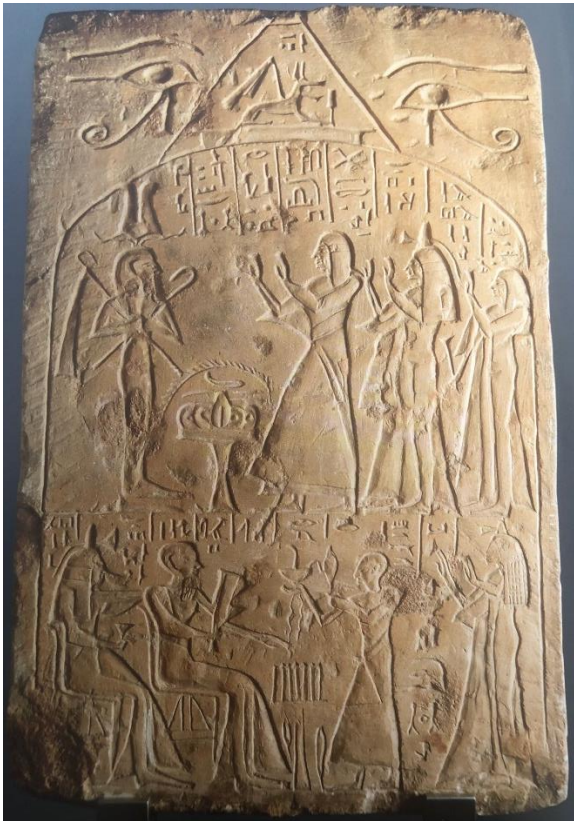
Mjesto nalaza: grobnica TT 217 u Deir el Medini

Datacija: Novo kraljevstvo (1550.- 1069. g. pr. Kr.), vrijeme Ramzesa II.

Izvor fotografije: Monnet Saleh, 1970, 31.

Literatura: Monnet Saleh, 1970, 31.

11. 2. 1. 9. Pa-her-peđetova pogrebna stela

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 68,5 cm, širina 45 cm

Inventarni broj: 593

Mjesto nalaza: grobnica plemića Nebsumenua TT 183

Datacija: Novo kraljevstvo (1550.- 1069. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 80.

Literatura: Uranić, 2007, 77.; Uranić, 2007, 79.

11. 2. 1. 10. Memijeva pogrebna stela

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 27 cm, širina 18 cm

Inventarni broj: 573

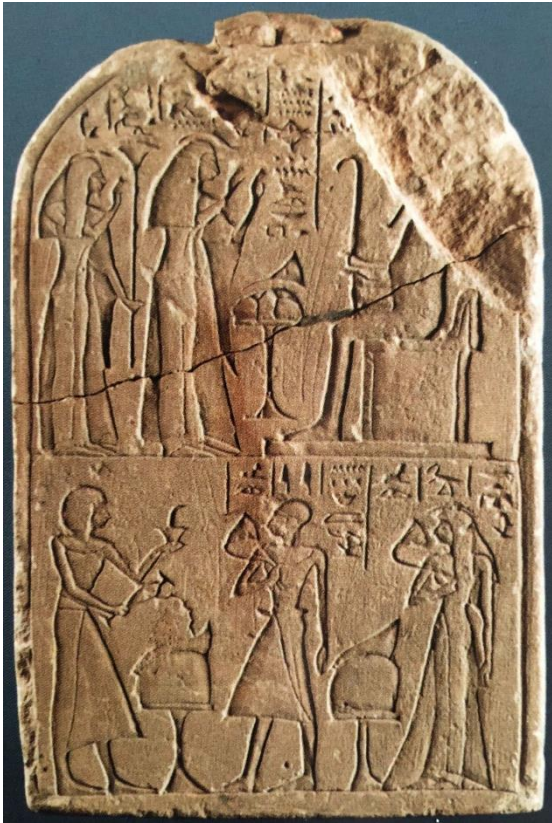
Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Novo kraljevstvo (1550.- 1069. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 64.

Literatura: Uranić, 2007, 65.

11. 2. 1. 11. Inehemova i Baket-nebetina pogrebna stela

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 30 cm, širina 23 cm

Inventarni broj: 578

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Novo kraljevstvo (1550.- 1069. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 67.

Literatura: Uranić, 2007, 67.

11. 2. 1. 12. Rahotepova pogrebna stela

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 46 cm, širina 26 cm

Inventarni broj: 588

Mjesto nalaza: nepoznato

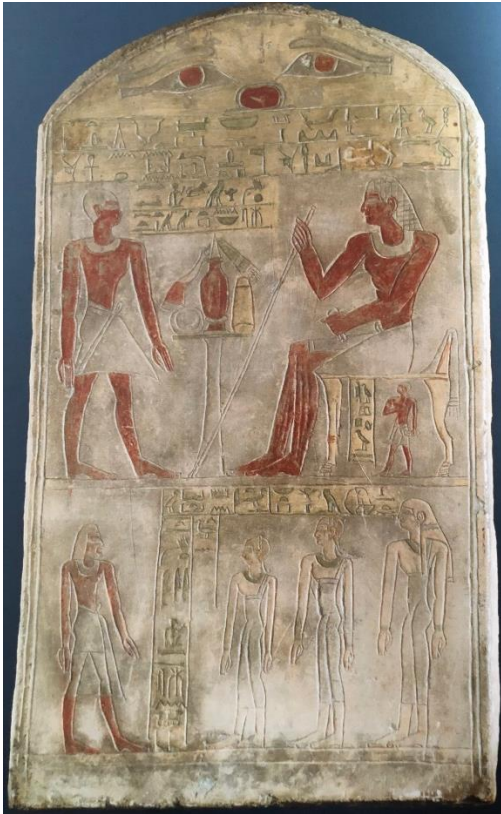
Datacija: Novo kraljevstvo (1550.- 1069. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 75.

Literatura: Uranić, 2007, 75.

11. 2. 1. 13. Akuova pogrebna stela

Materijal: pješčenjak

Dimenzije: visina 52 cm, širina 30 cm

Inventarni broj: 591

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Novo kraljevstvo (1550.- 1069. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 78.

Literatura: Uranić, 2007, 77.

11. 2. 2. Slikarstvo

11. 2. 2. 1. Sarkofag mumije Kaipamau

Materijal: drvo

Dimenzije: dužina 191 cm, širina 44 cm

Inventarni broj: 687

Mjesto nalaza: grobnica Kheruefa TT 192 u El-Asasifu

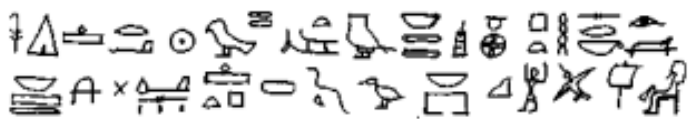
Datacija: 22. dinastija (945.- 715. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 98.-99.

Prijevod teksta na hrvatski jezik: Uranić, 1994, 151.

Literatura: Uranić, 2007, 97.; Uranić, 1994, 151.

Hijeroglifski tekst i prijevod na hrvatski jezik:

Kraljevska žrtva Ra-Horahteu, Atumu gospodaru dvaju zemalja iz Heliopolisa i Ptah-Sokar-Ozirisu gospodaru nekropole, da bi oni dali žrtve u hrani gospodarici kuće Kaipamau.

11. 2. 2. 2. Sarkofag mumije Šepenun

Materijal: drvo

Dimenzije: dužina 280 cm, širina 42 cm

Inventarni broj: 667

Mjesto nalaza: grobnica Kheruefa TT 192 u El-Asasifu

Datacija: ptolemejsko razdoblje (332.- 30. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 92.-93.; Uranić, 2007, 95.

Literatura: Uranić, 2007, 94.

11. 2. 2. 3. Prikaz žene u ulomku nepoznatog drvenog predmeta

Materijal: drvo

Dimenzije: visina 17 cm

Inventarni broj: 198

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Novo kraljevstvo (1550.- 1069. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 211.

Literatura: Uranić, 2007, 210.

11. 2. 2. 4. Fragment iz Knjige mrtvih Pesger-Khonsua

Materijal: papirus

Inventarni broj: 602

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: ptolemejsko razdoblje (332.- 30. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 197.

Transliteracija i prijevod na engleski jezik: Uranić, 2006, 198.-199.

Prijevod na hrvatski jezik: Karolina Gulan

Literatura: Uranić, 2007, 196.; Uranić, 2006, 198.-199.

Transliteracija i prijevod:

jj=k nb k3 Jmntj sr nb dt ntr 3' hk3.t jgr .t

Slava tebi, biku Zapada, plemiću, veliki gospodaru vječnosti. Gospodarica nekropole

šsp= k Wsjt hm-ntr m Jpt-swt šhnt-pt hm-ntr n Hnmw Prh- Hnswm m3'- hrw

te drži. Oziris, božji sluga u hramu u Karnaku, onaj koji je oslonac nebesima, Khnumov sluga, Pesger-Khonsu istinitog glasa,

r Jmntj nfr.t m ḥtp m st3.t dj=s 'wj=s

(neka) lijepa Amenti koja je zadovoljna u nekropoli daje dvije ruke.

... [šsp] ḥn' nb.t pr=f Nsj-Ḥnsw m3'-ḥrw nn gm n bjn=k

...(drži) s gospodaricom kuće Nesi-Khonsu istinitog glasa. Nema grijeha u tebe.

Wsjr nb-ḥḥ srw nb dt ntr-'3 ḥk3 jgr.t

Oziris je gospodar vječnosti, vladar nekropole.

Jmntj nfr.t 'wj=s r sšp=k

Lijepa Amenti, njezine ruke su tu da te drže.

11. 2. 3. Mumije

11. 2. 3. 1. Mumija Kaipamau

Materijal: mumija

Inventarni broj: 687

Mjesto nalaza: grobnica Kheruefa TT 192 u El-Asasifu

Datacija: 22. dinastija (945.- 715. g. pr. Kr.)

Literatura: Uranić, 2007, 97.

11. 2. 3. 2. Mumija Šepenun

Materijal: mumija, platno

Inventarni broj: 667

Mjesto nalaza: grobnica Kheruefa TT 192 u El-Asasifu

Datacija: ptolemejsko razdoblje (332.- 30. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 90.

Literatura: Uranić, 2007, 91.; Uranić, 2007, 94.

11. 2. 4. Predmeti koji su služili ženama

11. 2. 4. 1. Kozmetička žlica

Materijal: drvo

Dimenzije: dužina 30 cm, širina 6,7 cm

Inventarni broj: 182

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Novo kraljevstvo (1550.- 1069. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 205.

Literatura: Uranić, 2007, 205.

11. 2. 4. 2. Jednostavna ogrlica

Materijal: kamen

Inventarni broj: 166

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: Novo kraljevstvo (1550.- 1069. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 244.

Literatura: Uranić, 2007, 246.

11. 2. 4. 3. Ogrlica s amuletima

Materijal: staklena pasta

Inventarni broj: 159

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: kasno razdoblje (747.- 332. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: Uranić, 2007, 247.

Literatura: Uranić, 2007, 246.

11. 2. 4. 4. Ogrlica s ušabti figuricom

Materijal: staklena pasta

Inventarni broj: 775

Mjesto nalaza: nepoznato

Datacija: ptolemejsko ili rimsko razdoblje (nakon 30. g. pr. Kr.)

Izvor fotografije: ur. Balen, 2003, 58.

Literatura: ur. Balen, 2003, 58.

11. 3. Tabela

Tabela 1. Prikaz Egipćanki na skulpturi Egipatske zbirke AMZ-a

Skulptura	Egipćanke
kameni kip žene	1
Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 10. 2. 1. 2.)	4
Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 10. 2. 1. 3.)	7
Obiteljska pogrebna stela (katalog br. 10. 2. 1. 4.)	3
Ankhuova i Nektiempetina pogrebna stela	1
Kaijeva pogrebna stela	1
Jahmijeva pogrebna stela	3
Ipuijeva pogrebna stela	2
Pa-her-pečetova pogrebna stela	4
Memijeva pogrebna stela	2
Inhemova i Baket-nebetina pogrebna stela	3
Rahotepova pogrebna stela	2
Akuova pogrebna stela	3

Tabela 2. Egipćanke na ostalim spomenicima Egipatske zbirke AMZ-a

Spomenici	Egipćanke
sarkofazi	2
mumije	4
papirus	1
prikaz žene na ulomku nepoznatog drvenog predmeta	1